

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

Кафедра теорії і методики дошкільної освіти

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНИХ ПОЧУТТІВ
У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В СІМ'Ї

Спеціальність: 012 Дошкільна освіта

Виконала:

Гаряга Аліна Станіславівна

студентка 2 курсу 30-61 МД групи
факультету дошкільної освіти

Науковий керівник:

асистент Арушанян О.М.

Консультант:

Гордій Ніна Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, доцент

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНИХ ПОЧУТТІВ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	8
1.1. Проблема формування моральних почуттів у поглядах науковців.....	8
1.2. Особливості виховання моральних почуттів дитини старшого дошкільного віку.....	18
1.2.1. Диференційований підхід дл виховання хлопчиків і дівчаток.....	37
1.3. Виховання моральних почуттів дітей старшого дошкільного віку в сім'ї.....	46
Висновки до першого розділу.....	52
РОЗДІЛ 2. ВПЛИВ ВИХОВАННЯ НА ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ПОЧУТТІВ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В СІМ'Ї.....	55
2.1. Методи і методики вивчення рівнів вихованості моральних почуттів у сім'ї.....	55
2.2. Система роботи виховання моральних почуттів у дітей старшого дошкільного віку та їх батьками.....	71
2.3. Результативність запропонованої системи роботи виховання моральних почуттів у дітей старшого дошкільного віку в сім'ї.....	81
Висновки до другого розділу.....	88
Поради батькам.....	91
Поради вихователів.....	92
ВИСНОВКИ.....	95
ЛІТЕРАТУРА.....	99
ДОДАТКИ.....	105

ВСТУП

Актуальність теми. Зміни останнього десятиліття в Україні спричинили збіднення переважної частини сімей, збільшення робочої і побутової зайнятості дорослих. Незайнятість об'єктивно обмежує матеріальні можливості сім'ї. Наслідком цього є зниження рівня життя, тривожна атмосфера, зростання конфліктності у взаєминах, жорстокість стосовно дітей, низька культура. В умовах, коли сім'я перестає ефективно виконувати свої інституційні функції в суспільстві, актуальним є питання її впливу на формування особистості дошкільника. Сім'я є джерелом продовження життя нації на фізичному, моральному і духовному рівнях.

Сім'я завжди є важливою складовою в процесі формування ідеального світу людини нової доби. При цьому немає окремого виховання сімейного і суспільного, тому що суспільство не існує відокремлено від сімей, що його складають, а в них і через них. Ставши для дитини першим у її житті колективом, сім'я закладає мораль, світогляд, естетичні смаки. У сім'ї відбувається становлення дитини як особистості, розвиток в неї моральних почуттів та засвоєння нею певних норм поведінки. У родинному колі дитина отримує перші уявлення про себе та інших, розвиває необхідні для життя моральні почуття, норми поведінки, навички спілкування і спільної діяльності. Сім'я слугує тим середовищем, де відбувається передача морального досвіду від попередніх поколінь, формуються основи трудових умінь, морально-духовних принципів та основних норм поведінки майбутнього громадянина держави і саме головне, відбувається становлення особистісних якостей дитини. Таким чином, особливої ролі набуває актуалізація дослідження особливостей виховання моральних почуттів у дітей старшого дошкільного віку. У даному напрямі були виконані важливі напрацювання, робилися спроби збільшити проведення вільного часу батьків з дітьми для їх поглибленої взаємодії, створювалися відповідні умови для широкого включення підростаючого покоління в політичне, суспільно-економічне та духовно-моральне і культурне життя суспільства. Та

все ж, у зв'язку з новими соціально-економічними та культурно-політичними викликами сучасного життя дана проблема стала більш гострою та вимагає особливої уваги до свого вирішення.

Актуальність дослідження зазначеної проблеми знаходить підтвердження з огляду на значну кількість наукових праць. Питання морального виховання в різних аспектах глибоко вивчали Т. Алексєєнко, Є. Арнаутова, А. Виноградова, О. Барабаш, І. Бех, О. Вишневський, І. Гребенніков, Ф. Ніцше, О. Дрогобицький, О. Кононко, О. Косарева, В. Котирло, В. Малахов, М. Горлач, С. Ладивір, Т. Маркова, Т. Науменко, В. Павленчик, В. Постовий, Т. Поніманська М. Стельмахович та зарубіжних дослідників А. Адлера, Т. Гордона, Р. Дрейкурса, Я. Хамяляйнен та інші.

Провідні аспекти сімейного виховання дітей дошкільного віку відображені у наукових студіюваннях багатьох відомих класиків психологічної, філософської та педагогічної наукової думки як у зарубіжному так і у вітчизняному науковому просторі, серед них слід відзначити:

Л. Виготського, О. Дорошенко, С. Рубінштейна, А. Макаренка, В. Сухомлинського, С. Шацького та багатьох інших науковців. Проблемою виховання особистості дитини старшого дошкільного віку у сучасній сім'ї займалися: Л. Грищенко, А. Кондратюк, С. Максименко, Н. Скрипченко, В. Семиченко та ін. Вивчення процесів педагогічного впливу на формування особистості у сім'ї зазначено у наукових працях: В. Ільїна, В. Куєвди, І. Огороднікова, П. Філонова. Серед зарубіжних дослідників з даного напрямку слід відзначити: Г. Гротеванта, У. Гуда, К. Девіса, У. Дюмона, С. Карлсон, Е. Коула, Р. Хілла.

Аналіз численних публікацій щодо важливості та значення проблем актуалізації особливостей виховання моральних почуттів у дітей старшого дошкільного віку в сучасній сім'ї в пресі, наукових статтях та спеціальних виданнях свідчить, що авторами доволі активно розглядалися різні аспекти досліджуваної проблеми та разом з тим ще існує цілий ряд питань для

подальшого вивчення. А процеси моральних норм та морального виховання українців вимагають до себе значної уваги як до дитини так і до її сім'ї.

Тема роботи: «Педагогічні умови виховання моральних почуттів у дітей старшого дошкільного віку в сім'ї».

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити систему роботи щодо виховання моральних почуттів дітей старшого дошкільного віку з урахуванням особливостей сучасної сім'ї.

Об'єкт дослідження: виховання моральних почуттів у дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження: педагогічні умови взаємодії ЗДО з сім'єю у процесі виховання моральних почуттів дітей старшого дошкільного віку.

Гіпотеза дослідження: ефективність процесу виховання моральних почуттів дітей 6-го року життя у сім'ї підвищиться за таких умов:

- заохочення і підтримка батьками конструктивних форм взаємодії дошкільників з довір'ям;
- вдосконалення моральної культури педагогів і батьків;
- поетапна перебудова взаємодії педагога і батьків з дітьми на засадах особистісно орієнтованого підходу до морального виховання дошкільників.

Завдання:

1. Проаналізувати психолого-педагогічну літературу з проблеми морального виховання дітей старшого дошкільного віку в сучасній сім'ї.

2. Обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність використання системи роботи та виховного процесу, як засобу формування моральних почуттів у дітей старшого дошкільного віку.

3. Впровадити в практику роботи закладу дошкільної освіти систему спільної діяльності батьків і дітей, що сприяють гармонізації взаємин між ними.

4. Підвищити готовність батьків до формування моральних почуттів дітей старшого дошкільного віку та розробити систему роботи щодо покращення морального виховання дитини дошкільного віку в сім'ї.

5. Розробити практичні рекомендації щодо морального виховання старших дошкільників у сім'ї.

Теоретичну основу дослідження становлять: концептуальні засади особистісно орієнтованого підходу до виховання особистості в дошкільному віці (О. Запорожець, О. Кононко); положення психолого-педагогічної науки щодо самовираження як особистісного феномену (К. Абульханова-Славська, Р. Бернс, І. Зимня, І. Єрмаков, А. Петровський, С. Рубінштейн, Л. Сохань,); ідеї мовленнєвого розвитку дитини в системі дошкільної освіти (А. Богуш, М. Вашуленко, А. Гончаренко, Т. Піроженко, О.Ушакова); наукове положення про дитину дошкільного віку як активного суб'єкта предметно-практичної, пізнавальної і комунікативної діяльності (М. Лісіна, В. Слободчиков).

Методи: теоретичні: аналіз, порівняння, систематизація і узагальнення даних на основі вивчення філософської, соціологічної, психолого-педагогічної теорії та лінгводидактики уможливили аргументоване обґрунтування змісту і структури «моральне виховання», визначення поняттєвого апарату і концептуальних засад, критеріїв і показників, педагогічні умови процесу виховання моральних почуттів старших дошкільників у сучасній сім'ї;

емпіричні: спостереження, бесіда, анкетування, педагогічне дослідження (констатувальний і формувальний етапи) дали змогу визначити типологію самовираження дошкільників, роль дорослих у становленні особливостей моральних якостей досліджуваних; математично-статистичні забезпечили достовірність інтерпретації отриманих результатів.

Дослідно-експериментальна база. Дослідження здійснювалось протягом 2020-2021 р. на базі закладу дошкільної освіти «Сонечко»

Гадяцької міської ради Полтавської області, охоплено 60 дітей 6-го року життя, 4 вихователі та батьки.

Наукова новизна дослідження полягає у розширенні цілісного підходу до виховання моральних почуттів старших дошкільників, удосконалено форми і методи роботи педагога у зазначеному напрямі.

Практична значущість результатів педагогічного дослідження визначається розробкою методики вивчення і формування моральних почуттів у дітей; системи роботи, спрямованої на створення оптимального розвивального середовища старших дошкільників.

Структура. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, що налічують 68 найменувань. Загальний обсяг магістерського дослідження становить 127 сторінок. З них 99 сторінок основного тексту, 5 сторінок назв опрацьованих джерел, 23 сторінки додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНИХ ПОЧУТТІВ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Проблема формування моральних почуттів у поглядах науковців

У дошкільному віці відбувається формування дитини, коли закладається становлення характеру, відчуття себе серед оточуючих, пізнаються моральні форми поведінки, які займають важливе місце в становленні психіки дитини. Основу особистості дитини закладає усе, що вона бачить та чує в своїй сім'ї: картини на стінах, журнали, телевізійні програми, книги, фотографії, музика. Все, що оточує дитину, є для неї звичне, і сприймається як норма, вона часто не вміє порівнювати факти, не знає, що буває інакше, це пов'язано з недостатнім життєвим досвідом. Усі батьки прагнуть, щоб їхні діти зростали здоровими, добрими, щедрими тощо. Проте дозволяють їм дивитися сучасні мультфільми, що містять сцени агресії та насилля, не контролюють перегляд численних рекламних роликів, які демонструють, спиртні, тютюнові та інші неприйнятні для дітей речі. Завдання дорослих – протистояти негативному впливу сучасного інформаційного світу заради повноцінного духовно-морального розвитку своїх дітей, адже значне місце морального виховання займають батьки, вони відіграють найважливішу роль такого собі еталону для копіювання, наслідування, допомагають набути першого соціального досвіду дитини.

Одним із найважливіших чеснот є мораль людини. Ми знаємо, що найперші з уроків моральності старший дошкільник отримує з сім'ї, батьки сприяють опануванню норм порядності, працьовитості, щедрості. У період становлення морального розвитку в старшому дошкільному віці, за участю дорослого відбувається розвиток особистості – процес прояву поведінки дитини [6, с.15].

*Термін «Мораль» (від лат. *moralis* – моральний, від *mos (moris)* - звичай, воля, закон, властивість) – система поглядів, уявлень, норм, оцінок, які регулюють поведінку людей; форма суспільної свідомості [61, с. 17].*

За висловом О. Павловської, мораль є об'єднаність цінностей, що орієнтують людей у їх практичних відносинах, це норми, ідеали, принципи, погляди на добро й зло, на сенс життя, на гідність, на честь, на всю систему відносин особистісного і суспільного [43, с.57].

За визначенням Т. Поніманської, на кожному періоді розвитку суспільства мораль, так як і традиції, і політика, є найважливіший етап людських взаємин і людської поведінки. Відповідно погляду людської свідомості становлення особистістю є її моральний розвиток, який був започаткований у запам'ятовуванні нею системи, уявлень, оцінок, норм що оперують її поведінкою [51, с.352].

Моральне виховання – згуртована дія дорослого й дитини з метою формування моральних якостей, засвоєння моральних норм, розвитку моральних почуттів і стилів поведінки [52, с.77].

Термін «моральне виховання» в закордонних працях трактується як «moral development» (моральний розвиток) або «moral education» (моральна освіта). Проте сучасні науковці пишуть все більше про сутність моралі, усвідомлення про моральні якості та моральне виховання.

О. Вишневський писав, що поняття моральне виховання полягає в тому, що людина розкриває в собі свої природжені нахили до добра та майстерності розкривати його в собі та власному житті. Це виховання націлене на засвоєння особою незаперечних, постійних норм співжиття, які носять універсальний, загальнолюдський характер і виявляються як необхідні елементи людської чесноти [7, с.122].

Моральне виховання дитини в сучасних реаліях розвитку особистостей – проблема, яка хвилює всіх вчених різних галузей науки, тому є предметом безлічі педагогічних досліджень. Питання морального виховання в різноманітних аспектах глибоко вивчали Т. Алексеєнко, Є.

Арнаутова, О. Барабаш, І. Бех, О. Вишневецький, І. Гребенніков, О. Доукіна, О. Кононко, О. Косарева, В. Котило, С. Ладивір, Т. Маркова, Т. Науменко, В. Павленчик, В. Постовий, Т. Поніманська М. Стельмахович, В. Сухомлинський та зарубіжних дослідників А. Адлера, Т. Гордона, Р. Дрейкурса, Я. Хамяляйнен та інших науковців [33, с. 40].

Моральне виховання дитини передбачає розвиток якостей, що проявляються під час спілкування дитини з однолітками та іншими, як: доброта, готовність допомогти, підтримати, співчуття, товарицькість, уміння ділитися з іншими. З перших років життя дитини моральне виховання направлене на створення її моральної позиції, інтересів і потреб, ціннісних орієнтирів, оскільки, на даному етапі становляться початки морального розвитку дитини, розвиваються уявлення, звички, моральні якості, які сприяють подальшому її вдосконаленню. Великі зміни відбуваються у мотиваційній сфері дошкільника, вони відбуваються під час становлення моральних проявів поведінки, а під час розвитку старшого дошкільного віку вони – відповідають поставленій меті. Тому, нестача морального виховання в дитини старшого дошкільного віку не може бути відновлена у старші роки [37, с.10].

Моральний розвиток – рівень засвоєння понять про моральні норми, формування моральних якостей та моральної поведінки. Формування уявлень дитини про світ, стосунки людей, про себе починається ще з раннього дитинства, в той час з формуванням почуттів і моральних якостей (колективізму, любові до батьків). Найперші повчання моралі маленька особистість отримує у сім'ї, освоюючи за допомогою рідних норми доброти, працьовитості порядності. Під час морального розвитку коли відбувається розвиток дошкільного дитинства під впливом дорослих створюється направленість особистості – етапи формування поведінки [1, с. 537].

Моральна особистість узгоджує свої дії з інтересами інших людей, керується у своїх помислах критеріями загальнолюдських цінностей,

відповідає за свої вчинки не лише перед законом, людьми, а й перед власною совістю. Саме на таких вимірах моральності людського буття наголошує народна мудрість, надбаннями якої живиться етнопедагогіка. У ній втілені моральні імперативи (веління, настанови), критерії моральності, які пропагують доброзичливість, порядність, щиросердість, вірність, любов, повагу до людей, обмальовують обриси морального розвитку дитини.

С. Русова, вважаючи що утворення моральної особистості є коренем усієї виховної роботи, підкреслювала, що «моральним вихованням повинні бути забезпечені всі навчальні процеси, все людське життя і існування», а першорядним є «становлення твердого характеру». Моральність людини є підсумком осмислення та внутрішнього розуміння нею норм моралі, які забезпечують регулюючу силу, показують її поведінку, відношення до світу і людей. Проявляється вона у безмежному, вільному виборі своїх дій і придатності до моральної поведінки [12, с. 122].

На думку психологів, формування моральної поведінки проходить у такій черговості: життєве становище – морально-чуттєві почуття – моральне усвідомлення ситуації і мотивів поводження – моральний вибір вчинку – завзятий стимул – духовний учинок – моральне спрямування поведінки – моральна якість. Основи морального спрямування набуті під час дошкільного віку значно визначають майбутнє її існування, а виправити допущені батьками та педагогами помилки у моральному вихованні дітей тяжко або неможливо [4, с.255].

Згідно програми «Скарбниця моралі», почуття моральні – це своєрідно підпорядкована форма стійких переживань дитиною свого відношення до всього того, що вона впізнає і з чим вона працює, що відбувається навколо, які моральні норми і цінності зумовлюють ставлення до себе, інших людей, процесів колективного буття; вищі соціальні почуття, в основі яких лежать моральні ставлення: співчуття, співпереживання, співучасть, допомога, обов'язок. Моральні почуття – запити, оцінки, спрямованість морального розвитку особистості, вони є емоційним аспектом моральної діяльності

особистості, що разом із моральними переконаннями характеризують моральність особистості [5352, с.58].

Соціальна природа людини найяскравіше виявляється в моральних почуттях, які на найбільш глибоких та інтимних рівнях свідомості спрямовують поведінку людини у правильне русло, дають змогу відчувати сенс моральних вимог суспільства, роблять своїми моральні рішення, перетворюючи людину на моральну істоту. В історії філософії моральні почуття, як фактор регулювання поведінки людини, розглядались порівняно недавно. З моменту виникнення так званої «основи моральних почуттів» (Ф. Хатчесон, Е. Шефтсбері, Д. Юм) вони вивчались різноманітними філософськими та психологічними школами (І. Кантом, прихильниками натуралістичних концепцій – Ч. Дарвіном, П. Кропоткіним, Ш. Летурно, Г. Спенсером та ін.) [21, с.79].

До моральних почуттів можна віднести почуття симпатії і антипатії, прихильності й відчуженості, пошани та презирства, вдячності та невдячності, любові і ненависті. Серед моральних почуттів особливо хочеться виокремити почуття товариськості, дружби, обов'язку. Головною особливістю моральних почуттів є їх яскраво виражений характер. Вони впроваджуються не лише в думках і переживаннях, але і в діяльності, якій дитина готова віддати усі свої сили, всю енергію. Ще Р. Декарт помітив, що людина впізнає світ, відчуваючи та переживаючи власні емоції, тому зазначав, що зрозуміти, мріяти, уявляти, але також і почувати, означає те ж саме, що й думати [13, с.429].

«Я відчуваю, отже, я існую», – писав Ж.-Ж. Руссо. На думку Ж.-Ж. Руссо, «ми відчуваємо перш, ніж знаємо». Якщо спробувати поглянути на історію розвитку етичної думки від стародавніх до сучасних днів, то, окрім загально філософських відмінностей у власне етичних концептах (наприклад, між гедонізмом і утилітаризмом), досить чітко простежуються відмінності у відношенні авторів до чуттєвої і раціональної складової моральної

свідомості. Поділ на сенсуалістів та раціоналістів далеко не повністю покриває ці відмінності [20, с.93].

Найбільш значний вклад у розуміння ролі почуттів у моральній свідомості і моральній регуляції внесли представники сентименталізму XVIII століття – Дж. Батлер, Ж.-Ж. Руссо, А. Сміт, Ф. Хатчесон, Е. Шефтсбері, Д. Юм та інші. Вперше в історії етичної й філософської думки вони розглянули моральні почуття як самостійну проблему. Сентименталіська етика описує моральне почуття як здатність, за допомогою якої людина сприймає добро й зло, й з цієї точки зору, приймає рішення та оцінює вчинки [9, с.79].

Для Е. Шефтсбері, моральне почуття – це раціональна здатність сприйняття; можна зробити висновок, що це той самий розум, лише спрямований на розмежування добра і зла, чеснот і вад. Е. Шефтсбері часто вказує на інстинктивність та вродженість морального почуття. На думку філософа, уявлення про прекрасне, справедливе і чесне є природними властивостями людської душі, вони формують основу морального почуття, яке притаманне всім людям від народження [68, с.219].

Більш послідовним у своїх етичних поглядах, на відміну від Е. Шефтсбері, є Ф. Хатчесон. Останній розмірковує на предмет відмінності між природним і моральним добром. Під природним добром Ф. Хатчесон розуміє все, що викликає у людини задоволення, яке вона вважає користю і джерелом щастя. Під моральним – вважає ідею такої якості вчинків, яка викликає схвалення і породжує любов до діяча незалежно від того, приносять вони задоволення чи користь [66, с.345]. Моральне почуття для Ф. Хатчесона спрямоване на окреслення саме морального добра (і зла). Моральне схвалення вчинків стимулює те, що їх спонукає бажання блага для інших. Споглядання доброзичливості викликає задоволення, приємно. При цьому дослідник неодноразово підкреслює, що переживання задоволення і страждання супроводжують сприйняття морального почуття, але не впливають на зміст моральних сприймань. Відтак, на противагу своєму

попередникові Е. Шефтсбері, Ф. Хатчесон більш послідовно протиставляє моральне почуття розуму як розсудку [66, с.261].

Д. Юм, як і Т. Гоббс, виводить моральні оцінки із емоцій, а збіг моральних суджень, що має місце в більшості, він пояснює афектом (емоцією) «симпатії», на зразок ідеї «підсвідомого морального почуття» Е. Шефтсбері та Ф. Хатчесона. Водночас, Д. Юм був послідовником вище згаданих філософів у розумінні цінностей моралі, досліджуючи не самі вчинки за їх наслідками, а мотивацію вчинків. Люди, згідно з поглядами мислителя, різняться у моральному плані властивими їм емоційними оцінками власних мотивів поведінки. Щодо родової сутності людини, то вона тлумачиться Д. Юмом суперечливо. З одного боку, він говорить про егоїстичну природу людини, з іншого – в психіці людей укорінений афект симпатії, співпереживання і доброзичливості. На його думку, суспільна користь заснована на симпатії: якби ми спочатку не симпатизували іншим людям, ми не схвалювали б привнесену їм користь. У такий спосіб утверджується характерний для того часу принцип довіри до розумності людської природи. Філософ першим визначає відмінність між науковими судженнями, що описують факти, та моральними судженнями, що виражають почуття. Ці і низка інших моральних положень Д. Юма, пізніше були надовго відтіснені європейським раціоналізмом, який підкуповував ясністю понятійного апарату і легкістю дослідної перевірки [25, с.145].

Певний внесок у вивчення моралі зробили представники філософської антропології (зокрема, один з її основоположників М. Шелер, а також А. Гелен, М. Ландман, Е. Ротхаккер, Е. Хенгстенберг). Відштовхуючись від ідей Августина і Б. Паскаля, М. Шелер протиставляє логіці інтелекту логіку почуття. Цю логіку він розглядав як інтенціональний акт пізнання досягнення цінностей. У сучасній етичній науці моральні почуття стають об'єктом більш-менш систематичного вивчення приблизно з 60-х років ХХ ст. До цього часу вони розглядалися переважно в рамках загальної і педагогічної психології. У період до ХХ століття інтерес до моральних почуттів постійно

зростає. Було видано декілька змістовних праць, із яких стає більш зрозумілим те, що саме за допомогою моральних почуттів етична теорія і практика можуть віднайти нові рівні розуміння як різних видів моральних феноменів, так і моралі в цілому [57, с. 219].

Завдяки моральним почуттям моральна свідомість і вчинки набувають певного смислу.

Моральна свідомість поєднує у собі знання моральних норм, усвідомлення їх значення для особистості, яке здійснюється через моральні почуття. Значну роль при формуванні моральних норм відіграє воля, яка допомагає людині опанувати себе, дає їй внутрішню свободу і спонукає до певного морального вчинку [17, с. 64].

Однією з перших моральних потреб – є потреба у спілкуванні. У спілкуванні дитина набуває перший досвід моральної поведінки. Висока емоційна активність чинить вплив на пластичність нервової системи дитини дошкільного віку. Навколишні предмети і явища завжди викликають у дитини відповідні емоції. Тому, незабутність перших вражень забезпечується силою емоційного впливу [36, с. 221].

Поняття «поведінка» тісно пов'язане з поняттям «діяльність». О. Антонов, О. Дробницький, М. Горлач, В. Кремень розрізняють ці поняття. Так, О. Антонов зазначає, що на відміну від категорії «діяльність» поняття «поведінка» застосовується для характеристики не завжди усвідомлюваних форм і стереотипів самовиразу індивіда в соціальному оточенні. На думку М. Горлача та В. Кременя, діяльність людини не може бути залежною від поведінки, адже в процесі діяльності відбувається становлення, розвиток моральних норм, принципів, а норма поведінки виступає як форма їх впровадження у повсякденне життя [63, с.401].

«Звична поведінка» людини як дисциплінованість, старанність, охайність, дотримання правил етикету, виражається в дітей на інтуїтивному рівні. Моральний аспект соціальної поведінки передбачає здатність виявляти свої почуття соціально припустимими засобами. Моральну поведінку (за

В.Малаховим) ми розуміємо у широкому та вузькому змісті. У широкому розумінні, поведінка є моральною, якщо дотримується відповідно вимог моралі, її нормам та цінностей. У вузькому розумінні, власне моральною є лише та поведінка, яка спирається на обдуманий вибір її суб'єкта і передбачає максимальне впровадження певних моральних цінностей [41, с.230].

Етичну основу моральної поведінки розкрив у своїх працях С. Рубінштейн. На думку вченого, вона полягає у визнанні самого існування іншої людини: «Серце людини проявляється у її ставленнях до інших людей, те, чого варта особистість, видають її тим, до яких людських взаємин вона намагається прагнути, яке відношення до іншої людини вона намагається встановити» [55, с.491].

Згідно з Базовим компонентом дошкільної освіти України (2021), дитина 5-6 річного віку вже уявляє про становлення свого внутрішнього світу (думки, почуття, бажання, ставлення), проявляє інтерес до цього. Відтворює елементарні інтелектуальні дії (аналіз, порівняння, узагальнення). Уже має свої вподобання, цікавості, відчуття. Знає чого хоче (не хоче); може чітко сформулювати своє ставлення. Розбирається в основних емоціях і почуттях; відрізняє добро і зло. Формулює причиново-наслідкові та обмірковані зв'язки між випадками життя, своїми почуттями та вираженням обличчя, повідує свої відчуття мімікою, жестами, словами. Відповідно реагує на різноманітні життєві ситуації, силкується утримувати негативні емоції; порівнює характер збудливої діяльності з її результатами для інших. Відзначає результати своєї роботи, знає їх визначення для себе і оточуючих, осмислює свою відповідальність за вчинене; здатна отримати позитивні результати до поставленої мети. Керує своїм «Я», виокремлює себе з-поміж інших, осмислює, що може обмежуватися своїми можливостями, вміє знайти спільне і відмінне між собою та іншими. Має якусь думку про себе, може визначити загальну оцінку про себе. Уміє порівнювати свої (досягнення, якості, вчинки) з іншими. Осмислює зв'язок своєї самооцінки з конкретними

успіхами та оцінками солідних дорослих. Намагається сформуватися у своїх моральних якостях, розкриває впевненість у своїх потенціалах. Розбирається у своїх головних правах і обов'язках, осмислює їх значення та відмінності [54, с.43].

Дитина старшого дошкільного віку вже обізнана з різними соціальними ролями людей (знайомі, незнайомі, свої, чужі, діти, дорослі, жінки, чоловіки, тощо...); з елементарними соціальними та морально-етичними нормами міжособистісних взаємин; уміння дотримуватись їх під час спілкування.

Здатність взаємодіяти з людьми, які її оточують: узгоджують свої дії, поведінку з іншими; усвідомлювати своє місце в соціальному середовищі; позитивно сприймати себе. Вміння співпереживати, співчувати, допомагати іншим, обирати відповідні способи спілкування в різних життєвих ситуаціях.

Соціально-компетентна дитина здатна налагоджувати стосунки з людьми, поводити себе адекватно. Соціальний прогрес, на жаль, не завжди збігається з моральним удосконаленням особистості, хоча нерідко за найважливіших соціальних обставин розкривається моральний сенс буття людини. Але в людській свідомості вкладалися певні моральні цінності, ціннісні орієнтації в її поведінці, діяльності, що вказує на те, заради чого діє й мислить людина саме так, а не інакше [27, с.45].

За напрацюваннями О. Кононко, у ході соціалізації у дошкільника розвиваються важливі форми соціально-моральної поведінки: прагнення до автономності, незалежності, почуття відповідальності, прихильність до людей, відчуття безпеки(страх перед розлукою), почуття сорому й сумніву, здатність до децентрації, совісна поведінка, комунікативні здібності, соціальне мовлення, почуття справедливості, чесність. До моральних почуттів належать ті, що виникають при оцінюванні вчинків людей, аналізі умов життя, під час здійснення моральних вчинків. Серед них особливе місце посідає почуття обов'язку, яке ґрунтується на переживанні суспільних потреб і необхідності їх виконання. До моральних почуттів належать також почуття

добррозичливості до людей, совісність, співчуття, чуйність, обурення з приводу несправедливості, аморального вчинку тощо [44, с.108].

Особливе місце в житті кожної людини посідає почуття любові. Це моральне за своєю суттю почуття облагороджує люблячих, об'єднує чоловіка і жінку і несе в собі співчуття, переживання, а також обов'язок одного перед другим. Супроводжується це почуття також радістю від існування об'єкта любові, ніжністю і тугою в час розлуки, навіть тимчасової. Це почуття окрилює людей на серйозні життєві випробування.

Морально-політичними почуттями є відданість своїй Батьківщині, суспільству, патріотизм, інтернаціоналізм тощо [28, с.79].

Отже, у дошкільному віці починається формування мотивів поведінки, які є свідченням моральної вихованості. Одна дитина допомагає іншій, сподіваючись на його вдячність і допомогу в майбутньому; інша – щоб її гарний учинок помітив і відзначив дорослий; третя – тому що у складному становищі опинився її рідний, одноліток; четверта – висловлюючи співчуття.

Таким чином, можна стверджувати, що моральні почуття, перш за все відповідають поведінці і діти старшого дошкільного віку, тільки вчаться керуватися своїми емоціями та поведінкою і наше завдання, як дорослих, направити всю дитячу енергію на потрібний, правильний шлях.

1.2. Особливості виховання моральних почуттів дитини старшого дошкільного віку

Протягом перших шести років життя дитина за допомогою дорослих оволодіває наукою та мистецтвом інтеграції у суспільство. Цей процес називається соціальною адаптацією і пов'язаний з формуванням самосвідомості, освоєнням ним рольової поведінки, оволодінням навичками самообслуговування, елементарними формами самоконтролю та саморегуляції. Соціалізація як процес засвоєння дитиною правил і норм,

необхідних їй для нормального функціонування в суспільстві, здійснюється різними шляхами: стихійно, в результаті несанкціонованих впливів, поза планами і контролем дорослих; у ході відносно спрямованого і контрольованого батьками і педагогами процесу (внаслідок визначення певних стандартів соціальної поведінки, термінів і вікових меж); унаслідок самовиховання (бажання і здатності дитини змінюватися на краще, позбавитися певних вад, оволодівати вміннями, долаючи перешкоди) [33].

Першим інститутом соціалізації дитини є сім'я, це середовище, в якому формується її особистість. Саме від батьків, їх життєвого досвіду, знання педагогіки сімейного виховання розвиваються ті чи інші якості дитини. Саме у сім'ї формується сприйняття дітьми зовнішнього світу, самих себе, досвіду сімейного життя, відношення до нього як до найважливішої духовної цінності, здійснюється моральне, естетичне, трудове виховання, закладаються основи політичної культури, здоров'я дитини, професійне самовизнання. Відколи існує людство на землі, відтоді воно й дбає про продовження свого роду. Від батьків передається дітям не тільки генетичний код, рідна мова, виробничий і побутовий досвід, а й матеріальна і духовна культура, втрата якої призводить до деградації нації [62, с.8].

Сучасні вчені стверджують: «Здорова, міцна морально родина – це початок життя в суспільстві, національної солідарності, підтримки правопорядку і пошанування прав інших людей» [32, с.3-5].

Українська духовність набирає сили з родин, із їх складових сімей, де формуються основи характеру людини, її ставлення до довкілля. Сімейне виховання відіграє дуже велику роль і його важливість ніхто не може заперечувати. Адже ми всі родом з дитинства. З першого крику немовляти починається неповторне життя нової людини. І вже з перших хвилин свого життя дитина розвивається як соціальне творіння, бо перед нею відкривається весь світ. Перед нею і батьки, і родина – перше дзеркало людського спілкування, умова і джерело її подальшого розвитку як особистості. Найдорожчі і найрідніші люди в житті дитини – це її батьки.

«Шануй батька твого і матір твою, щоб добре було тобі і довголітнім ти був на Землі,» - вчить Біблія. Потреба в батьківській любові не тільки найбільш сильна від всіх людських потреб, але й найбільш тривала. Минуть захоплення, відзвучать колись-то приголомшуючі наше життя пристрасті, відійде багато прихильностей, але любов до батьків і необхідність відповідної любові залишиться з нами до кінця наших днів [38, с.87].

Дитина дошкільного віку є не лише об'єктом соціалізації, а й активним суб'єктом цього процесу, сутність якого полягає у поєднанні пристосування, уособлення та інтеграції як важливих, взаємопов'язаних і водночас специфічних складових. Соціально-моральний розвиток дитини дошкільного віку є процесом його поступового входження в нове соціальне середовище, під час якого дитині доводиться послідовно долати різні фази свого становлення як соціальної істоти, а саме:

- перша фаза – дитина освоює різноманітні соціальні ролі (статеві, сімейні, громадянські); засвоює моральні норми і культурні цінності; оволодіває відповідними формами і способами діяльності. Вона реалізує об'єктивну необхідність проявити типову, характерну для більшості людей поведінку, намагається «бути як усі». Це фаза адаптації дитини до соціуму, період втрати певних індивідуальних рис заради входження у бажану соціальну групу;
- друга фаза породжується загостреною суперечністю між досягнутим дошкільником результатом адаптації і незадоволеною потребою проявити свою індивідуальність, виділитися з-поміж інших, проявити власне «Я» і зберегти своє обличчя, своєрідність, не розчинитися в соціальній групі;
- на третій фазі відбувається інтеграція дитини з групою однолітків: особистість, що розвивається, прагне проявити індивідуальні якості, які відповідають груповим інтересам і водночас засвідчують її особистий внесок як члена колективу в загальну справу; завдяки трансформації «Я» у «Ми» відбувається зростання соціальної групи як спільності взагалі і кожного її члена зокрема [30, с.90].

Таким чином, соціалізація дошкільника відбувається шляхом поєднання різних життєвих тенденцій – його намагання «вписатися» у незнайоме людське довкілля, оволодіти важливими для спільності рисами, визначити колективі однолітків своє місце, провити свої здібності, збалансувати прагнення до пристосування і уособлення, типізації та індивідуалізації, набуття суспільного досвіду і зростання самостійності. Становлення особистості і є процесом індивідуалізації соціально-морального простору життя.

У молодшого дошкільника переважають процеси пристосування і типізації, оскільки основним завданням є збагачення соціально-морального досвіду. У старшому дошкільному віці на фоні цих процесів усе більшого значення набуває прагнення дитини проявити самостійність, відстояти власну думку, прийняти самостійне рішення, зберегти власне обличчя в групі однолітків. Зрозуміло, у дошкільному дитинстві ще рано говорити про справжню інтеграцію дитини в соціум – за цим майбутнє, проте можна й необхідно актуалізувати щодо дитини п'яти-шести років саму ідею гармонійного поєднання інтересів спільності й індивідуальності, колективу та особистості як її члена.

Старший дошкільник уже певною мірою утвердив свою позицію серед інших людей, визначився із своїм статусом у дитячому суспільстві, усвідомив, що суспільство є організацією, яка об'єктивно існує, та в якій його «Я» співвідноситься з іншими «Я». Якщо в житті молодшого дошкільняти зміст, форми, інтенсивність, тривалість взаємодії з ним визначали переважно дорослі люди (здебільшого рідні та близькі дитині), то старший дошкільник вступає у контакти з людським довкіллям, ініціює взаємодію, вибірково ставиться до налагодженню спільної діяльності [39, с.59].

Важливими *новоутвореннями* старшого дошкільного віку, які істотно впливають на характер і динаміку соціально-морального розвитку дитини, є такі:

- виникнення першого схематичного обрису цілісного дитячого світогляду (дитина намагається впорядкувати свої уявлення, побачити закономірні відносини, в які вкладається непостійний навколишній, зокрема і соціально-моральний, світ; у центрі дитячого світогляду перебуває людина та її діяльність; складність переходу від дошкільної до початкової шкільної освіти полягає в тому, що шести-семирічну дитину цікавлять глобальні, світові, філософські проблеми цілісного буття, а йому пропонують перейти до елементарних речей, пов'язаних з конкретними предметами);
- поява перших внутрішніх етичних інстанцій (зароджуються зачатки совісті як внутрішнього регулятора поведінки та діяльності; віднині дитина орієнтується не лише на моральну норму, запропоновану дорослою людиною, а й на власне суб'єктивне ставлення до неї, свої переживання того, що таке «добре» і «погано»; зростаюча особистість проявляє спроможність поводитися морально не лише за умови контролю за її поведінкою і діяльністю з боку дорослого, а й за його відсутності; все більшого значення «дане слово»; малюк вчиняє добре не лише заради схвалення і нагороди від дорослого, а й внаслідок елементарного почуття обов'язку, відповідальності перед іншими людьми);
- виникнення супідрядності мотивів (у цьому віці обдумані дії починають переважати над імпульсивними; дитина добре орієнтується у поняттях «хочу» і «необхідно», вибудовує свою діяльність під впливом не лише власних бажань, а й вимог соціального оточення, під тиском обставин, об'єктивної необхідності; здатна відмовитись від задоволення на користь необхідного);
- сформованість первинних форм довільної поведінки (шестирічна дитина знає основні моральні правила і норми; намагається керуватися ними як у знайомій, так і в незнайомій обстановці; здатна проявляти наполегливість і цілеспрямованість, долати труднощі на шляху до мети, утримуватися від небажаних проявів; уміє протягом певного часу зачекати задоволення свого

бажання; елементарні самоконтроль і саморегуляція позитивно позначаються на проявах соціальної поведінки);

- виникнення елементарної свідомості (дитина усвідомлює свої позитивні і негативні якості; в неї формується самооцінка, елементарний образ-Я; вона поступово позбавляється егоцентризму, починає рахуватися з думками інших людей; усвідомлює обмеженість свого місця в системі відносин дорослими; в неї формуються зачатки соціальної рефлексії – здатності усвідомлювати свої особливості і те, як вони сприймаються іншими людьми, будувати свою моральну поведінку з урахуванням імовірних реакцій інших).

Дошкільний заклад як і сім'я великою мірою визначають характер моральності дошкільника, основними завданнями якого є:

- розвиток у дитини потреби й здатності сприймати себе в контексті взаємин з іншими людьми: співвідносити своє «Я» з іншими «Я» (дорослих, однолітків), знаходити спільне й відмінне, налагоджувати спілкування, радіти спільній діяльності, виконувати основні правила групи та визначати своє місце в ній, відчувати себе членом дитячого колективу;
- виховання в дошкільника здатності диференціювати людей за різними ознаками: родинної належності, віку, статі, симпатії-антипатії, роду занять; поводитися відповідно до цього;
- розвиток уміння ініціювати контакти з приємними людьми та підтримувати взаємодію з ними, налагоджувати спільну діяльність, радіти її результатам;
- формування у вихованців відчуття оптимальної дистанції (безпечної, комфортної) у стосунках з різними людьми – рідними, знайомими, чужими; навичок адекватної поведінки в чужому докїллі, конкретної відмови від спілкування з незнайомими;
- сприяння освоєнню дитиною основних соціальних ролей – представника певної статі, найменшого члена сім'ї, брата (сестри), онука, сусїда, товариша, вихованця, покупця, пасажира тощо; оволодіння відповідними стандартами поведінки;

- розвиток елементарної життєвої перспективи: уявлення про себе у минулому, теперішньому та ймовірному майбутньому;
- вироблення в дитини вміння орієнтуватися у своїх основних правах і обов'язках: розрізняти їх, називати основні, керуватися цими знаннями у реальній поведінці;
- формування в юної особистості здатності турбуватися про «власне місце», недоторканість «територій свого Я», шанобливо ставитися до простору-Я однолітків і дорослих;
- учити визначати межі соціально схвалюваної, прийнятної та морально неприпустимих форм поведінки; вправляти в умінні регулювати й стримувати неприйнятну для оточення поведінку;
- стимулювати бажання дитини бути визнаною авторитетними однолітками та дорослими; вчити орієнтуватися при цьому на власну самооцінку, довіряти своїм можливостям, розраховувати на себе;
- оснащення юної особистості різними засобами спілкування – виразними(усмішкою, поглядом, мімікою, виразними рухами і звуками), зображувальними (позами, діями наближення, віддалення, втручання, протягування, відштовхування), мовленнєвими(словами звернення, вітання, подяки, прохання, пояснення, запитування, відстоювання своєї думки тощо);
- збагачення досвіду спілкування: створювати сприятливі умови для обміну інформацією і спільних дій дошкільнят, вправляти в умінні домовлятися, розподіляти функції, знаходити об'єднавче начало, поступатися, допомагати, проявляти безкорисливе лідерство, миролюбність, спокійно розв'язувати конфлікти, радіти та співчувати іншим [42, с.15].

Педагог має знати, механізми, за допомогою яких він здійснює соціально-моральне виховання і навчання дошкільника, є груповий вплив і контроль. На дитину впливають батьки, родичі, друзі, знайомі, чужі люди. Вони контролюють та регламентують її поведінку, висловлюють свої судження, впливають на вироблення бажаних і небажаних для людського

оточення орієнтацій, цінностей, якостей. Часто дорослі бувають непослідовні у своїх оцінках на адресу малюка, припускаються суб'єктивності, потрапляють у залежність від власного настрою, використовують оцінні судження, як «батіг» та «пряник». Така поведінка дорослих дезорієнтує дитину, гальмує процес формування соціальних орієнтацій. Ось чому вкрай важливо ставитися до використання соціальної шкали оцінювання як набору оцінок, розташованих у напрямі від вищої до нижчої: від тих, що схвалюють і заохочують певні моральні дії, до тих, що карають за небезпечні. За цією шкалою будь-який вияв соціальної поведінки дошкільника розглядається як такий, що відповідає - не відповідає моральній нормі.

Непростою є залежність морального і соціального розвитку дошкільника. Так, дитина, якій властиві високі моральні почуття (чуйність, працелюбність, відповідальність, толерантність), може виявитися недостатньо комунікабельною, зазнавати труднощів у стосунках з однолітками, не вміти виявити лідерські або організаторські здібності, може бути безпорадною, пасивною, стривоженою у новій соціальній ситуації. Це пояснюється як типом її особистості, так і звуженістю досвіду спілкування з різними людьми, дефіцитом стикання з різноплановими ситуаціями, які потребують уміння ризикувати й швидко приймати самостійні рішення, обмеженістю життєвих вражень [28, с.74].

Науковці й практики-педагоги вважають: якщо у дітей старшого дошкільного віку сформовані деякі механізми самоуправління, то вони можуть деякою мірою регулювати свою поведінку. Проте відомо, що у дітей цього віку ці механізми ще слабо розвинені і тому потребують доопрацювання, яке буде спрямоване на створення відповідального ставлення до вимог, які створюють дорослі. Відповідно до вчення І. Канта «внутрішнє відношення особистості до обов'язку пов'язується з підкоренням своєї волі як поверхневій необхідності, що сприймається як особистий внутрішній моральний закон» [2, с. 47].

У дітей п'яти-шести років почуття відповідальності може виховуватися на основі формування позитивного ставлення до певних норм, правил, дій. Основним етапом формування таких якостей є система вимог і завдань, які підпорядковують залучення старшого дошкільника до різноманітної діяльності: обов'язків, виконання доручень, які орієнтують на вияв уваги до оточуючих, надання допомоги. Водночас якщо спонукати до виконання завдання дитину старшого дошкільного віку, без врахування її інтересів, можна призвести до звички виконувати якісь дії, підпорядковуючись вимогам дорослих, тобто дитина не матиме бажання втілити свої вміння та навички якнайкраще, просто виконуватиме завдання, залишаючись байдужою. Старші дошкільники можуть досить свідомо пояснити, і розуміють, чому потрібно виконувати те чи інше завдання або доручення, чому це так необхідно. Діти цієї вікової категорії прагнуть бути самостійними, навчаються бути терплячими, коли зазнають труднощів. Звернення за допомогою до старших у дошкільників, відбуваються тільки після неодноразових спроб самостійного виконання завдання, а роль дорослих, і більшість це саме батьків, сприйняття цього прохання з терпінням та спробою допомогти дитині [18, с.4].

Проте, переважна більшість батьків вважають, що систематичне вправляння в тих чи інших діях забезпечить формування у дитини відповідних навичок і умінь, позитивного ставлення до доручень і вимог. Батьки не завжди враховують і усвідомлюють те, як вони сприяють на формування особистості дитини, моральних і емоційних відносин дитини в сім'ї, як наслідок, в дитини старшого дошкільного віку виникає розбіжність між явним досвідом і взаємовідносинами з дорослими чи батьками. У сім'ях, в яких створюється позитивний досвід емоційно-моральних відносин між дитиною і батьками, діти найбільше проявляють почуття відповідальності [16, с.68]. Коли позитивно оцінюються батьками, добре виконані завдання, це викликає в дитини почуття морального задоволення. І так поступово відповідні акти поведінки перетворюються на усталену звичку,

тому необхідно створювати відповідні ситуації спілкування дитини з батьками, коли турбота батьків про дошкільника об'єднується з виявом адекватного ставлення дитини до дорослого, коли емоційні переживання стають найважливішими для старшого дошкільника. А для цього треба розвивати почуття дитини, «безпосередньо направляти і скеровувати їх через діяльність, в якій вони і проявляються, і становляться» [15, с.97].

Відповідно дитина придбаває досить глибоких (відповідно до віку) моральних та етичних уявлень щодо ставлення та відношення до оточуючих, вона розуміє важливість діяти на користь своїх членів родини. Створюється усвідомлене *почуття відповідальності* у взаємовідносинах з дорослими. Відбувається становлення власного досвіду моральної поведінки та формування морально-етичних уявлень, дитина усвідомлює власні вчинки, рішення і відповідає за скоєне перед іншими, самою собою. В старшого дошкільника відповідно проявляється відповідальне ставлення до сім'ї, дорослих, обов'язків, завдань, доручень відповідно, даючи звіт за свої дії, визнаючи свою провину за помилки чи поганий хід справи, яку робить. Здатність дитини на виконання відповідальної справи з власної ініціативи, без зовнішнього спонукання, безкорисливо. Треба зазначити, що у дітей цього віку емоційний прояв характерно виступає «копіркою» дорослих почуттів, вони ще не здатні на рівні з дорослими проявляти емоційний обмін але здатні до самоконтролю та саморегуляції [34, с.186].

Велике значення надається сім'ї, котра є для дитини першим вихователем, який передає їй духовне багатство, культурні звичаї та поведінку народу і сім'ї. Тільки сім'я закладає підґрунтя для розвитку прихильностей, здібностей, здоров'я дитини, формує її моральні якості. Родина забезпечує дитину необхідним мінімумом спілкування, без якого вона ніколи не змогла б стати людиною та особистістю. Сім'я займає значніше місце для виховання, ніж ЗДО, тому що в ній об'єднані різного віку люди, статі, роду занять; члени родини можуть мати вплив на дитину в різних життєвих моментах; однією дитиною опікуються, зазвичай, кілька

дорослих. Вплив сім'ї на дошкільника носить позитивний характер, відзначається найбільшою тривалістю і постійністю. Моральні почуття і моральні потреби дитини є результатом її виховання – накопичення життєвого досвіду [60, с.478].

З послабленням сім'ї і нездатністю батьків виховувати своїх дітей відповідно до вимог сучасного суспільства, постає необхідність у вихованні батьків. Необхідність роботи по вихованню батьків ґрунтується: по-перше, на потребах батьків у підтримці; по-друге, на потребах дитини у педагогічно освічених батьках; по-третє, існуванні беззаперечного зв'язку між якістю домашнього виховання і соціальними потребами суспільства.

Старший дошкільник вже добре осмислює що на інших людей можна мати вплив різним чином, добиваючись жаданого. Водночас вона розуміє, що може одержати у відповідь на особисті дії не ту реакцію, якої очікувала, і тоді приведеється відчувати вже на собі вплив інших – словесний чи дієвий, не завжди приємний [48, с.67].

Виокремлюють такі середовища соціально-морального впливу на дитину. Кожне з цих середовищ відрізняється мірою індивідуалізованості (тим, наскільки особистісним воно є щодо дитини, мірою та широтою охоплення:

1) міжособистісна взаємодія – створює найбільш індивідуалізовані ситуації впливу. Кількість її учасників невелика, спілкування відбувається очі в очі. Так спілкуються батько або вихователь з дитиною, друзі-однолітки між собою. У ході спілкування, той, хто впливає, прагне домогтися від іншого певних поступок, дає обіцянки, намагається виглядати привабливим, постачає все нову і нову інформацію, часто не залишає можливості на роздуми, вдається до позитивного підкріплення (усмішки, пестливих рухів, прояву уваги, смачної їжі);

2) спеціально створене середовище переконання. Наприклад, вихователь звертається до вихованців, прагнучи переконати їх у чомусь, погодитись з його твердженням, пропозицією виконати певну дію. У цьому разі впливає

одночасно на багатьох дошкільників. Таке середовище менш індивідуалізоване порівняно з першим, проте лишається вельми ефективним. Особливо за умови, якщо той, хто впливає, володіє навичками риторики – вміє правильно добирати слова для здійснення впливу на групу дітей, говорить переконливо, гарно впевнено. Якщо дорослі володіють силою слова, вони легко спонукають маленьких дітей до активної дії у певному напрямку;

3) засоби масової інформації – вплив здійснюється телебаченням, аудіо, відео-засобами, радіомовленням, друкованими виданнями (журналами, газетами, буклетами тощо). Вони впливають на дитину опосередковано, проте й щоденно й ефективно, створюючи привабливі образи певних цінностей – здоров'я, доброти, кмітливості, або навпаки – агресії, домінування сили тощо. Отже, вони можуть «сіяти добро» або нав'язувати дітям чужинні стандарти, штучних героїв, сумнівні авторитети.

Доречно зауважити що, одні дошкільнята легко й швидко адаптуються до умов життя та вимог дошкільного закладу, в інших цей процес триває довго і перебігає складно. Характер звикання дитини визначається, як відомо, багатьма чинниками – особливостями стану його нервової системи, досвідом взаємодії з рідними людьми, збігом стилю спілкування з ним батьків і вихователів, мірою самостійності та вмілості дитини тощо. З-поміж інших чинників неабияку роль у процесі адаптації дитини дошкільного віку відіграють моральні почуття, вміння, якості. Одними з таких почуттів є *товариськість*. Уміння дитини легко входити у контакт з приємними їй однолітками, налагоджувати з ними взаємодію, займатися спільною діяльністю, товаришувати – важливий показник її повноцінного соціально-морального розвитку. Товариська дитина має величезне коло друзів, радіє можливості підтримувати приязні, доброзичливі стосунки з більшістю однолітків. Вона подільчива, вміє підтримати і захистити друзів, визнає їхній авторитет, довіряє їм свої таємниці, може вказати їм на недоліки й не погодитися із сумнівними пропозиціями. Якщо п'яти-шестирічна дитина

відлюдькувата, замкнута, з пересторогою ставиться до будь-яких контактів з однолітками, уникає взаємодії з ними, зовсім не має друзів, надає перевагу іграм наодинці – це засвідчує існування проблем в її соціально-моральному розвитку. Педагогові варто звертати увагу на стан та настрої такої дитини. Спостереження за нею, знання типології її особистості та історії життя мають визначити вибір виховних дій [11, с.142].

Розглянемо типові прояви поведінки різних груп дошкільників.

- *Демонстративний.* Домінує прагнення реалізувати себе, актуалізувати можливості, самоствердитися, привернути увагу, досягти успіху. Зосереджений на власних інтересах, глухий до потреб інших. Схильний до конкуренції, змагальності, суперечок конфліктів. За будь-яку ціну прагне домінувати над іншими, бути першим. Індивідуалістичні тенденції, надмірна цент рація на собі, егоїзм відлякують однолітків, ускладнюють процес входження в соціум, визначення свого статусу серед інших, звужують коло товаришів. Зверхньо ставиться до слабших за себе, кепкує з них, вихваляється своїми можливостями. Часто лишається поза колективом, нервує через це, перебуває у поганому настрої. Витрачає надмірні зусилля на демонстрацію «Я», втомлюється, вважає, що його не розуміють.
- *Неунормований.* Ризикований, прагне діяти на власний розсуд навіть у незнайомій ситуації, нових обставинах, за наявності небезпеки. Спочатку діє, потім думає. Часто потрапляє у халепу, має синці, подряпини, дістає стусани. Задержуватий, упертий, надміру незалежний, неслухняний, агресивний, непередбачуваний. Його часто карають, позбавляють бажаного, негативно оцінюють. Схильний до асоціальних вчинків, порушує правила, ігнорує моральні норми. Охоче береться за нове, уникаючи водночас відповідальності за результат. Часто виконує роль лідера в соціальній групі. Процеси збудження домінують над гальмівними. Настрої нестійкий, залежить від можливості діяти активно. Уникає діяльності, яка потребує ретельності, унормованості. Надає перевагу натхненним діям під впливом почуттів.

- *Невпевнений.* Боязкий, надміру опікується власним благополуччям. Товаришів шукає сильніших і вправніших за себе, прагне нагляду і захисту. Уникає складного та нового, недовірливо сприймає суперечливе, надає перевагу тому, що гарантує легкий успіх. У незнайомих ситуаціях розгублюється, виявляє тривожність, починає метушитися. Страждає на фобії, що ускладнює взаємодію з однолітками. Надає перевагу спокійному, не переобтяженому проблемами існуванню, нерідко проводить час наодинці із собою, ізольований від групи. Уникає відповідальності за когось-щось, не вміє діяти самостійно, невпевнений у собі, важко приймає рішення, довго вагається, здійснюючи вибір, увага незнайомих людей лякає. Домагання низькі, пасує перед труднощами, в діяльності переважає мотив уникнення успіху [14, с.327].

Створити належні умови для збалансованості прагнень дитини перших шести-семи років почуття товариськості, важливі завдання сучасної дошкільної системи виховання. Щоб ефективно розв'язувати їх, треба розуміти, що ускладнює процес формування ціннісного ставлення до себе в ранньому онтогенезі, а також і те, що сприяє такому ставленню.

У переважній більшості досліджень спостерігається розбіжність між метою морального виховання і методами до їх впровадження. У чинних програмах завданням з виховання є розвиток моральних почуттів та щирих взаємовідносин дітей, а методи в програмах все ще залишаються націлені на утворення вміння спілкування та правильних вчинків і моральних переконань.

Проте, формування вміння спілкування та правильних вчинків і моральних переконань допомагає обрати еталон поведінки в деяких ситуаціях, це проявляється наслідуванням, через заохочення правильних і осуд не правильних вчинків. У свою чергу в дитини формується навички, які вона автоматично використовує в різних ситуаціях [3, с.34].

Для створення оптимально зручних педагогічних умов морального виховання дітей старшого дошкільного віку виокремлено принципи, що

допомагають зосередити роботу, поєднавши методи і завдання, які включають в себе вимоги і стандарти виховного процесу:

Наполегливість – проведення роботи з виховання всебічно розвиненої особистості, підготовка умінь трудової та свідомої діяльності.

Комунікативність – виховання вміння спілкуватися та розуміння необхідності жити в соціумі.

Поєднання думок та вчинків – уміння дотримання правильної поведінки та вчинків, перш за все, залежить від розуміння та їх усвідомлення.

Прагнення до активної діяльності – цей принцип націлений на виховання дитини в праці, досягається за допомогою участі дитини в трудовій діяльності без заохочень та підказок, тобто у дитини виникає власне бажання на допомогу дорослим у їх роботі .

Згуртована робота – залучаються всі до роботи разом, тобто спільна мета, завдання, форми роботи, методи, завдання, прийоми виховання, об'єднана робота ЗДО, батьків та інших закладів, з урахуванням індивідуального підходу до кожної дитини.

Злагодженість в колективі – значною мірою у виховання гармонійної дитини відіграє її оточення, а отже і колектив. Виховання творчо-розвиненої особистості можливе якщо атмосфера в колективі створює всі умови для саморозвитку та прояву самостійності, ініціативності, творчості.

Повага один до одного – виховання позитивного ставлення до своїх однолітків, схвалення їхніх думок, та контроль за власною поведінкою. Намагання до повної відсутності суперечливостей, лайок та грубого відношення в колективі [26, с.219].

Особливу роль виконує дитина в сім'ї. Роль визначається як деякий намір шаблонів поведінки по відношенню до дитини в сім'ї, як поєднання почуттів, очікувань, дій, оцінок, адресованих дитині від дорослих членів сім'ї. У гармонійній сім'ї дати опис ролі важко, тому що всі відношення з дитиною гнучкі і мінливі. А в тих випадках, коли батьківські позиції

втрачають якості гнучкості, адекватності і прогнозування, дитячі ролі досить чітко простежуються.

Показники сформованості морального та психологічного розвитку дітей старшого дошкільного віку. Емоційно-чуттєвий показник є важливою частиною морального та психічного розвитку дітей старшого дошкільного віку. Найбільшу роль у формуванні почуттів відіграють емоції, вони супроводжують особистість протягом усього її життя. Однак ще при перших періодах розвитку емоції є центром поведінки дитини дошкільного віку. Через емоційно-чуттєвий показник формується ставлення до певної особистості.

Вченими доведено, що поведінка дитини проявляється в багатьох значеннях: розумовому (когнітивному), емоційному(емоційно-чуттєвому), мотиваційному (мотиваційно-діяльнісному), реалістичному (емоційно-оцінному). Саме в них, дитина проявляє себе в житті, в мотиваційно-діяльнісному – своїми вчинками, у чуттєвому – істинними проявами, бажаннями, у розумовому – думками, враженнями, у реалістичному – дружніх відносинах, проявах уваги до товариша [29, с.5].

Досліджуючи емоційно-чуттєвий розвиток у дошкільний період, Ж. Піаже відмічав об'єднаність в розвитку емоційної та когнітивної поведінки наголошував на важливість ролі чуттєвої поведінки, саме моральні почуття віддають діям потрібний запал, у той час як знання звертають на поведінку певної структури [49, с.96].

Види показників сформованості моральних якостей дитини старшого дошкільного віку:

1) емоційно-чуттєвий показник сформованості моральних якостей дитини - полягають в активній участі дітей в бесідах під час проведення заняття і поза ними та різних видах завдань (дорученнях, інсценізаціях, сюжетно-рольових та театралізованих іграх) та в здатності дітей проявляти свої почуття та емоції відповідно до виду роботи та поставлених завдань;

2) емоційно-оцінний показник сформованості стосунків, що мають прояв емоційних переваг – симпатії та антипатії, дружніх взаєминах та здатності надати правдиву оцінку собі в процесі різної діяльності (гри, бесіди, тощо...);

3) мотиваційно-діяльнісний показник, проявляється в мотивації до творчої діяльності, передбачає прояв миролюбності, тактовності від батьків до дітей.

4) когнітивний показник - вияв рівня відповідальності в матерів та їх дітей, що проявляється також через їхню обізнаність та ерудицію.

Перелік моральних якостей які притаманні для старшого дошкільника:

Моральна якість «**Ввічливість, чемність**» для цієї якості притаманні такі моральні почуття як: привітність, повага.

Така дитина: вітається та прощається; ввічливо звертається; поступається місцем; відчиняє двері дівчаткам, старшим людям; піднімає річ, що впала; ввічливо розмовляє, дякує за послугу, вислуховує до кінця звернення дорослих.

Здобутки особистісного зростання :

дотримується способів вербального і невербального спілкування;

проявляє під час спілкування (мовленнєвими засобами) увагу та вміння турбуватися про інших;

за власною ініціативою вітається, прощається, дякує дорослому, одноліткам;

в м'якій, привітній формі висловлює свої пропозиції, поради, прохання.

Моральна якість «**Відповідальність**» для цієї якості притаманні такі моральні почуття як «Треба» чи «Хочу», відчуття обов'язку.

Така дитина: виконує те, що належить(допомагає, слухається); послідовна у своїх обіцянках, рішеннях; вміє визнавати свою провину за поганий хід справи, помилки.

Здобутки особистісного зростання : знає та розуміє свої права та обов'язки

;

усвідомлює, що за свої дії, вчинки доводиться відповідати перед іншими та самим собою; здатна до самоконтролю та саморегуляції.

Моральна якість «**Доброзичливість**» для цієї якості притаманні такі моральні почуття як: співчуття, увага.

Така дитина: допомагає та поступається слабким; підтримує інших; готова допомагати; не кривдить інших.

Здобутки особистісного зростання: поважно ставиться до людей, прагне до добрих взаємин; піклується про малят (допомагає одягатися, розважає іграшкою, тощо); розуміє, що хороше ставлення до інших обертається до нього теж добром; помічає прикрощі, невдачі у однолітків, бажає підтримати.

Моральна якість «**Доброта**» для цієї якості притаманні такі моральні почуття як: співпереживання, бажання допомогти, милосердя.

Така дитина: допомагає іншим; робить добрі справи.

Здобутки особистісного зростання: виділяє добро з конкретних ситуацій і вчинків; розуміє, що хороше ставлення до інших обертається до нього добром;

прагне бути доброю, милосердною;

має досвід позитивних вчинків.

Моральна якість «**Дружба, товаришування**» для цієї якості притаманні такі моральні почуття як: турбота, взаємодопомога, щирість, образа.

Така дитина: ділиться іграшками; узгоджує спільні дії, домовляється; підтримує товаришів; намагається робити товаришеві приємне.

Здобутки особистісного зростання: радіє успіхам іншого, здатна допомогти, підтримати; уміє налагоджувати взаємодію; знає як обрати друзів та закони дружби; враховує бажання інших, здатна діяти справедливо.

Моральна якість «**любов до рідних, природи**» для цієї якості притаманні такі моральні почуття як: піклування, прихильність, потреба в іншій людині, повага, турботливість, ніжність.

Така дитина: піклується про рідних; уважна до іншого; допомагає чим може; переживає радість і біль інших, як свої власні; жертвує справами, часом, іграшками заради іншого.

Здобутки особистісного зростання: виявляє любов до рідних, готовність прийти на допомогу; турботливо ставиться до рідних людей, живих істот; розуміє жертвне ставлення матері до дитини, вміє бути вдячним; проявляє відданість рідним, близьким, друзям.

Моральна якість «**Працелюбність**» для цієї якості притаманні такі моральні почуття як допомога, нудьга.

Така дитина: допомагає справами; старанно працює; завершує розпочату роботу.

Здобутки особистісного зростання: розуміє значення праці у житті людини; виявляє бажання трудитися, бути корисним іншим.

Моральна якість «**Самоповага**» для цієї якості притаманні такі моральні почуття як сором, гордість.

Така дитина: відстоює власну думку; гідно поводить себе, коли партнер командує, кричить.

Здобутки особистісного зростання: має позитивну самооцінку і розуміє свою соціальну відповідальність серед однолітків; проявляє елементи саморефлексії.

Моральна якість «**Скромність (протилежне – зазнайство)**» для цієї якості притаманні такі моральні почуття як стриманість, сором.

Така дитина: не вихваляється; виявляє увагу до сором'язливих і нерішучих дітей.

Здобутки особистісного зростання: має уявлення про скромність і хвалькуватість і прагне до стриманості у оцінках, власних вчинках та поведінки.

Моральна якість «**Сміливість (боязуттво)**» для цієї якості притаманні такі моральні почуття як страх.

Така дитина: проявляє впевненість; уміє управляти своєю поведінкою.

Здобутки особистісного зростання: може оцінювати вчинки з позиції наслідків ; має уявлення про сміливість на конкретних прикладах.

Моральна якість «**Совісність**» для цієї якості притаманні такі моральні почуття як душевний біль, сором.

Така дитина: відчуває стид за погані вчинки; змінює свою поведінку у разі провини.

Здобутки особистісного зростання: здатна діяти відповідно моральних правил за відсутності контролю з боку дорослого; може поводитися совісно, вчиняти справедливо; здатна відчувати муки сумління за порушення моральних норм і правил.

Моральна якість «**Тактовність, миролюбність**» для цієї якості притаманні такі моральні почуття як самовладання, агресія, гнів, стриманість.

Така дитина: стримує себе, уникає непорозумінь; уміє домовлятися; приймає позицію інших; поводить себе чемно, не ображає і не принижує інших.

Здобутки особистісного зростання: може стримувати себе і заявляти про свої потреби у прийнятній формі; розуміє різний характер ставлення до тих, хто оточує; поводить себе миролюбно, не конфліктує.

Моральна якість «**Чесність і правдивість**» для цієї якості притаманні такі моральні почуття як щирість, відвертість.

Така дитина: вміє визнавати свою провину; говорить правду.

Здобутки особистісного зростання: правильно оцінює себе та інших; має сформоване уявлення про чесність як вимогу до власної поведінки.

Моральна якість «**Чуйність (протилежне - байдужість)**» для цієї якості притаманні такі моральні почуття як турбота, співчуття, співпереживання.

Така дитина: виявляє підтримку інших; помічає сумний настрій; відгукується на біль і переживання інших; помічає, кому потрібна допомога.

Здобутки особистісного зростання: має уявлення про чуйність як позитивну рису характеру; чуйно ставиться до інших людей не залежно від віку і статі; спроможна поставити себе на місце іншого.

Моральна якість «**Щедрість (протилежне - жадібність)**» для цієї якості притаманні такі моральні почуття як подільчивість.

Така дитина: допомагає іншим; ділиться з однолітками; поступається слабким.

Здобутки особистісного зростання: має уявлення про щедрість, виділяє її з конкретних ситуацій і вчинків [22, с.316].

Отже, можна дійти висновку, що на моральні почуття дитини старшого дошкільного віку, беззаперечно впливає сім'я. Особливе місце в кожній маленькій особистості займає її оточення. Діти, швидко вбирають в себе всі дорослі переживання, всі як позитивні, так і негативні прояви почуттів. І для того, щоб відбувся правильний розвиток дитини, потрібно батькам частіше обіймати, та відсторонювати їх від негараздів та переживань. Створити комфортні умови для розвитку позитивних моральних почуттів.

1.2.1. Диференційований підхід до виховання і навчання

хлопчиків і дівчаток

Стратегія освіти в закладі дошкільної освіти і школі розрахована здебільшого на дівчаток. Вихователі і вчителі – переважно жінки. Вдома теж переважає жіноче виховання. Жінці важко виростити справжнього чоловіка, оскільки і неї інший тип мозку, тип мислення, психологія. Цю проблему слід визнати як реальну, таку, що потребує свого розв'язання. Принаймні частково.

Визнаємо в нас відчутній диференційований підхід до виховання хлопчиків і дівчаток. Здебільшого ми формуємо усереднених істот, «дітей», «вихованців». Унаслідок цього у хлопчиків не виховуються такі якості мужності, як емоційна стійкість, витривалість, твердість, рішучість, рицарське ставлення до представниць жіночої статі. А в дівчаток – якості жіночності – м'якість, лагідність, ніжність, терплячість, прагнення до

миролюбного розв'язання конфліктів. Ми мало опікуємося підготовкою дітей до виконання в майбутньому для їхньої статі сімейних та соціальних ролей.[47, с. 165]

Невдалими, на наш погляд, спробами подолати «безстатевість» є такі, наприклад, нововведення: роздільне виховання і навчання хлопчиків і дівчаток; невиправдано поглиблений сексуальний розвиток дошкільників, рання статева просвіта.

Питання роздільного виховання і навчання сьогодні активно обговорюється освітянами, громадськістю, батьками. У деяких ЗДО, школах ідею диференційованого підходу до виховання і навчання хлопчиків і дівчаток тлумачать як необхідність розподілити їх по окремих групах. Дівчатка розвиваються швидше за хлопчиків, що спричиняє в останніх дискомфорт, формує почуття невпевненості в собі [23, с.22].

Перегин перший. Розподіл у ЗДО хлопчиків і дівчаток по групах з різними програмами виховання і навчання є неправомірним з кількох причин:

- 1) розпочинаючи свій життєвий шлях, дитина має зростати в умовах природного різноманіття, бачити однакове – схоже – відмінне;
- 2) саме з дошкільного віку треба навчати доброзичливої взаємодії хлопчиків і дівчаток, з дитинства зміцнювати позбавлені сексуальної орієнтації зв'язки з представниками різної статі;
- 3) спільна діяльність хлопчиків і дівчаток формує в них здатність доцільно розподілити в них обв'язки в інтересах спільного позитивного результату;
- 4) виховання і навчання дошкільників разом сприяє формуванню начал мужності й жіночності: кожний з представників іншої статі виступає своєрідним каталізатором у цьому процесі.

Перегин другий. Останнім часом починають з'являтися програми статевого виховання для дітей у ЗДО, в яких, по суті, статево виховання проводиться до запланованої і такої, що не відповідає вікові дітей, поглибленої статевої просвіти. Наприклад, дітей з чотирирічного віку

детально ознайомлюють з процедурою народження немовляти, з чітким визначенням ролі батька у процесі зародження дитини, функцій різних органів людини, зокрема статевих, у цьому процесі. Деталізована просвіта не виправдана з таких причин:

- запитання дитини щодо своєї появи на світ, є радше філософською проблемою: він просто намагається осягнути зв'язок понять «мене ще не було» - «я народився». (Де ж я був у проміжку?);
- дитина чекає від дорослого не стільки “детальної арифметики”, скільки чіткого й доступного пояснення природо доцільної події; тобто правди, хоча й неповної;
- деталізація незрозумілих дитині аспектів дорослого життя, відсутніх в її індивідуальному досвіді, може призвести до небажаного експериментування в іграх відповідного змісту;
- раннє пробудження сексуальності, інтересу до цієї сфери взаємин між чоловіками і жінками небезпечно тим, що чуттєвість є сенситивною для дошкільного віку властивістю, яка «закарбовує» незвичні й сильні відчуття, перетворюючи їх на хворобливу звичку (аналогічно організму).

Система знань про відмінності типових представників чоловічої і жіночої статей допоможе дорослому оптимізувати процес організації життєдіяльності дитини та навчально-виховного процесу. Оскільки в Базовій програмі розвитку дошкільника «Я у Світі» наведено деталізовані характеристики хлопчиків і дівчаток, розглянемо схематичну інформацію.

Моторна сфера. М'язова сила. До десятирічного віку сила хлопчиків приблизно однакова. У хлопчика довший, ніж у дівчинки, крок, швидші моторні реакції – вони швидше ходять, охочіше бігають, у них краще розвинутий вестибулярний апарат. Представники сильної статі успішніші у виконанні завдань, пов'язаних із затратами енергії. В них краща координація рухів, прицілювання й стеження. Хлопчики падають уперед, “на ніс”. Дівчатка краще й швидше виконують роботу, пов'язану зі спритністю рук. Як правило, подають назад, на сідниці. Не люблять їздити спиною вперед.

Самостійніші в побутовій праці. Швидше й точніше виконують маніпуляційні завдання. Раніше дозрівають у статевому плані.

Фізіологічні функції. Хлопчики здебільшого погано переносять втрату крові. Характеризуються вибуховою енергією. Втрачають багато калорій. При навантаженні швидше втрачають сили. У хлопчиків вище споживання кисню. Дихання рідше, але глибше. Більше потерпають від забруднення повітря. У дівчаток інтенсивніше б'ється серце, нижчий кров'яний тиск. Водночас обмін речовин відбувається повільніше. В них нижча, ніж у хлопців, працездатність у короткотривалій інтенсивній роботі. Дихання дівчаток частіше, більш поверхневе.

Головний мозок. У хлопчиків до народження більш зріла права півкуля мозку. Ліва дозріває повільніше, права спеціалізується у формуванні просторових уявлень та уяви. Хороше візуальне сприйняття світу, просторове мислення, творчість. Краще виконують одну справу у відведений час. У дівчаток до народження зріліша ліва півкуля. Вона розвивається швидше і краще (відповідає за мову і логіку). Дівчатка раніше і краще говорять. Читають, оволодівають іноземними мовами. Люблять поговорити, вербально зорієнтовані. Успішно використовують різні способи сприйняття і мислення. Добре адаптуються до змін умов життя.

Сенсорна сфера. Перцептивні процеси. Хлопчики добре орієнтуються у базових кольорах, полюють, планують свої дії, виробляють тактику. Вони від природи наділені мисливським зором, мають очі, мов бінокль. Дівчатка гостріше бачать у темряві, у них краща зорова пам'ять. Перевершують хлопчиків у сприйнятті відтінків кольорів. Майстрині вести бесіди. Добре орієнтуються в емоційних станах людей. Бачать на короткі відстані. В них широкий периферійний сектор бачення. Можуть робити водночас кілька справ. Комунікабельні.

Представники сильної статі краще чують нижчі частоти. На капання води з крана не звертають уваги. У них більше рецепторів для сприйняття солоного і гіркого. Представниці слабкої статі краще чують вищі частоти. В

них диференційована чутливість до звукових і світлових подразників. Капання води з крана дратує. Схильні до солодкого. Шкіра хлопчиків товстіша, не особливо чутлива до дотиків. Представники сильної статі краще відчують перебіг часу. У дівчаток шкіра чутлива до дотиків у 10 разів. Ось чому представниці слабкої статі так потребують обійми, тілесних пестощів. Вони чутливі до запахів, проте гірше відчують час, сприймають його суб'єктивно.

Нервова система. Хлопчики мають перевагу в силі нервової системи. Вони нижче за дівчаток переносять статичні навантаження. Це виявляється у намаганні уникнути занять і завдань, пов'язаних з необхідністю довго зберігати певну позу, не рухатися. Дівчатка мають переваги в рухливості процесу збудження. Вони легко переходять від одного емоційного стану до іншого – тільки-на плакала, а тут уже готова сміятися.

Розумові здібності. Вони рівноцінні у хлопчиків і дівчаток. Проте не однакові. Представники різної статі характеризуються різним типом інтелектуального розвитку. Серед хлопчиків частіше зустрічаються як обдаровані, так і розумово відсталі. Вони націлені на освоєння нового, є шукачами невідомого, готові заради цього відмовитися від комфорту. Результати розумової діяльності не такі стабільні, як у дівчаток. Представниці слабкої статі орієнтовані на виконання знайомих і не занадто складних завдань. Прихильниці традиційного, стабільного, певного. Охоче закріплюють та обігрують знайдене кимось рішення.

Вербальні здібності. Як ми вже зазначали, дівчатка звичайно починають розмовляти раніше за хлопчиків. У них більший словниковий запас, довші й зрілі за структурою речення. Вони швидше навчаються читати. Успішніше відтворюють звуки. Представниці слабкої статі значно балакучіші. Серед хлопчиків частіше зустрічаються мовчуни. Більшість представників сильної статі важко при звичаються до читання.

Психологічні відмінності. Хлопчики і дівчатка, перебуваючи поряд, живуть у різних світах. Для них пріоритетні різні цінності, вони

дотримуються різних правил. Психологічно хлопчики є більш визначеним і передбачуваним типом, ніж дівчатка. Останні характеризуються плинністю настрою, інтересів, подекуди буває важко передбачити їхні дії та вчинки.

Гра. Іграшки. Ігровий простір. Хлопчики надають перевагу предметам пересування, впливу, перетворення (машини, літаки, кораблі, інструменти, зброя); дівчатка – засобам сприяння повсякденному життю (предметам побуту, меблям, посуду). Іграшки дають хлопчикам змогу проявити винахідливість, ініціативу, новаторство. Вони пристосовують іграшки для різних цілей, часто не за призначенням і несподівано. Дівчатка за допомогою іграшок наслідують дорослих. Вони прагнуть бути неподалік від них, пильно спостерігати за їхніми діями, орієнтуватися на них як на взірць для відтворення. Якщо у хлопчиків ігрова творчість має здебільшого інноваційний характер, у дівчаток – упорядкований і декоративний [5, с.276].

Граючи з однолітками хлопчики часто сваряться. Проте гри не припиняють. Суперечки щодо правил подобаються їм не менше самої гри. У них сильно розвинене почуття обов'язковості виконання правил як умови успішної гри. В хлопчачих іграх завжди присутні конфліктне і змагальне начало. Представники сильної статі прагнуть перемоги, хочуть бути лідерами, досягти певного статусу в хлопчачій ієрархії. На відміну від них, спалах суперечки в грі дівчаток припиняє її. Правило вважається настільки хорошим, настільки воно задовольняє гравців. У дівчачих групах найчастіше відсутній ґрунт для суперечок, правила гри рідко порушуються, формується здатність до співробітництва і практичні навички.

Хлопчики орієнтовані на освоєнні вертикального й широкого горизонтального простору – земного, повітряного водного. Намагаються продемонструвати вміння заволодіти територіями. Використовують територію максимально. Вчать в іграх незалежності, набувають організаторських умінь, координації великих груп. Їхні ігри динамічні, гнучкі. В них хлопчики вчать відкритого суперництва за жорсткими правилами. Дівчатка ж здебільшого схильні до статичних ігор в обмеженому,

чітко окресленому просторі. Грають у маленьких групах, люблять усамітнюватися, проявляються в умінні виявляти емпатію, пізнавати іншого.

Малюнки. У хлопчиків домінує індустріальна і засвоєння тематика. Людину зображають в узагальненому вигляді. В образотворчій діяльності орієнтовані на дію, доцільність, корисність. У малюнках дівчаток домінують будинки, дерева, квіти, обличчя. Людину зображають ретельно, деталізують зачіску, одяг, прикраси. Тяжкість до гарного, святкового. Головне в малюнку – передати прекрасне.

Навчальні інтереси. Хлопчики краще встигають з математики. Люблять завдання, де необхідне числове мислення, просторові здібності, пізнавальна активність. Краще за дівчаток володіють загальними знаннями. Вирізняються широтою інтересів і сфери читання. Дівчатка краще встигають з мов і літератури. Успішніші там, де потрібні вербальні здібності, пам'ять, швидкість сприйняття, точність. У них кращі навчальні досягнення навіть там, де хлопці сильніші. Серйозно ставляться до оцінок.

Трудова діяльність. Хлопчики надають перевагу конструкторській діяльності. Люблять працювати з великими деталями та інструментами. Недуже ретельні. Дівчатка охоче займаються господарсько-побутовою працею. Надають перевагу роботі з мініатюрними деталями та інструментами. Значно акуратніші [59, с.67].

Читання. Кіно. Радіо. Телебачення. Представники сильної статі надають перевагу пригодам, мандрівкам, дослідженню, техніці, спорту. Вони більше за дівчаток схильні колекціонувати, систематизувати. Дівчатка обирають сюжети морального змісту, сімейні мелодрами, телесеріали (дивляться разом з мамами та сестрами). Охоче відвідують музеї і театри.

Ставлення до професій. Хлопчики мріють про технічні професії, схильні до підприємництва, проявляють інтерес до військової справи, роботи в поліції. Багато з них небайдужі до грошей, цікавляться можливістю багато заробити, щоб купити будинок, імпортне авто, тощо. Дівчатка здебільшого орієнтовані на професії, пов'язані з людськими стосунками. Дедалі більше

серед них мріють колись стати актрисами, моделями або просто дружинами мільйонерів, банкірів, тощо.

Взаємини із старшими. Дівчатка частіше апелюють до старших, скаржаться на однолітків. Схильні до опікунської діяльності. Частіше наставляють, критикують, повчають. Краще за хлопчиків усвідомлюють відповідальність за доручену справу. Сторожко поводяться з незнайомими. Негативні прояви дівчаток приховані. «Важкі» дівчатка гірше за «важких» хлопчиків піддаються виховним впливам. Хлопчик значно краще орієнтуються в незнайомій обстановці, знаходять собі заняття за інтересами.

Ставлення до спілкування. Хлопчики прагнуть дотримуватися дистанції, схильні оперувати чіткими фактами, зрозумілими висловлюваннями. Не часто щось обговорюють з іншими. Їм важко розповідати про свої почуття. Емоційно стримані. Об'єднуються у великі групи з високим ступенем взаємодії та організації. Вміють діяти синхронно, досягати спільної мети. Можуть перебивати співрозмовника. Рідко усміхаються, прямо дивляться в очі. Небалакучі. Для них важливий високий статус у групі однолітків і влада. Вживають грубі слова, штовхаються. Дівчатка спілкуються групою у складі трьох-чотирьох осіб. Добре відчують стан і настрої інших. Тактовніші за хлопчиків. Переймаються тим, наскільки вони подобаються. Нестримані, імпульсивні. Часто використовують дотики, жести, тілесний контакт, виразні рухи, тональність голосу.

Соціальна поведінка. Здебільшого хлопчики схильні до агресії, домінантності з метою отримання соціальної та моральної винагороди. Незалежні у висловлюваннях і вчинках. Часто порушують установлені дорослими обмеження. Не дуже відповідальні й старанні. Сміливіші, рішучіші, азартніші за дівчаток, впевненіші в собі. Бояться хвороб, падають духом, вимагають до себе підвищеної уваги. Дівчатка приязніші й контактніші, соціально орієнтовані, у них глибший інтерес до внутрішнього світу людей, раніше виникає соціальна рефлексія. Тривожні, піддаються

навіюванню, прагнуть комфорту й безпеки. Досить пластичні, мрійливі, рідше піддаються іпохондрії [28, с.92].

Емоції. Представники сильної статі прагнуть приховати, Неохоче показують свою вразливість. У них менша кількість страхів, ніж у дівчаток. Завжди прагнуть перемогти. Почуття провини виражене слабо. У конфліктних ситуаціях вимагають і погрожують. Дівчатка емоційно-збудливі, експресивніше, краще за хлопчиків диференціюють різні емоції. Близько до серця приймають схвалення і осуд, швидше ображаються, чутливі до іронії. Свої емоції виражають відкрито. Схильність до страхів більша. Легше вдаються до компромісів.

Оцінювання. Хлопчики здебільшого високо оцінюють своїх товаришів. Поблажливіші за дівчаток. Частіше помиляються у своїх оцінках – недо- і переоцінюють. Легше за дівчаток вибачають недоліки. Їм простіше набути нових чеснот, ніж позбутися однієї вади. Вміють вислуховувати інших. Намагаються бути об'єктивними. Оцінюють свій зріст, вагу, силу, агресію, розум, упевненість, лінощі. Прагнуть слави й популярності. Схильні до бравади, вихвалянь. Часто переоцінюють самих себе. Видаються гіршими ніж є насправді. Критикувати їх безперспективно. Бажано хвалити тричі на день, висловлювати віру в їхні можливості. Пояснюють свій успіх власними здібностями, а невдачі – обставинами. Дівчатка інших оцінюють, як правило нижче, вказують на недоліки. Їм легше набути нових вад, ніж втратити хоч одну чесноту. Для них важливо, що про них думають інші. Оцінні судження суб'єктивні. Прагнуть визнання та уваги. Самооцінка залежить від думки інших. Оцінюють у собі зовнішні дані, красу, ніжність, працелюбність, чуйність. Намагаються показати себе кращими ніж вони є. Успіх пояснюють збігом обставин, неуспіх – відсутністю здібностей.

Одяг. Хлопчик ніколи не одягне незручний одяг заради краси. Дівчинка ніколи не одягне некрасивий одяг заради зручності. Головне для неї – сподобатися іншим.

Наведені характеристики можуть бути орієнтиром для виховання і навчання представників чоловічої та жіночої статі у віці від трьох до шести-семи років. Щодо ремінних хлопчиків та маскулинних дівчаток, які сьогодні не рідкість, батькам і педагогам доведеться застосовувати індивідуальний підхід, спираючись на знання як статевих, так і вікових особливостей [28, с.93].

1.3. Виховання моральних почуттів дітей старшого дошкільного віку в сім'ї

Сім'я – це таке утворення, яке «охоплює» людину цілком у всіх її проявах. Доленосна значимість сім'ї в розвитку особистості людини, що росте, загальновідома. Біля колиски стоїть сім'я, з нею молодь виходить у суспільство.

Суспільство може успішно розвиватися лише за умову оптимального поєднання зусиль тих, хто своєю працею піднімає господарство і тих, хто з дитини ростить громадянина, формує надійну зміну старшому поколінню.

Сьогодні ні в кого не виникає сумніву, що процес виховання особистості може бути сповна реалізований лише в системі спільної чи скоординованої діяльності всіх суб'єктів виховного процесу, адже «виховання – за словами А. Кондратюка, - це формування світогляду, моралі, високих естетичних смаків і почуттів, керівництво фізичним розвитком людини, тобто формування ставлення людини до дійсності, до предметів, явищ та процесів об'єктивного світу» [8, с.224].

Сформувати комплекс означальних характеристик людини – не під силу якійсь одній, окремо взятій інстанції. Дитина самовизначається і реалізується не лише в сім'ї, а й поза її межами, насамперед у навчально-виховних закладах (дитсадки, школи, гуртки тощо). Але заклад дошкільної освіти не може скласти конкуренції сім'ї у стимулюванні та заохочення до навчання дитини відповідно до її здібностей. З іншого боку, співпраця батьків і вихователів має позитивний вплив на родину, дає змогу відчути

батькам, на стільки вони важливі для своєї малечі. Тому в сучасних умовах систематизація та удосконалення доцільних форм співробітництва школи і сім'ї, переобладнання організаційних форм роботи з батьками, внесення відповідних змін у зміст і методику педагогічного керівництва виховним процесом є одним із пріоритетних напрямків розвитку не лише системи освіти, але й сімейної педагогіки [8, с.24-28].

Але сім'я може виступати як в ролі позитивного, так і негативного фактора виховання. Позитивний вплив сім'ї на особистість дитини полягає в тому, що ніхто не ставиться до неї краще, не любить її так, як найближчі люди, як її родина, але разом з тим ніякий інший соціальний інститут не може потенційно нанести їй стільки шкоди у вихованні, скільки може зробити сім'я.

Однією з причин негативного впливу сім'ї на дитину є безтурботливість, неухважність суспільства до самої сім'ї. Сьогодні проблеми морального виховання в сім'ї залишені за бортом, вони рідко обговорюються: це не популярно і не модно. Але життя бере своє і розвивається по своїм законам. Людина бере свій початок в сім'ї за будь-якої суспільно-історичній формації, і не можна змінити суспільство, не змінивши людину, не змінивши сім'ї, не можна побудувати демократичного і процвітаючого суспільства, залишивши інститут сім'ї в такому жалібному становищі. Адже ні для кого не секрет, що смертність перевищує народжуваність [58, с.54].

Так буде до тих пір, поки суспільство і, зокрема, уряд, парламент, президент не звернуть свої погляди на сім'ю, не приймуть низку законів, які б захищали дитинство і материнство. Адже сім'я – це початок всьому, джерело поповнення суспільства, центр зародження нової людини.

У сім'ї можуть мати негативний вплив на формування особистості неправильні стосунки між батьками і дітьми. Фактор особистого життя батьків, характер їх відносин між собою і дітьми є визначаючим, що пред'являють високі вимоги до їх особистості, образу життя, виконанню всіх сімейних обов'язків [19, с.88].

У системі моральних, організованих відносин знання батьками педагогічних методів стає важливим інструментом взаємодії з дітьми. В неорганізованих і неморальних відносинах методи втрачають свою виховну силу. Все це говорить про необхідність своєчасної допомоги сім'ям з порушенням в системі внутрішньо сімейних відносин. Надати її зможуть спеціалісти. Але консультації та інструкції потрібні не тільки батькам дітей неблагополучних груп і груп ризику, вони потрібні і благополучним сім'ям, тому, що ростуть потреби суспільства і ставлять до сім'ї все нові вимоги. Право батьків на виховання дітей записано в 26-й статті Декларації ООН по правам людини. Там визначено, що батьки в першу чергу несуть відповідальність за розвиток, здоров'я і благополуччя дітей [64, с.234].

Загрозливою сучасною проблемою стало питання насилля над дітьми у ранньому дитинстві в сім'ї. Як наслідок, у педагогічній науці з'явилися та набули актуальності такі поняття, як «права дитини» та «захист дитинства».

Нинішній підхід до становлення прав сучасної дитини націлений не те, щоб зупинити або не дати розповсюдженню насильства до дитини, чи просто байдужість здійснену відносно неї. В той же час, було виявлено, що найкраще і сприятливе оточення для розвитку дитини та її виховання є сім'я.

Завдання виявляється в тому, щоб сучасні родини були забезпечені різною фаховою допомогою та посильною підтримкою, для того щоб зменшити стрес у дітей, та попередити майбутній небезпеці та шкоді дитини.

У результаті, в державах Західної Європи була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН «Конвенція прав дитини», де зверталась увага на фізичний, моральний та духовний аспекти становлення дитини в сім'ї та суспільстві.

Педагогічна наука досить довго працювала над теоретичними основами морального виховання з колективом, і сім'я виступала також в ролі невеликого колективу, який володіє власними людськими методами управління, послідовностями свого розвитку соціальними формами і закономірностями впливу на дитину. Але сімейні особливості залишались осторонь, тому що мимо колективних основ задіяні і індивідуальні процеси

становлення особистості. Для того, щоб відновити цей процес виховання та наповнити новими можливостями і були створені дані структури та педагогічна наука.

Сьогодні, в сучасних умовах можна зазначити, що деякі сім'ї переживають складний і навіть кризовий період. Тому існує багато факторів, які мають негативний вплив на формування морального виховання дитини дошкільного віку в сім'ях. Більшість з них – проблема в спілкуванні. А отже:

1. не бажання батьками спільно відвідувати місця відпочинку, розваг, заняття спортом, призводить до низького морально-виховного потенціалу. Найчастіше, саме в спілкуванні з дорослими, діти наслідують свою подальшу манеру поведінки. Взаємини дітей з дорослими, це своєрідний метод виховання або виховання спілкування;

2. не вміння організовувати свій вільний час – опитування свідчать, що 80% дітей, проводять з батьками мало часу, більшість батьків проводять вільний час під час переглядаючи цікаві фільми, тим самим виробляючи звичку у малюка також більше сидіти перед телевізором, а не виходити на подвір'я з м'ячем. А деякі батьки надають перевагу спілкуванню по телефону годинами з іншими людьми говорячи власним дітям «почекай». Не приділяючи дітям достатньої уваги батьки ставлять дитину перед загрозою впливу інших людей, які не завжди мають гарне оточення та виховання. Недостатність у спілкуванні негативно позначається і на внутрішньо сімейних відносинах між дітьми і батьками [24, с.317].

3. низький прожитковий рівень сім'ї. Пошуки додаткового заробітку забирають чимало часу і зусиль, що приводить до зменшення часу на спілкування з власними дітьми;

4. безробіття одного, а то і обох членів родини. Діти можуть навіть не бачити своїх батьків, що викликає в них почуття самотності, суму.

5. заробіток на проживання за межами своєї держави;

6. необізнаність батьків. Надзвичайно важливо для здорового морального виховання в сім'ї є контроль батьками своєї дитини. У сучасному світі діти

вже з старшого дошкільного віку вміють користуватися мережами інтернет, і для батьків важливо будувати взаєморозуміння з дитиною, щоб знати її оточення, з ким їх малюк спілкується, що переглядає. Як дитина налаштовує стосунки з друзями, і хто належить до їх кола. Все це для застереження небажаних випадковостей або подій [40, с.138].

У зв'язку з цими і іншими факторами у наш час діти дошкільного віку не мають змоги гармонійно, морально розвиватися з боку сім'ї та її оточення. У цих дітей руйнуються важливі цінності людського життя.

У період сьогодення на задній план відходять такі моральні чесноти як: доброта, чуйність, співпереживання, доброзичливість, любов. Всього 15 % старших дошкільнят здатні проявити співпереживання, без підказки прийти на допомогу слабшим, добровільно взятися за виконання чийхось справ, чи поділитись з кимось, не потребуючи нічого взамін. Приклад цього ми бачимо в наших дитячих закладах «Я дам погратись Маринці лялькою, бо вона пригостить мене цукеркою», «Пригостив хлопчиків печивом, щоб разом з ними погратися». На превеликий жаль часто батьки вчать дітей агресивним вчинкам, можливо й не підозрюючи цього «Як ударять, давай здачі».

Завдання педагогів, вихователів допомогти дітям і їх сім'ям відбирати кращі надбання майбутнього і відсіювати непотрібне від щирих дитячих сердець.

Значний вплив на формування морального виховання дітей має здоровий, адекватний мікроклімат у сім'ї, інтереси батьків, їхнє оточення, ставлення до навколишнього світу та внутрішньо сімейні відносини. Сучасні українські сім'ї є досить різноманітними. Вже тільки перелік їхніх назв – «повна», «благополучна», «проблемна», «одно-дітна», «багатодітна», «молода», «неповна», «заможна», «малозабезпечена» – яскраве тому підтвердження. В Україні на превеликий жаль більшість сімей – неповні [45, с. 9].

У надзвичайно складному становищі опинилися багатодітні й неповні сім'ї, а також сім'ї з дітьми або батьками-інвалідами. Тривожною тенденцією

останнього десятиліття стало скорочення кількості одружень, катастрофічне падіння народжуваності та збільшення сімей, що розпадаються.

Причини нестабільності шлюбів до кінця не зрозумілі та недостатньо вивчені. Поряд із соціально-економічними умовами, які руйнують інститут шлюбу, в Україні особливого значення набувають чинники психологічні і психофізіологічні. Поглиблений аналіз проблеми показує, що неміцність деяких молодих сімей була закладена вихованням, пояснювалась невідповідністю до шлюбу, відсутністю основи для міцної сім'ї – саме у цьому сенсі роль і значення морально-етичного виховання, формування переконань та моральної культури особистості не можна переоцінювати [35, с. 8]. Народний досвід підтверджує ці постулати і вказує на їхню істинність упродовж століть що діти піддаються різноманітним негативним впливам, котрі часто сприяють руйнації ще недостатньо розвинутого духовного світу дитини. Батькам потрібно, намагатися знаходити порозуміння з дитиною і не конфліктувати. Культура спільної праці і спільного відпочинку є важливим фактором стабільності морально-етичних устоїв сучасної сім'ї.

Тільки при взаєморозумінні і взаємодопомозі батьків і дітей можливий ефективний результат у вихованні. Звичайно, такі сім'ї зустріти можна дуже рідко, а то навіть і не можливо. Проблема батьків і дітей стояла завжди [31, с. 112]. Але проблема взаємовідносин між поколіннями існує і зараз. Як правило, виникає із невміння батьків «бачити» душі дитини, надмірної турботи про дитину, надмірної опіки його з боку дорослих, надмірної вимогливості і муштри, розбіжності батьків у питаннях виховання, із лінії батьків. Батьки часто визнають цей гріх за собою, не допускаючи думки про те, що вони егоїсти [31, с.47].

Отже, головним завданням сучасності є доказово показати реальний стан виховного потенціалу сім'ї, побачити його в динаміці, в усій суперечності і складності реалізації численних функцій сім'ї, що дозволяє точніше визначити умови його подальшого вдосконалення. Соціальні дослідження та їх подальший аналіз повинні чітко відображати стан речей та

сприяти прогнозам і подальшій державній політиці у розв'язанні проблем, пов'язаних з інститутом сім'ї, батьківства та дитинства.

Висновки до 1 розділу

У дошкільному віці основу особистості дитини закладає усе, що він бачить та чує в своїй сім'ї: картини на стінах, журнали, телевізійні програми, книги, фотографії, музика. Все, що оточує дитину, є для неї звичне, і сприймається як норма, вона часто не вміє порівнювати факти, не знає, що буває інакше, це пов'язано з недостатнім життєвим досвідом. Усі батьки прагнуть, щоб їхні діти зростали здоровими, добрими, щедрими тощо. Проте дозволяють їм дивитися сучасні мультфільми, що містять сцени агресії та насилля, не контролюють перегляд численних рекламних роликів, які демонструють, спиртні, тютюнові та інші неприйнятні для дітей речі. Завдання дорослих – протистояти негативному впливу сучасного інформаційного світу заради повноцінного духовно-морального розвитку своїх малюків, адже значне місце морального виховання займають батьки, вони відіграють найважливішу роль такого собі еталону для копіювання, наслідування, допомагають набути першого соціального досвіду дитини.

На кожному періоді розвитку суспільства мораль, так як і традиції, і політика, є найважливіший етап людських взаємин і людської поведінки. Відповідно погляду людської свідомості становлення особистістю є її моральний розвиток, який був започаткований у запам'ятовуванні нею системи, уявлень, оцінок, норм що оперують її поведінкою.

Моральне виховання дитини передбачає розвиток якостей, що проявляються під час спілкування дитини з однолітками та іншими, як: доброта; готовність допомогти, підтримати; співчуття; товариськість, уміння ділитися з іншими. Непростою є залежність морального і соціального розвитку дошкільника. Так, дитина, якій властиві високі моральні почуття (чуйність, працелюбність, відповідальність, толерантність), може виявитися недостатньо комунікабельною, зазнавати труднощів у стосунках з

однолітками, не вміти виявити лідерські або організаторські здібності, може бути безпорадною, пасивною, стривоженою у новій соціальній ситуації. Це пояснюється як типом її особистості, так і звуженістю досвіду спілкування з різними людьми, дефіцитом стикання з різноплановими ситуаціями, які потребують уміння ризикувати й швидко приймати самостійні рішення, обмеженістю життєвих вражень.

Педагог має знати механізми, за допомогою яких він здійснює моральне виховання і навчання дошкільника, є груповий вплив і контроль. На дитину впливають батьки, родичі, друзі, знайомі, чужі люди. Вони контролюють та регламентують її поведінку, висловлюють свої судження, впливають на вироблення бажаних і небажаних для людського оточення орієнтацій, цінностей, якостей. Часто дорослі бувають непослідовні у своїх оцінках на адресу дитини, припускаються суб'єктивності, потрапляють у залежність від власного настрою, використовують оцінні судження, як «батіг» та «пряник». Така поведінка дорослих дезорієнтує дитину, гальмує процес формування соціальних орієнтацій. Ось чому вкрай важливо ставитися до використання соціальної шкали оцінювання як набору оцінок, розташованих у напрямі від вищої до нижчої: від тих, що схвалюють і заохочують певні моральні дії, до тих, що карають за небезпечні. За цією шкалою будь-який вияв соціальної поведінки дошкільника розглядається як такий, що відповідає - не відповідає моральній нормі [50, с.77].

Загрозливою сучасною проблемою стало питання насилля над дітьми у ранньому дитинстві в сім'ї. Як наслідок, у педагогічній науці з'явилися та набули актуальності такі поняття, як «права дитини» та «захист дитинства».

Нинішній підхід до становлення прав сучасної дитини націлений не те, щоб зупинити або не дати розповсюдженню насильства до дитини, чи просто байдужість здійснену відносно неї. У той же час, було виявлено, що найкраще і сприятливе оточення для розвитку дитини та її виховання є сім'я. Завдання виявляється в тому, щоб сучасні родини були забезпечені різною

фаховою допомогою та посильною підтримкою, для того щоб зменшити стрес у дітей, та попередити майбутній небезпеці та шкоді дитини.

У зв'язку з цими й іншими факторами у наш час діти дошкільного віку не мають змоги гармонійно, морально розвиватися з боку сім'ї та її оточення. У цих дітей руйнуються важливі цінності людського життя.

У період сьогодення на задній план відходять такі моральні чесноти як: доброта, чуйність, співпереживання, доброзичливість, любов.

Завдання педагогів, вихователів допомогти дітям і їх сім'ям відбирати кращі надбання майбутнього і відсіювати непотріб від щирих дитячих сердець.

РОЗДІЛ 2. ВПЛИВ ВИХОВАННЯ НА ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ПОЧУТТІВ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В СІМ'Ї

2.1. Методи і методики вивчення рівнів вихованості моральних почуттів у сім'ї

Дослідження проводилося на базі ЗДО №6 «Сонечко» м. Гадяч, в період з вересня 2020 року по травень 2021 рік. Діти були поділені на контрольну групу (далі КГ) та експериментальну групу (далі ЕГ) по 30 дітей у кожній (Додатки А, Б).

Мета констатувального етапу: вивчення рівня вихованості моральних почуттів у дітей старшого дошкільного віку, а саме: товариськості, тактовності, миролюбності та почуття відповідальності під час морально-етичної бесіди, ігрової діяльності, в умовах закладу дошкільної освіти та вдома з батьками.

Про сформованість моральних почуттів у дошкільника, на думку Т. Фасолько, можна говорити, якщо:

- знає моральні норми, розуміє і має бажання їх виконувати;
- усвідомлює цінність, послідовність виконання того, чого від нього очікують;
- дотримується правил поведінки, розрізняє свої та чужі обов'язки; може старанно і вчасно виконувати певні завдання;
- закінчує розпочату справу, долає пов'язані з цим проблеми і труднощі;
- готовий виконувати складні доручення у групі чи вдома, пов'язані з інтересами, які стоять вище за власні бажання;
- може відмовитися від цікавої гри, іншої діяльності на користь важливої справи;
- усвідомлює значущість власної поведінки, своїх дій для рідних, близьких, друзів;

– намагається бути чесним і правдивим, дотримуватись свого слова; бере на себе обов'язки, старанно їх виконує;

– відчуває провину, дискомфорт, «муки совісті» перед іншими через невиконання або ухиляння від виконання моральних обов'язків.

Моральні почуття у дітей дошкільного віку має бути представлені у вигляді моральної норми і конкретизована в правилах поведінки в ситуаціях морального змісту. Тому для проведення констатувального етапу дослідження було визначено такі критерії сформованості моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку:

Емоційно-чуттєвий критерій:

Високий рівень – стримує негативні емоції; межує поняття між добре та погано; проявляє почуття щирості; користується повагою однолітків; допомагає слабшим.

Середній рівень – проявляє почуття щирості; виконує поставлені завдання; не чітко усвідомлює де добре, де погано; не проявляє ініціативи.

Низький рівень – проявляє агресію при невдачах; потребує допомоги; ображається при найменших зауваженнях.

Емоційно-оцінний критерій:

Високий рівень – із задоволенням проявляє активність у всіх видах діяльності; здатна зайти своє місце в колективі; правдиво оцінює себе; намагається бути справедливою; допомагає одноліткам.

Середній рівень – занадто високо оцінює власні сили; наслідує інших дітей; виконує завдання з підказкою..

Низький рівень – не може правдиво себе оцінити; не виявляє ініціативу; не бажає щось робити самостійно.

Мотиваційно-діяльнісний критерій:

Високий рівень – дитина відповідальна; дисциплінована; дбайливо відноситься до батьків; поважає старших; успішно запам'ятовує матеріал; охайно працює на занятті.

Середній рівень – відносно самостійно виконує завдання; злагоджено працює в парі; при труднощах потребує допомоги.

Низький рівень – не дотримується встановлених правил; з допомогою вихователя виконує завдання; не уважний; порушує поведінку.

Конгнітивний критерій:

Високий рівень – проявляє інтерес до колективних робіт; демонструє фантазію, творчу ініціативу; легко відповідає на запитання; самостійно робить висновки; уміє розв'язувати проблемні ситуації; допомагає товаришам.

Середній рівень – приймає участь у колективних роботах; відповідає на запитання з підказками; не проявляє ініціативи; виконує завдання не впевнено.

Низький рівень – пасивний до різних видів діяльності; не чітко відповідає на запитання; важко контролює свої думки та поведінку.

До експериментальної роботи ми включили 4 методики.

1-ша методика: бесіда з дітьми (індивідуальна форма);

2-га методика: сюжетно-рольова гра «Дитячий садок».

3-тя методика: Шкала самоповаги М. Розенберга.

4-та методика: Опитувальник батьківського відношення (ОБВ) (А. Варга, В. Століна).

Методика №1 та №2 були спрямовані на виявлення у дітей таких якостей, як товариськість, відповідальність, встановлення дружніх відносин:

Були задіяні 60 дітей з двох груп «Дзвіночок» та «Барвінок» по 30 дітей. У методиках №3 та №4 ми задіяли одну групу «Дзвіночок» тобто 30 дітей та їхні мами, (30 мам), для виявлення у дітей таких якостей, як миролюбність, тактовність відповідальність та самоповага.

Аналіз і обробка отриманих даних проводилися на основі комплексного дослідження проведеного наступними діагностичними методиками, що були підібрані відповідно до зазначених показників рівня

сформованості моральних якостей товариськості, тактовності, миролюбності та почуттів відповідальності у дітей старшого дошкільного віку:

Методика №1 передбачала бесіду з дітьми «Чи товариська я дитина», що проводилася в індивідуальній формі та мала на меті виявити рівень сформованості уявлень і суджень дітей про дружні взаємини дітей з однолітками, вміння співпереживати, співпрацювати (Додаток В).

Бесіда включала в себе три блоки, кожен з яких містив різні запитання.

Блок 1 - чи є в дитини товариші, друзі, скільки їх.

Блок 2 - наскільки дитина знає своїх друзів, товаришів і дійсно вважає їх своїми друзями.

Блок 3 - що дитина чекає (вимагає) від дружби .

У ході проведення морально-етичної бесіди виявлено, що більшість дітей мають багато друзів, досконало їх знають і мають поняття про дружбу та товариськуність. Декілька дітей мають по одному другу, яких вони добре знають, а поняття про дружбу та товариськуність віддалені. На питання: Яка хороша риса є у твого друга? Андрій С. відповів «Щедрість, доброта», а Олексій Р. відповів «Він веселий і з ним добре гратися».

На питання: Як ти гадаєш, що саме людина шукає в друзях? Марія К. відповіла «довіру»,

У ході бесіди ми виявили, що в ЕГ 21 дитина (40%) , та в КГ 12 дітей (40%) мають *низький рівень* сформованості товариських відношень. *Середній рівень* в 7 дітей в ЕГ (10 %) та 5 дітей в КГ – 14%. (Рис.2.1.1).

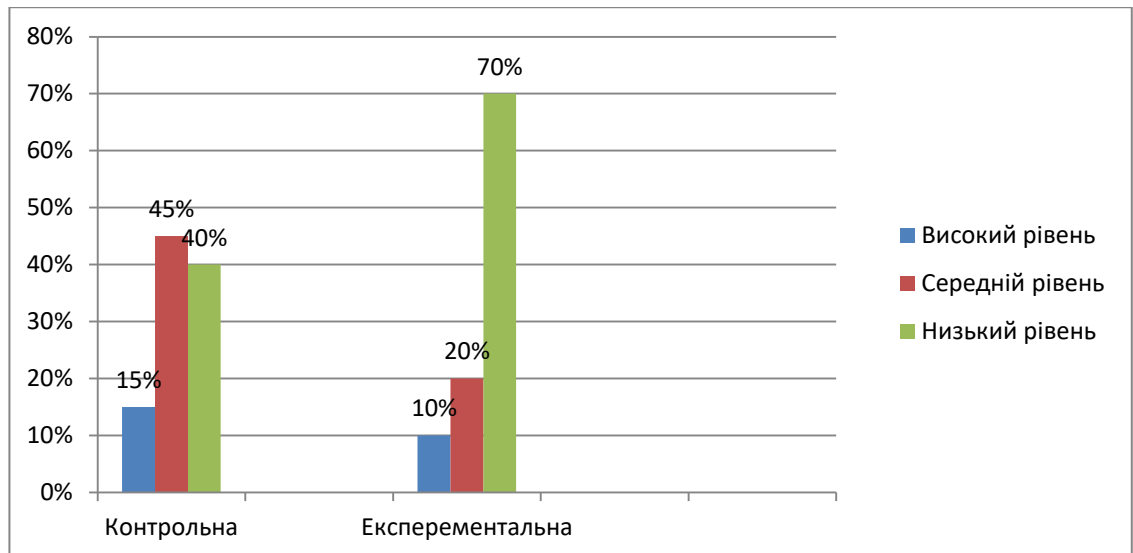

Рис. 2.1.1. Рівні сформованості товариських відношень дітей КГ та ЕГ

Методика №2 дала можливість виявити у дітей старшого дошкільного віку рівень розвитку моральних якостей. З цією метою ми взяли сюжетно-рольову гру «Дитячий садок» (Додаток Д), що мало на меті налагодженню дружніх стосунків між дітьми, що обрали певні ролі, розвитку у дітей грати за власним задумом та доводити почату гру до кінця, виховувати почуття гуманізму, товарищкості, відповідальності та поваги до праці дорослих.

Перед дітьми було поставлено завдання створити відповідний образ, поведінку та стимулювати свою творчу активність у грі. Діти ЕГ Анна Є. та Ангеліна Р. грали в парі. За сюжетом вони вихователь та помічник вихователя. Анна не проявляла ініціативи і погоджувалася з усім, що говорила Ангеліна. Але обоє були задоволені результатом.

Андрій Ю., на сюжетній лінії «Повари» грав разом з Вікою Г. та Тимофієм Ф. Дітям потрібно було приготувати декілька страв на сніданок та обід, закидавши по черзі овочі для приготування компоту, борщу та картоплі з овочами. Діти майже не підтримували один одного. Найбільше овочів закинули Тимофій та Андрій. Хлопці не підтримали Віку, на що дівчинка образилася та не захотіла їх слухати. У подальшому хлопці не допомогли Вікторії, на що вона сказала: «Я не хочу грати» та пішла до інших дітей.

Під час гри, діти КГ грали в парі Максим Г. з Олександром Г. Під час сюжетної лінії «Двірники», коли Саша забував що першим прибирати, або починав нервувати, Максим допомагав йому, робив підказки: «Давай ти будеш подавати мені листочки, а я тобі підносити відерце». «Давай». Хлопчики разом швидко і злагоджено прибрали. Після закінчення роботи Олександр подякував Максиму за гарну роботу. Вони були задоволені отриманим результатом спільної гри. Марина К. грала з Катєю М. на сюжетній лінії «Зал». Марина К. була керівник музичний, а Катя М. фізичний інструктор. Дівчата спочатку озвучували свої сплановані дії та по черзі допомагали одна одній. Марина К. грала на інструменті, а Катя показувала рухи вправи, але коли вона забувала послідовність зазначених дій їй допомагала Марина, натомість Катя. підкорялася. По закінченню гри дівчата були задоволені результатом та обнялися. Дівчата, Адель Р. та Ілона П. грали по сюжетній лінії «Медсестра» в медсестру та пацієнта, де медсестрою була Адель. Основним ініціатором була Адель, але Ілоні не подобались її методи лікування, і вона додавала власні, на що Адель реагувала відповідно і виконувала так як Ілоні подобалось, врешті пацієнт здоровий і в лікуванні не потребує.

Аналізуючи сюжетно-рольову гру нами були розроблені такі рівні й критерії оцінки результату:

Високий рівень – діти обговорювали свої дії, допомагали один одному, цікавилися настроєм однолітка, разом вирішували та виконували всю роботу, та питання по роботі в дитячому садку, підбадьорювали один одного, з розумінням та чуйністю співпрацювали.

Середній рівень – діти майже не проявляли ініціативу, за допомогою дорослого вирішували питання, самі думали, при труднощах але невпевнено їх виконували, без заперечень легко погоджувалися з іншими, були мало активними та приймали ігрову позицію інших.

Низький рівень – слабо проявляли ініціативу, за допомогою дорослих або однолітків, з підказкою виконували поставлені завдання. Не виявляли ініціативу та бажання когось підтримувати, або щось робити.

Відповідно до процесу проведення сюжетно-рольової гри та аналіз поведінки дітей, їх стосунків один з одним такі результати в ЕГ: високий рівень був виставлений у 10 %, середній – у 40%, низький – у 50%.

Показники КГ виглядають наступним чином: високий рівень становить 20%, середній – 40%, низький – 40%. Рис.2.1.2

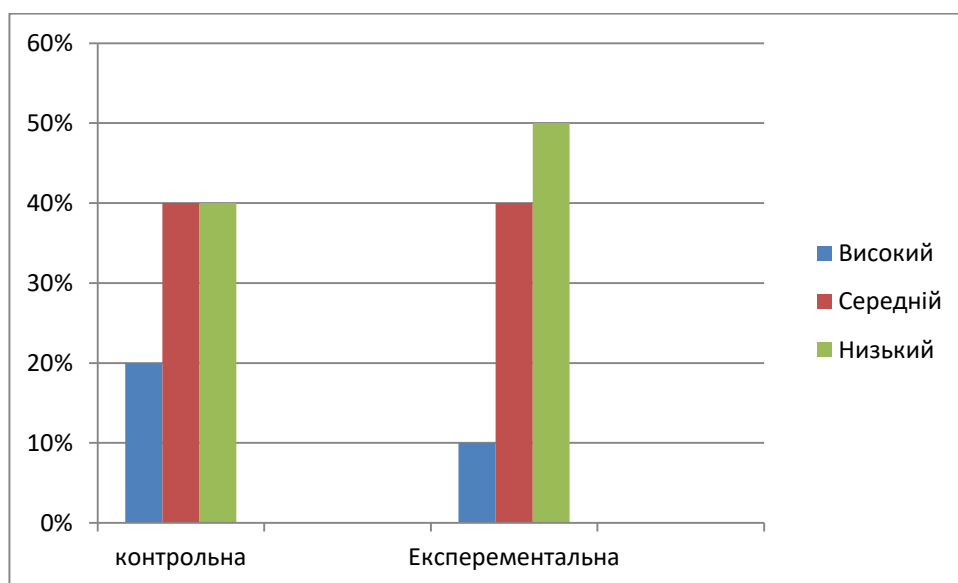

Рис.2.1.2 Рівні сформованості почуття поваги та відповідальності у дітей КГ та ЕГ

Отриманий аналіз індивідуальних бесід та сюжетно-рольової гри, дозволив нам охарактеризувати рівні сформованості моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку, до яких ми віднесли дітей ЕГ та КГ.

До високого рівня розвитку моральних якостей дітей старшого дошкільного віку ми умовно віднесли 3 дитини в ЕГ (10%) та 6 дітей з КГ (20%). Діти мають уявлення про моральні якості і керуються ними в практичній діяльності з однолітками та дорослими, уміють планувати свою роботу і діяти згідно плану, уміють оцінювати свою діяльність. Вміють самостійно вирішувати проблемні питання. Використовують власну

ініціативу, прислуховуються до думки товаришів. За потреби надають допомогу товаришам, відчуваючи при цьому позитивні відчуття.

До середнього рівня розвитку моральних якостей дітей старшого дошкільного віку ми умовно віднесли 9 дітей ЕГ (30%) та 15 дітей КГ (50%). Ці діти беруть малоактивну участь у грі з однолітками, але дотримуються правил поведінки під час спільної діяльності. Деколи з їхньої вини можуть виникати конфлікти у спільній діяльності.

До низького рівня розвитку моральних якостей дітей старшого дошкільного віку ми віднесли 18 дітей ЕГ (60%) та 9 дітей КГ (30%). Ці діти рідко беруть участь в іграх. Часто сваряться та виявляють агресію. Легко підкоряються ініціативі інших дітей. Не вміють вислуховувати думку іншого та не виявляють бажання допомогти однолітку.

Дані по кількості дітей з відповідними рівнями оцінок в ЕГ та КГ наведені в таблицях 2.1.2 та 2.1.3.

Рівень	Методика дослідження		Загальний рівень
	Бесіда	Сюжетно-рольова гра	
Високий	2	3	3
Середній	7	12	9
Низький	21	15	18
Частка в загальній структурі			
Високий	10%	10%	10%
Середній	20%	40%	30%
Низький	70%	50%	60%

Таб. 2.1.2. Рівні розвитку моральних якостей дітей ЕГ

Рівень	Методика дослідження		Загальний рівень
	Бесіда	Сюжетно-рольова гра	

Високий	5	6	6
Середній	13	12	12
Низький	12	12	12
Частка в загальній структурі			
Високий	15%	20%	20%
Середній	45%	40%	40%
Низький	40%	40%	40%

Таб. 2.1.3. Рівні розвитку моральних якостей дітей КГ

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що необхідно покращити рівні сформованості показників перших двох методик. Адже вони в сукупності дозволяють оцінити загальний рівень сформованості моральних якостей, як товарицькість, відповідальність, дружніх відносин дітей старшого дошкільного віку.

Методики №3 та №4 проводились з дітьми групи ЕГ «Дзвіночок» (Додаток Б) та їх матерями.

Методика №3. Шкала самоповаги М. Розенберга.

Опитувальник складався з однієї шкали, створювався і використовувався як одновимірний, хоча проведений пізніше, аналіз чинника виявив такі моральні почуття як: самоприниження і самоповага [62, с.266].

Самоповага існує і у відсутність самоприниження, і разом з ним, в останньому випадку вона виступає в захисній функції. Опитувальник має добру надійність і конструктивну валідність [62, с.267].

Показники по опитувальнику пов'язані з такими моральними почуттями як – депресивним станом, тривожністю, гнівом, агресією, почуттям міжособистісної безпеки, самовладанням, стриманістю, відношенням до випробовуваного його батьків.

Обробка результатів тесту. За кожну відповідь випробовуваного нараховуються бали відповідно до ключа (Додаток Е). Інтерпретація

результатів тесту і рівень самоповаги визначається сумою балів, отриманих дитиною:

10-16 – занижка самоповага

17-24 – нижче середнього

25 – середня

26-30 – вище середнього

31-40 – занадто висока.

За результатами шкали самоповаги М. Розенберга (табл.2.1.4) занадто високу самоповагу мають три 10% дитини (дівчатка); самоповагу вище середнього мають п'ятнадцять дітей (сім хлопчиків, 21% та вісім дівчаток 29%); середню самоповагу мають дев'ять дітей (три хлопчики 10% і шість дівчаток, 20%); нижче середнього – три дитини (два хлопчики, 8% і дівчинка, 2%). Результати відтворено на таблиці 2.1.4.

Результат	Хлопчики	Дівчата
Занадто висока самоповага	0 / 0%	3/ 10%
Самоповага вище середнього	7/ 21%	8/ 29%
Середня самоповага	3/ 10%	6/ 20%
Самоповага нижче середнього	2/ 8%	1/ 2%

Таб. 2.1.4. Результати діагностики самоповаги дітей ЕГ (за шкалою М. Розенберга)

Якщо узагальнити дані для хлопчиків та для дівчаток , то отримаємо наступні результати. Більшість опитуваних мають самоповагу вище середнього (50 %). Це є нормальним явищем для цього віку і свідчить про гармонійний розвиток особистості. Із них занадто високу самоповагу мають три дівчинки (10 %). Це свідчить про їхнє нереалістичне сприйняття та нездатність оцінювати себе відповідно. Саме занадто висока самоповага є небажаним явищем та повинна підлягати корекції. Середню самоповагу мають (20 %) опитуваних. Низьку самоповагу мають (10%) опитуваних. (див. рис. 2.1.3). З цими дітьми також потрібно проводити роботу для покращення моральних якостей.

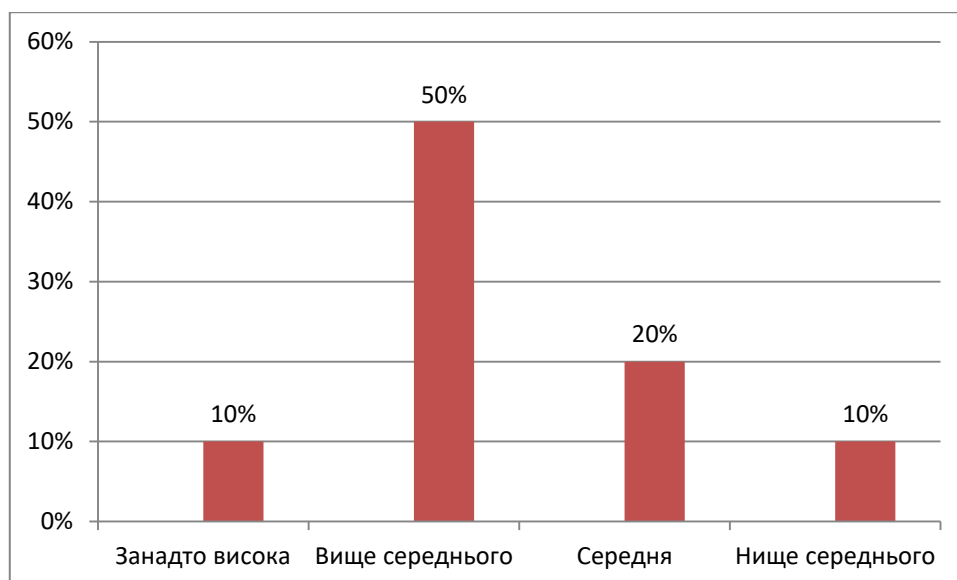

Рис. 2.1.3 Результати діагностики самоповаги дітей ЕГ (за шкалою М. Розенберга)

Розрахуємо результати окремо для хлопчиків і для дівчат. Занадто високу самоповагу мають 3 дівчат(18%). Вище середнього самоповагу мають 7 хлопців і 8 дівчат, це 53% та 46%. Середню самоповагу мають три хлопці, це 25% та шість дівчат, це 32%. Самоповагу нижче середнього мають 2 хлопці, це 22 % та 1 дівчинка це 4% .

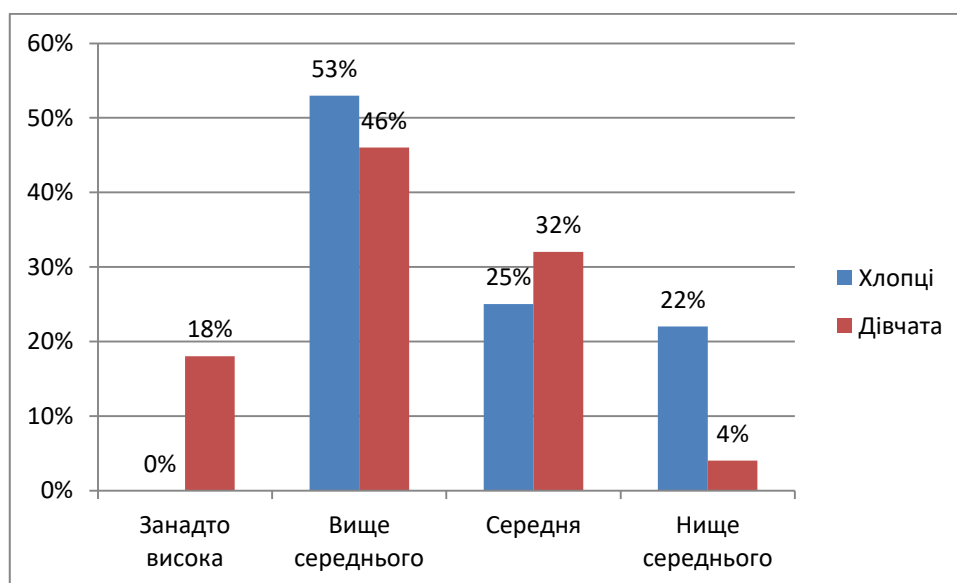

Рис. 2.1.4 Результати діагностики самоповаги (за шкалою М. Розенберга) для хлопчиків та дівчаток

Методика №4 «Опитування батьківського відношення (ОБВ) А. Варга, В. Століна» проводилася на матерях дітей. Батьківське відношення базується

на почуттях і вчинках дорослих людей стосовно дітей. Із психологічної точки зору батьківське відношення – це педагогічна соціальна установка стосовно дітей, що включає в себе раціональний, емоційний і поведінковий компоненти, що разом можна об'єднати в такі моральні якості, як почуття відповідальності по відношенню до дітей.

Опитувальник містить 61 питання (Додаток Ж) і передбачає п'ять наступних шкал, що виражають собою ті або інші аспекти батьківського відношення:

1. Прийняття – неприйняття дитини. В цій шкалі батьки сприймають свою дитину такою, як вона є. З одного боку, вони захоплюються її інтересами, схвалюють її плани, з іншого вважають невдахою у всіх її невдачах. Таким чином батьки частково відповідають за невиконані дитиною справи, і рідко намагаються дати щось складніше на виконання.
2. Кооперація. Ця шкала виражає прагнення до співробітництва, батьки проявляють зацікавленість у всіх справах дитини, повністю проявляють відповідальність за виконання справ, та сприяють їх вирішенню.
3. Симбіоз. Ця шкала відображає дистанцію в дорослих з дітьми. Це своєрідна контактність дитини й дорослої людини. Батьки не хочуть відповідати за невиконані дитиною справи, і не намагаються дати щось складніше на виконання, постійно відчуваючи тривогу за дитину.
4. Контроль. Дана шкала демонструє те, як дорослі контролюють поведінку своєї дитини, вони вимагають від дитини беззастережного послуху, намагаючись нав'язати дитині тільки власні думки, повністю не беручи відповідальність за скоєні дитиною справи на власний розсуд.
5. Відношення до невдач дитини. Це остання шкала, яка показує, як дорослі ставляться до здатностей дитини, бачать її ніби меншою ніж є насправді. Всі дитячі захоплення їм здаються несерйозними, невартими уваги. Батьки не несуть відповідальність навіть за добре скоєні дитиною вчинки.

Відповідаючи на питання (див. Додаток Ж), випробовуваний повинен виразити свою згоду або незгоду з ними за допомогою оцінок «так» або «ні».

Обробка й оцінка результатів. Для кожного даного опитувальника, нижче зазначаються номери суджень, що пов'язані з даним різновидом виховання.

Прийняття-неприйняття дитини: 3,4, 8, 10, 12,14, 15, 16, 18,20,24,26,27,29,37, 38, 39, 40, 42,43,44,45, 46, 47, 49, 52, 53, 55, 56, 60.

Кооперація: 6, 9, 21, 25, 31, 34, 35, 36.

Симбіоз: 1,5,7, 28, 32, 41, 58.

Контроль: 2, 19, 30, 48, 50, 57, 59.

Відношення до невдач: 9, 11, 13, 17,22,28, 54,61.

За кожен відповідь «Так», випробовуваний одержує 1 бал, а за кожен «ні» - 0 балів. Високі бали свідчать про значну розвиненість зазначених вище видів батьківських відношень, а низькі бали – про те, що вони порівняно слабо розвинені [46, с.112].

Високі бали по шкалі “прийняття – неприйняття” – від 24 до 33 – говорять про те, що в даної особистості є виражене похвальне відношення до дитини. Дорослий у цьому випадку бачить дитину такою, яка вона є, шанує й приймає її індивідуальність, підтримує інтереси, схвалює плани, проводить із нею досить багато часу й не жалкує про це.

Низькі бали по цій шкалі – від – до 8 – говорять про те, що дорослий відчуває стосовно дитини в основному тільки негативні почуття: роздратування, злість, досаду, навіть іноді ненависть. Такий дорослий вважає дитину невдахою, не вірить у її майбутнє, низько оцінює її здатності й нерідко своїм відношенням третирує дитину. Зрозуміло, що такий дорослий не може бути гарним педагогом.

Високі бали по шкалі «кооперація» – 7-8 балів є ознакою того, що дорослий виявляє щире зацікавлення до того, що цікавить дитину, високо оцінює здатності дитини, заохочує самостійність і ініціативу дитини, намагається бути з нею на одному рівні [46, с.110].

Низькі бали по цій шкалі - 1-2 бала – говорять про те, що дорослий стосовно дитини поводить протилежним чином і не може претендувати на роль гарного педагога.

Високі бали по шкалі “Симбіоз” – 6-7 балів – достатні для того, щоб зробити висновок про те, що дана доросла людина не встановлює дистанцію між собою й дитиною, намагається завжди буди ближче до неї, задовольняти її основні розумні потреби, відгородити від неприємностей.

Низькі бали по цій шкалі - 1-2 бала – є ознакою того, що дорослий навпаки установлює значну дистанцію між собою і дитиною, мало опікується про неї. Навряд такий дорослий може бути гарним учителем і вихователем для дитини [46, с.112].

Високі бали по шкалі “контроль” – 6-7 балів – говорять про те, що доросла людина поводить занадто авторитарно стосовно дитини, вимагаючи від неї беззастережної слухняності й задаючи їй строгі дисциплінарні рамки. Він нав’язує дитині майже у всьому свою волю. Така доросла людина далеко не завжди може бути корисною, як вихователь, для дітей.

Низькі бали по цій шкалі - 1-2 бала – на протилежне, свідчать про те, що контроль над діями дитини з боку дорослої людини практично відсутній. Це може бути не дуже добре для навчання й виховання дітей. Найкращим варіантом оцінки педагогічних здатностей дорослої людини по цій шкалі є середні оцінки, від 3 до 5 балів.

Високі бали по шкалі “відношення до невдач дитини” – 7-8 балів є ознакою того, що доросла людина вважає дитину маленьким невдахою й ставиться до нього як до нетямущої істоти. Інтереси, захоплення, думки й почуття дитини видаються дорослій людині несерйозними, і вона ігнорує їх. Навряд чи такий дорослий може стати гарним учителем і вихователем для дитини.

Низькі бали по цій шкалі – 1-2 бала, навпаки свідчать про те, що невдачі дитини дорослий уважає випадковими й вірить у неї. Такий дорослий, швидше за все, стане непоганим учителем і вихователем.

За результатами методики (опитувальник батьківського відношення А. Варга, В. Століна), що проводилась на матерях, високі результати по шкалі «Прийняття-неприйняття» мають 9 матерів. Середні результати по цій шкалі мають 21 матерів. Низькі результати по цій шкалі відсутні.

По шкалі «Кооперація» високі результати мають 12 матерів, середні результати мають 18 матерів. Низькі результати по цій шкалі відсутні.

По шкалі «Симбіоз» високі результати мають 18 матерів, середні результати 9 матерів, низькі результати 3 матері.

По шкалі «Контроль» високі результати мають 15 матерів, середні результати 6 матерів, низькі результати - 9.

По шкалі «Відношення до невдач» високі результати мають 3 матері, середні – 18, низькі – 9 матерів.

З отриманих результатів по методиці «Опитувальник батьківського відношення А. Варга, В. Століна» можна побачити, у 30% матерів високий результат по шкалі «Прийняття». 70% матерів показали середній результат за цією шкалою. Тобто батьки приймають почуття своєї дитини, бачать її такою, яка вона є. Вони поважають індивідуальність дитини, симпатизують їй, схвалюють інтереси й плани. За даними методики, жодна мати не схильна сприймати дитину поганою, непристосованою і невдачливою, не випробовує до дитини злість, досаду, роздратування, образу, недовіру або зневагу.

Високі бали по шкалі «Кооперація» набрали 40% випробуваних. 60% мають середній результат. Це свідчить про те, що матері випробуваних проявляють зацікавленість справами й планами дитини, намагаються допомогти їй, високо оцінюють інтелектуальні й творчі здібності дитини, відчують гордість за неї.

Однак за шкалою «Симбіоз» у 60% випробуваних дистанція в спілкуванні з дитиною занадто мала. Ці матері відчують себе з дитиною

єдиним цілим, прагнуть задовольнити всі потреби дитини, відгородити її від труднощів і неприємностей життя. Вони постійно відчувають тривогу за дитину, дитина видається їм маленькою і беззахисною. Це може пояснюватися невеликим віком дітей (5-6 років), а може бути пов'язано й з підвищеною особистісною тривожністю самих матерів. З такими матерями треба проводити індивідуальну роботу, щоб зменшити надмірне відчуття єдності з дитиною, нормалізувати стосунки і надати дитині більше свободи. 30% матерів мають середні показники по цій шкалі. У трьох з опитуваних цей показник занижений 10%, що також є ознакою дисгармонійного стилю виховання.

70% випробуваних набрали високі й середні показники по шкалі «Контроль». Це говорить про те, що практично всі батьки бачать свою дитину молодшою у порівнянні з реальним віком, приписують дітям особисту й соціальну неспроможність. Інтереси, захоплення, думки й почуття дитини не сприймаються всерйоз. Дитина видається батькам не пристосованою, відкритою для дурних впливів. Можлива саме тому 30% з цих матерів воліють надмірно жорстко контролювати своїх дітей.

Тільки трьом матерям з тридцяти властиве відношення до своїх дітей як до невдах й надмірна концентрація на неспроможності дитини. Ці матері мають вади у стилі виховання. Вони набрали високий результат по шкалі «Відношення до невдач».

Назва шкали	Високі	Середні	Низькі
«Прийняття-неприйняття»	30 %	70 %	-----
«Кооперація»	40 %	60 %	-----
«Симбіоз»	60 %	30 %	10 %
«Контроль»	50 %	20 %	30 %
«Відношення до невдач»	10 %	60 %	30 %

Таб. 2.1.5 Результати опитування батьківського відношення (ОБВ)

А. Варга, В. Століна.

Зазначимо, що першим трьом шкалам цієї методики високі результати свідчать про правильний стиль виховання, а по двом останнім правильний стиль виховання діагностується при низьких результатах.

Відповідно до результатів проведених методик №3 та №4 ми можемо виявити у дітей рівень сформованості таких моральних якостей, як миролюбність, тактовність відповідальність, самоповага.

У наведених таблицях та графіках ми спостерігаємо, що моральні якості дітей старшого дошкільного віку, а саме товариськість, тактовність, миролюбності та почуття відповідальності в їх сім'ях, сформовані не на достатньому рівні та налічується високий показник низького рівня сформованості моральних якостей дітей старшого дошкільного віку та низький рівень самоповаги, та батьківського ставлення. Отже, такі дані свідчать про нагальну потребу в проведенні систематичної роботи з формування моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку та проведенні роботи з батьками, на покращення їх відносин з дітьми.

2.2. Система роботи виховання моральних почуттів у дітей старшого дошкільного віку та їх батьками

Для покращення умов для формування моральних почуттів у дітей старшого дошкільного віку та покращення їх відносин з батьками, нами були запропоновані різні форми роботи з дітьми та їх батьками.

З цією метою були проведені заняття, інсценування казки, перегляд мультфільмів, ігри з батьками та дітьми в I та II половину дня в закладі дошкільної освіти. Система роботи представлена в таблиці 2.2.1.

№ п/п	Місяць виконання	Форма роботи	Примітка
1.	Вересень	Проведення морально-етичної бесіди на тему: «Чи товариська я дитина»	Виконано

2.		Підготовка до проведення сюжетно-рольової гри «Дитячий садок»	Виконано
1.	Жовтень	Підбиття підсумків та діагностика по проведеній бесіді;	Виконано
2.		Проведення сюжетно- рольової гри «Дитячий садок»	Виконано
1.	Листопад	Підбиття підсумків та діагностика по проведенні сюжетно- рольової гри «Дитячий садок»	Виконано
2.		Проведення опитування згідно - Шкали самоповаги М. Розенберга.	Виконано
1.	Грудень	Підбиття підсумків та діагностика по проведенні опитуванні згідно - Шкали самоповаги М. Розенберга.	Виконано
2.		Опитування батьківського відношення (ОБВ)А. Варга, В. Століна» (робота з батьками)	Виконано
1.	Січень	Підбиття підсумків та діагностика по опитуванні батьківського відношення (ОБВ)А. Варга, В. Століна»	Виконано
2.		Проведення заняття на тему: «Дикі тварини»	Виконано
3.		Проведені спортивні змагання, перегляд мультфільму «Дружба», збірка «Корисні підказки».	Виконано
1.	Лютий	Проведена бесіда про дружбу,	Виконано

2.		Підготовка до інсценізації «Хіба страшний у лісі вовк»	Виконано
3.		Перегляд мультфільму «Струмочок»	Виконано
1.	Березень	Проведена інсценізація казки «Хіба страшний у лісі вовк?»	Виконано
2.		Гра «Сімейне музикування»; та участь у пісні-таночку «Разом друзі ми усі»	Виконано
1.	Квітень	Повторне проведення бесіди «Чи товариська я дитина»	Виконано
2.		Повторне проведення сюжетно-рольової гри «Дитячий садок»	Виконано
1.	Травень	Повторне проведення опитування згідно - Шкали самоповаги М. Розенберга.	Виконано
2.		Повторне опитування батьківського відношення (ОБВ) А. Варга, В. Століна»	Виконано
1.	Червень	Повторне підбиття підсумків та діагностика по проведеній бесіді;	Виконано
2.		Повторне підбиття підсумків та діагностика по проведенні сюжетно- рольової гри «Дитячий садок».	Виконано
1.	Липень	Повторне підбиття підсумків та діагностика по проведенні опитуванні згідно - Шкали самоповаги М. Розенберга.	Виконано

2.		Повторне підбиття підсумків та діагностика по опитуванні батьківського відношення (ОБВ) А. Варга, В. Століна»	Виконано
----	--	---	----------

Таб. 2.2.1. *Форми проведеної роботи з дітьми та батьками*

Під час проведення комбінованого заняття з розвитку мовлення + ознайомлення з природою + ліплення на тему «Дикі тварини. Зайчєня», нами було виявлено, що діти спілкувалися між собою, уявляли, який в них буде зайчик, і активно допомагали один одному. Коли в Андрія К. не вистачило пластиліну, він попросив у свого сусіда за столом Артема К. на що Артем погодивсь та щиро допоміг товаришу. У Сергія П. не виходило розкачати гарне коло для голови, проте в Марії К. це виходило вдало, Сергій попросив Марію допомогти, і вона з радістю допомагала і підправила нерівне коло, на що Сергій щиро подякував подрузі за допомогу. Коли був проведений підсумок заняття, Дарина Г. та Анна Д. давали відповіді на запитання, допомагали та підтримували своїх товаришів, організовували та пропонували показати способи виконання роботи.

Конспект інтегрованого заняття

Тема: Дикі тварини. Зайчєня.

Освітні завдання: продовжувати знайомити дітей з дикими тваринами; дати уявлення про спосіб життя зайчика в лісі; вчити створювати образ зайчика в техніці пластилінографія, використовуючи іграшку в якості натури; передавати форму частин іграшки: овальну (тулуб), округлу (голова), циліндричну (ноги); передавати пропорційне співвідношення частин і деталі (вуха, хвіст, лапи); вчити поєднувати виліплені частини в одне ціле, щільно з'єднувати їх шляхом примазання однієї частини до іншої.

Виховувати посидючість, розвивати творчі здібності, розвивати інтерес і повагу до тварин. **Мовлення:** овальний, циліндричний, метод змащування, розгладження.

Роздатковий матеріал: пластилін (білий, чорний, червоний, синій), дошка для ліплення, стеки.

Демонстраційний матеріал: м'яка іграшка зайця, заздалегідь виліплені деталі: тулуб, голова, ноги, лапи, вуха, хвіст.

Хід заняття:

- Діти, сьогодні до нас у гості завітав незвичайний гість. Відгадайте, хто це? Любить червону моркву,

Гризе капусту дуже спритно,

Скаче він то тут, то там,

По лісах і по полях,

Сірий, білий він зимою,

Хто скажіть такий? (Діти разом з вихователем згадують про спосіб життя зайчика, про зовнішній вигляд, вихователь показує іграшку зайця).

Бесіда: Зайчики – маленькі, пухнасті, дикі тварини, їхні будиночки в лісі.

Весною в зайчиків а також і влітку сіра шубка, а зимою вони мають білу шубу, щоб маскуватися від хижаків. Діти, а чому у зайчики мають такі довгі вухка? (Відповіді дітей). Тому що, їхні довгі вуха, вони рятують їх від спеки, а коли йде дощ, зайчик нагинає їх до спини, щоб в вуха не попала вода. Розмовляють один з одним зайчата, вибиваючи ніжками, ніби барабанами.

Зайчик любить їсти м'ясо, капусту, моркву і вони мають гострі зуби, для того щоб зрізати кору з дерев та ламати гілчки.

Нірки в зайчиків не має, вони живуть в ямках під кущем, або під корінням вивернутого дерева.

А кого бояться зайці? (вовка, лисицю, сову...) Але зайці вміють швидко бігати та заплутувати сліди, тому вони не така вже й легенька здобич і коли їх наздогнав хижак, вони лягають на спинки та дряпаються кігтями.

Всім людям на землі і діткам і дорослим подобається зайчик своїм виглядом, пухнастий і милий. А тепер давайте ми з вами будемо ліпити з пластиліну зайчика.

- Дивіться, який він . Дітки, зверніть увагу на його елементи тіла. Які частини тіла є у зайчика?

- Скажіть, якої форми тулуб? Голова? Ноги? Лапки? Вуха? Хвостик?

- Яка частина тіла найбільша?

- Тулуб. Після тулуба за величиною йде голова, потім - ноги, лапки, вуха і найменша частина - хвіст.

Вихователь бере заздалегідь підготовлені частини:

- Діти, скажіть, яким способом потрібно ліпити тулуб? Голову? Лапки? Вуха? Хвіст? Треба взяти стеку, відламати шматочок пластиліну, розкочати круговими рухами долонь, щоб вийшла куля, потім прямими рухами розкочуємо пластилін у формі овалу.

- Голову потрібно робити так: розкочати пластилін круговими рухами в форму кулі.

- Лапки і вуха робляться способом розкочування «ковбаски».

- Для хвостика береться найменший шматочок пластиліну і розкочується маленька кулька.

- Зверніть увагу. Спочатку до тулуба прикріплюється голова, потім ноги, лапки, на голові - вушка, потім хвіст. Кожну деталь потрібно щільно примашувати при з'єднанні. *(Примітка. Прийом зображення вихідних форм (голови, тулуба, ніг) показувати не слід, так як ці способи повинні бути засвоєні раніше).*

- Дітки, подивіться, наш гість прийшов до нас один. Давайте зліпимо йому друзів, щоб йому не було самотньо. *Діти сідають на свої місця за столами.*

- Зайчик буде спостерігати за вами. Приймемось за справу. Візьміть стек, відламайте шматочок пластиліну за допомогою стека. З якої частини тіла потрібно почати?

- Тепер продовжимо. Яку частину будете ліпити?

Фізкультхвилинка. Ви напевно трохи втомилися. Встаньте біля своїх стільчиків і виконуйте рухи і слова зі мною.

Зайчик біленький стрибає

І вушками махає.

Ось так, ось так,

Він вушками махає.

Зайчику холодно сидіти,

Треба лапоники зігріти,

Ось так, ось так,

Треба лапоники зігріти.

Зайчику холодно стояти,

Треба зайчику стрибати.

Ось так, ось так,

Треба зайчику стрибати.

- Молодці, у всіх виходить. І що залишилося зліпити? Нашому гостю дуже сподобалися друзі, яких ви зліпили. Молодці! А тепер розставте зайчиків на підставки. *(Діти ставлять свої роботи на підставку для демонстрації, чергові прибирають робочі місця).*

На розвиток моральних якостей дітей старшого дошкільного віку, на занятті з фізичної культури, дітям було запропоновано уявити себе частиною команди, та позмагатися у вмінні перетягування канату. В процесі роботи, діти зрозуміли, що кожен учасник важливий для командної роботи, а також, якщо діяти злагоджено і відповідально, разом, то результат буде високий. В ході обговорення діти висловлювали свої думки стосовно того, що для отримання кращого результату необхідно працювати злагоджено.

Для кращого формування у дітей моральних якостей було проведено інсценування казки «Хіба страшний у лісі вовк?» (Додаток 3), де дітям були запропоновані ролі, діти обирали хто ким буде самі, і вони всі з задоволенням намагались їх виконувати, бути дружніми та поводити себе

злагоджено. Намагались домовлятися між собою за обрані ними ролі та костюми. Роль вовка виконав Кирил К., і вона йому дуже підійшла, а роль червоної шапочки захотіла виконувати Анна М. попри те, що там багато слів, дитина виконала її добре. Роль кози виконала Марія С., вона була не надто впевненою і своїх діях, і дещо забувала слова, але в кінці свого виступу дитина посміхалася. З інсценуванням діти впорались непогано, і вирішили і далі за допомогою інсценізації підтримувати позитивні емоції. [10, с. 7]

Для формування у дітей злагоджених стосунків та кращого розуміння, що таке дружба, була проведена морально-етична бесіда про дружбу.

Тема: Бесіда про дружбу

Мета: Покращити уявлення дітей про те, що означає «вміти дружити», навчити усвідомлювати і оцінювати ситуацію, самостійно розуміти мотиви поведінки і використовувати ці мотиви в існуючих нормах поведінки, познайомити з прислів'ями та приказками про дружбу.

Матеріали: Іграшка Буратіно, запис пісні Ст. Шаїнського «Справжній друг», клубок ниток, телевізор, мультфільм «Світ схожий на кольоровий луг» на DVD

Попередня робота: Оформлення книги про дружбу, розучування віршів, пісень про дружбу. Читання та обговорення оповідань про дружбу, розучування комунікативної гри «Клубочок».

Хід бесіди:

1. Рішення проблеми.

Діти стоять у колі з вихователем. - Діти, уявляєте. Приходжу я сьогодні на роботу, раптом чую, як під дверима хтось шумить. Вгадайте, кого я побачила?

Цей хлопчик незвичайний

Має тулуб дерев'яний

Від Базиліо тікав,

І Мальвіну за подружку мав.

Хто ж це? (Буратіно).

Відгадали! Молодці! Буратіно розповів мені таку історію. Він з Мальвіною сидів на галявині. Буратіно малював, а Мальвіна замотувала нитки в клубок. Буратіно так старався. Що весь вимазавсь в фарбу. Мальвіна – дівчинка чистолюбива. Попросила Буратіно сходити вмитися. А він розсердився на неї, відібрав у неї ось цей клубок ниток і пішов шукати собі нових друзів. Ось так він потрапив у наш дитячий садок. Буратіно, навіщо ти відібрав у Мальвіни клубок?

- А давай ми з дітками покажемо тобі, як можна пограти з цим клубочком.

Буратіно: Ой, як цікаво! *Проводиться гра «Клубочок» (по колу)*

- Подивіться діти, на клубочок. Зараз я візьму його в ліву руку, обмотаю навколо великого пальця, потім передам Юлі, яка стоїть праворуч від мене. (Діти по черзі дублюють дії вихователя, а вихователь спрямовує дітей).

Вихователь: І знову клубочок повернувся до мене. Ниточка не порвалася, вона складається з безлічі тонких ниток, які переплелися разом і стали міцними і міцними. Так і у нас: ниточка зв'язала нас, і наша дружба стала міцнішою.

Зібралися всі діти в коло

Ти мій друг і я твій друг.

за руки Разом ми візьмемся

І один одному всміхнемся. (Вихователь змотує нитки, діти сідають на килимок).

2. Бесіда. - Діти, а як ви думаєте, чи правильно вчинив Буратіно, відібравши у Мальвіни клубок? - Так, справжні друзі так не роблять ніколи. Я сподіваюся, що Буратіно вибачиться і помириться з Мальвіною. А зараз, нехай Буратіно залишиться у нас і послухає що ж таке «дружба» і хто такий «справжній друг».

Женя, а у тебе є друг? Чому ви вважаєте їх хорошими друзями?

Діти: (відповіді дітей) Мій друг хороший. Він ділиться іграшками. Мій друг ніколи мене не ображає, допомагає мені. Він веселий і добрий...

- А як ти лагідно називаєш одного? А чи може бути твоїм другом доросла людина? (бабуся, тато, мама, дідусь). Як ви думаєте. Може собака бути вашим другом? Що потрібно робити, щоб була міцна дружба?

Треба не сваритися, ділитися іграшками. Допомогати один одному, піклуватися про друзів...Молодці, ви добре розповіли, як треба дружити. Той, хто добре дружить - не свариться, ділитися іграшками, піклується про товаришів, а якщо друг не знає, як вчинити правильно, допоможе йому, навчить. Якщо друг раптом засумував - придумає, як його розвеселити.

3.Фізкультхвилинка.

Моделювання ситуацій. А зараз ми з вами разом обговоримо деякі ситуації.

1. Читання вірша «Подарунок» *Олена Благініна*. Бесіда за змістом:

Чи Правильно вчинила дівчинки? Як ти будеш себе вести в цьому випадку? Твій друг захворів. Що ти будеш робити? Як поведе себе ваш друг, якщо ви потрапите в біду?

Висновок. Діти, було б дуже добре, якби ви з татами і мамами вивчили нові прислів'я та приказки про дружбу. Домовилися? Це ваше домашнє завдання. Буратіно, ти дізнався щось нове і цікаве для себе? А тепер я пропоную вам подивитися фрагмент мультфільму «Світ схожий на кольоровий луг». DVD мультфільм «Світ схожий на кольоровий луг». Діти, давайте віддамо Буратіно клубочок. Він віддасть його Мальвіні, помиритися з нею, навчить своїх друзів бути дружніми. До побачення, Буратіно! Приходь до нас, ми будемо раді бачити тебе і твоїх друзів.

Для формування у дітей кращих дружніх стосунків та більшого розуміння, що таке дружба, було запропоновано перегляд мультфільмів про дружбу. Для кращого розуміння, що таке дружба і для чого потрібні друзі – діти переглянули мультфільм “Дружба” - збірка “Корисні підказки.”

Після перегляду мультфільмів, діти разом обговорювали події, які відбувались і виявилось що разом з друзями веселіше жити і долати труднощі. Ілона Д., захотіла товаришувати з Анею Г., і вони вирішили бути

друзями. Мультфільм спонукав дітей знаходити собі нових друзів, і впізнавати про них щось нове і цікаве.

Наступного разу дітям було запропоновано переглянути мультфільм про справжню дружбу під назвою “Струмочок”, де у них формувалось почуття товарищкості, коли струмочку захотілось стати річкою, і його в цьому підтримала подружка жаба, відповідальності за друзів, коли струмочок зрозумів, що без нього не може рости трава, а також відбувався розвиток самоповаги, коли з’ясувалось, що кожному в цьому світі є своє місце. В процесі обговорення було виявлено, що кожна дитина в групі потрібна, і без когось було б сумно.

Для покращення рівня батьківського відношення до дітей були проведені ігри дітей з батьками. Гра «Сімейне музикування». Дітям разом з батьками було запропоновано грати в оркестрі разом на різних інструментах під українську народну мелодію «Ой ти дівчино». Граючи на бубні Гетьман А. почала посміхатися, вона вслухалась в ту мелодію, що грала її мама на барабані і повторювала за нею. Мама Олексія К. проявила ініціативу і заграла на баяні, задавши тим самим темп та основну мелодію, а дитина була дуже скута та боялася проявляти свої емоції, проте по закінченню гри, говорила, що дуже сподобалось.

У процесі гри деякі сім’ї обіцяли більше проводити час разом та грати на інструментах в сімейному колі, адже це цікаво та зближує.

Для розвитку моральних почуттів та кращого батьківського відношення було запропоновано батькам прийняти участь у пісні-таночку «Разом друзі ми усі». У процесі співу пісні, виконувався супровід рухами, діти були дуже зацікавлені і дуже щасливі, а батьки відчули, наскільки їм бракує спільно-проведених днів та часу з їхньою дитиною.

Таким чином, проведена робота сприяла подальшому розвитку моральних якостей дітей старшого дошкільного віку та їх відносин з батьками. Використання практичних умінь сприяло розширенню знань дітей про товарищкість, умінню будувати дружні стосунки між дітьми, знаходити

способи залагодити різний конфлікт, підтримувати товариша, ділитися, співпереживати. У дітей розвивалися почуття обов'язку. Особливо захоплювала дітей виконання групової праці спрямованої на спільні дії.

2.3. Результативність запропонованої системи роботи виховання моральних почуттів у дітей старшого дошкільного віку в сім'ї

Завданням контрольного етапу було проаналізувати результати експериментального дослідження розвитку моральних почуттів дітей старшого дошкільного віку.

Для здійснення поставлених завдань ми використовували ті ж методики, що і на констатувальному етапі: бесіда з дітьми, сюжетно-рольова гра «Місто майстрів», опитувальник батьківського відношення (ОБВ) А. Варга, В. Століна.

З дітьми ЕГ та КГ було проведене повторне спостереження за рівнем розвитку моральних якостей під час їхньої спільної діяльності.

Повторне проведення бесіди показало наступне: що в ЕГ відбулися певні зміни: високий рівень зріс на 20% (скільки дітей?) і складає 30%, середній на 10% і складає 30%, а низький знизився на 30% і складає 40%. Особливих змін в КГ не відбулося: високий показник зріс на 5%, і складає 20% середній показник також зріс на 5 %, і складає 50%, а низький зменшився на 10% і складає 30%.

Результати повторно проведеної бесіди представлені на рис. 2.3.1.

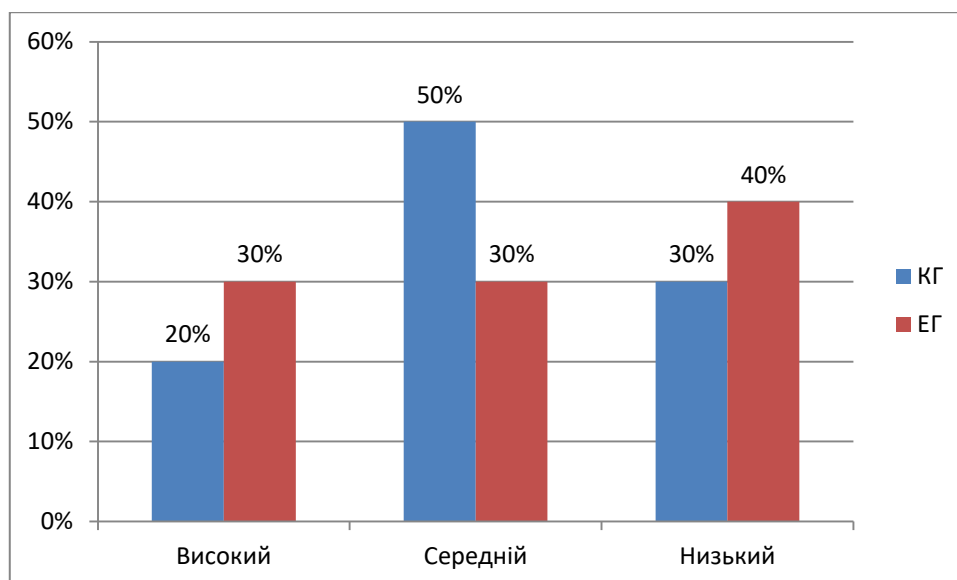

Рис. 2.3.1. Результати повторного обстеження рівня сформованості товариських відношень у дітей ЕГ

Порівняльні кількісні дані рівнів розвитку уявлень дітей старшого дошкільного віку про дружні взаємини, вміння співпрацювати та співпереживати під час бесіди за результатами констатувального та формувального етапів експерименту відображено в таблиці 2.3.1.

Рівні	Експериментальна група			Контрольна група		
	Констатувальний експеримент	Контрольний експеримент	Динаміка	Констатувальний експеримент	Контрольний експеримент	Динаміка
Високий	10%	30%	+20%	15%	20%	+5%
Середній	20%	30%	+10%	45%	50%	+5%
Низький	70%	40%	-30%	40%	30%	-10%

Табл. 2.3.1 Динаміка рівнів розвитку уявлень дітей старшого дошкільного віку про дружні взаємини на контрольному етапі

Провівши сюжетно-рольову гру «Дитячий садок» повторно (Додатки И; К; Л) ми побачили такі результати: в ЕГ високий рівень зріс на 20% і складає 30%, середній збільшився на 10% і складає 50%, низький зменшився на 30% і складає 20%. В КГ високий показник збільшився на 10% і складає 30%, середній залишився не змінний і складає 40%, а низький зменшився на 10% і складає 30%. Результати рівня розвитку, формування товариських, дружніх стосунків за повторним проведенням сюжетно-рольової гри представлені на рисунку 2.3.2.

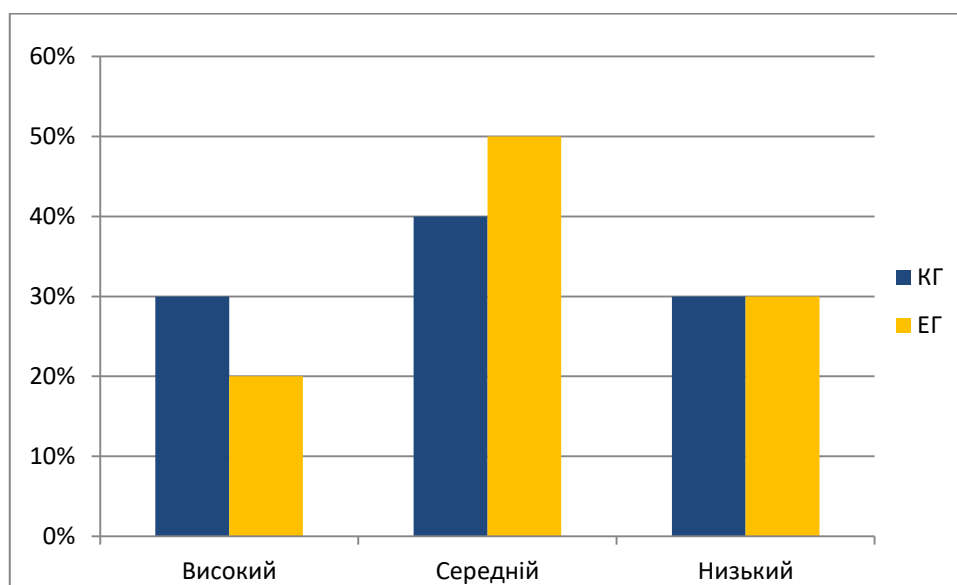

Рис. 2.3.2 Результати повторного обстеження рівня сформованості почуття поваги та відповідальності у дітей ЕГ та КГ

Порівняльні кількісні дані рівнів формування товариських стосунків, поваги один до одного та почуття відповідальності за повторним проведенням сюжетно-рольової гри відображено в таблиці 2.3.2.

Рівні	ЕГ			КГ		
	Констатувальний експеримент	Контрольний експеримент	Динаміка	Констатувальний експеримент	Контрольний експеримент	Динаміка
Високий	10%	30%	+20%	20%	30%	+10%

Середній	40%	50%	+10%	40%	40%	0%
Низький	50%	20%	-30%	40%	30%	-10%

Таб. 2.3.2. Динаміка рівнів сформованості почуття поваги та відповідальності на контрольному етапі у дітей ЕГ та КГ.

У ЕГ відповідно змінився і загальний рівень розвитку моральних якостей дітей старшого дошкільного віку.

Оптимальні результати представлені в таблицях 2. 3.3 та 2. 3.4.

Рівень	Методика дослідження		Загальний рівень
	Бесіда	Сюжетно-рольова гра	
Високий	9	6	8
Середній	9	15	12
Низький	12	9	10
Частка в загальній структурі			
Високий	30%	20%	25%
Середній	30%	50%	40%
Низький	40%	30%	35%

Таб. 2.3.3. Рівні розвитку моральних якостей дітей ЕГ

**Показники сформованості рівнів моральних якостей в дітей КГ
(контрольний етап)**

Рівень	Методика дослідження		Загальний рівень
	Бесіда	Сюжетно-рольова гра	
Високий	6	9	8
Середній	15	12	13
Низький	9	9	9
Частка в загальній структурі			
Високий	20%	30%	25%

Середній	50%	40%	45%
Низький	30%	30%	30%

Таб. 2.3.4. Рівні розвитку моральних якостей дітей КГ

За результатами шкали самоповаги М. Розенберга , проведеної повторно - занадто високу самоповагу мають три дитини (двоє дівчаток, 8% та один хлопчик, 2%); самоповагу вище середнього мають п'ятнадцять дітей (шість хлопчиків 20% та дев'ять дівчаток 30%); середню самоповагу мають дванадцять дітей (п'ять хлопчиків -14% і сім дівчаток -26%); нижче середнього ця шкала відсутня.

Результат	Хлопчики	Дівчата
Занадто висока самоповага	1/ 2 %	2/ 8 %
Самоповага вище середнього	6/ 20 %	9/ 30 %
Середня самоповага	5/ 14 %	7/ 26 %
Самоповага нижче середнього	0/ 0 %	0/ 0 %

Таблиця 2.3.5. Результати повторно проведеної діагностики самоповаги за шкалою М. Розенберга .

Якщо узагальнити дані для хлопчиків та для дівчаток , то отримаємо наступні результати. Більшість опитуваних, залишилось без змін, мають самоповагу вище середнього (50 %). Із них занадто високу самоповагу мають три опитуваних (10 %). Середню самоповагу мають (40%) опитуваних. Низьку самоповагу мають 0 опитуваних.

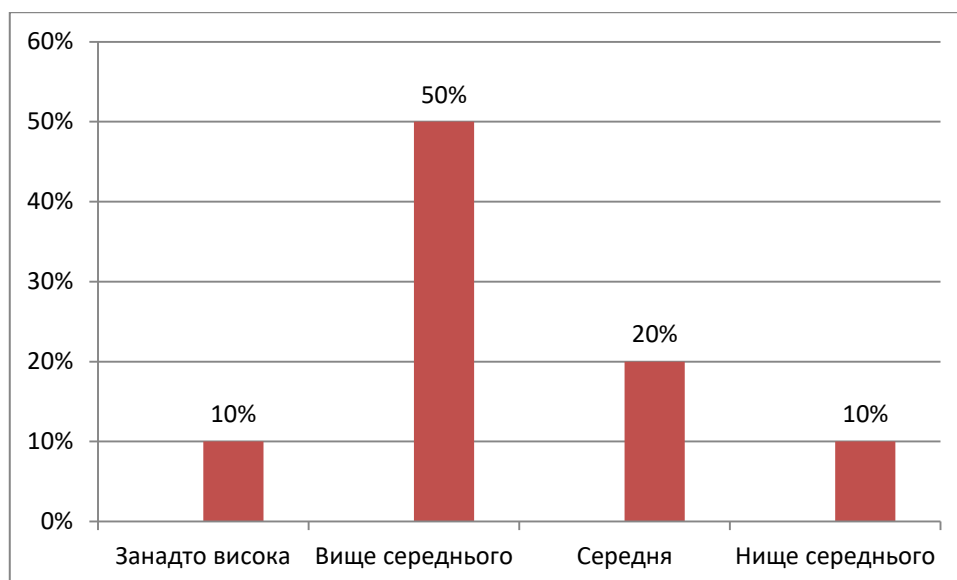

Рис. 2.3.3 Результати повторно проведеної діагностики самоповаги за шкалою М. Розенберга

Повторні результати окремо для хлопчиків і для дівчат. Занадто високу самоповагу мають 2 дівчат це 15% та 1 хлопчик 10%. Вище середнього самоповагу мають 6 хлопців і 9 дівчат, це 50% та 50%. Середню самоповагу мають п'ять хлопців, це 40% та сім дівчат, це 35%. Самоповагу нижче середнього не виявлено.

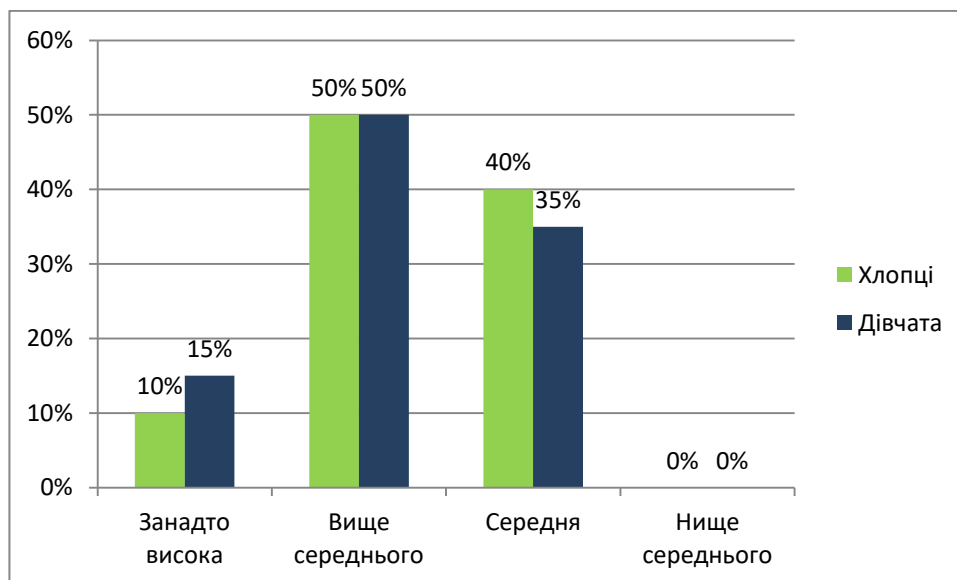

Рис 2.3.4 Результати повторно проведеної діагностики самоповаги за шкалою М. Розенберга окремо для хлопчиків та дівчаток.

За результатами, повторно проведеної методики (опитувальник батьківського відношення А. Варга, В. Століна), що проводилась на матерях:

по шкалі “Прийняття-неприйняття” високі результати мають 12 матерів, середні результати по цій шкалі мають 18 матерів, низькі результати по цій шкалі відсутні.

По шкалі “Кооперація” високі результати мають 18 матерів, середні результати мають 12 матерів. Низькі результати по цій шкалі відсутні.

По шкалі “Симбіоз” високі результати мають 15 матерів, середні результати 9 матерів, низькі результати 6 матерів.

По шкалі “Контроль” високі результати мають 12 матерів, середні результати 3 матерів, низькі результати - 15 матерів.

По шкалі “Відношення до невдач” високі результати відсутні, середні – 15, низькі – 15 матерів.

З отриманих результатів повторно проведеної методики «Опитувальник батьківського відношення А. Варга, В. Століна» можна побачити, у 40% матерів високий результат по шкалі «Прийняття». 60% матерів показали середній результат за цією шкалою.

Високі бали по шкалі «Кооперація» набрали 60% випробуваних. 40% мають середній результат

За шкалою «Симбіоз » у 50% випробуваних високий результат, 30% матерів, без змін, мають середні показники по цій шкалі. У шести з опитуваних низький показник 20% .

За шкалою «Контроль» високий результат у 40 % опитуваних, у 10 % середній результат, і у 50 % низькі результати.

По шкалі «Відношення до невдач» високих результатів не виявлено, середні результати у 50% і низькі також у 50 %.

Назва шкали	Високі	Середні	Низькі
«Прийняття-неприйняття»	40 %	60 %	-----
«Кооперація»	60 %	40 %	-----
«Симбіоз»	50 %	30 %	20 %
«Контроль»	40 %	10 %	50 %

«Відношення до невдач»	-----	50 %	50 %
------------------------	-------	------	------

Таб. 2.3.6. Результати повторно проведеного опитування батьківського відношення (ОБВ) А. Варга, В. Століна.

Отже, можна відзначити позитивний вплив проведеної роботи на рівні розвитку моральних якостей дітей старшого дошкільного віку та їх сімейних відносин.

Педагогічними умовами, які позитивно сприяють вихованню моральних почуттів є:

- педагогічний такт у спілкуванні батьків з дітьми у встановленні довірливих стосунків та корегує відношення батьків до їх дітей;
- систематична робота вихователя з дітьми та батьками для покращення сформованості моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку та їх сімей;
- урахування вікових та індивідуальних особливостей, інтересів, потреб дітей;
- врахування змісту і форм роботи вихователя з дітьми і батьками в практичній діяльності, надання рекомендацій для батьків щодо виховання моральних почуттів у дітей старшого дошкільного віку.

Висновки до другого розділу

Теоретично обґрунтовано і практично доведено ефективність виховання моральних почуттів у дітей старшого дошкільного віку. Метою експериментальної роботи було виявити і сформувати моральні якості у дітей старшого дошкільного віку з однолітками в умовах закладу дошкільної освіти та вдома з батьками.

Експериментальна робота передбачала: з'ясування рівня розвитку моральних якостей а саме: сформованості дружніх взаємин у дітей старшого дошкільного віку під час спільної діяльності; розробити і апробувати систему роботи щодо створення умов розвитку моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку; виявити динаміку впливу проведеної роботи на

покращення розвитку моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку в ході контрольного етапу експерименту.

Аналіз і обробка отриманих даних експерименту проводилися на основі комплексного дослідження проведеного наступними діагностичними методиками, що були підібрані відповідно до зазначених моральних якостей товарищкості, тактовності, миролюбності та почуттів відповідальності у дітей старшого дошкільного віку.

Перша методика передбачала бесіду з дітьми «Чи товарищка я дитина», що проводилася в індивідуальній формі, та мала на меті виявити рівень сформованості уявлень і суджень дітей про дружні взаємини дітей з однолітками, вміння співпереживати, співпрацювати.

Друга методика обстеження дітей старшого дошкільного віку на рівень розвитку моральних якостей ми взяли сюжетно-рольову гру “Дитячий садок” , що мало на меті налагодженню дружніх стосунків між дітьми, що обрали певні ролі, розвитку у дітей грати за власним задумом та доводити почату гру до кінця, виховувати почуття гуманізму, товарищкості, відповідальності та поваги до праці дорослих.

Третя методика Шкала самоповаги М. Розенберга. Опитувальник складався з однієї шкали. Створювався і використовувався як одновимірний, хоча проведений пізніше, аналіз чинника виявив такі моральні почуття як: самоприниження і самоповага. Показники по опитувальнику пов’язані з такими моральними почуттями як – депресивним станом, тривожністю, гнівом, агресією, почуттям міжособистісної безпеки, самовладанням, стриманістю, відношенням до випробовуваного його батьків.

Четверта методика «Опитування батьківського відношення (ОБВ)А. Варга, В. Століна» проводилася на матерях дітей. Батьківське відношення базується на почуттях і вчинках дорослих людей стосовно дітей. Із психологічної точки зору батьківське відношення – це педагогічна соціальна установка стосовно дітей, що включає в себе раціональний, емоційний і

поведінковий компоненти, що разом можна об'єднати в такі моральні якості, як почуття відповідальності по відношенню до дітей.

Після проведення досліджень, було виявлено нагальну потребу в проведенні систематичної роботи з формування моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку та проведенні роботи з батьками, на покращення їх відносин з дітьми.

Для покращення умов для формування моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку та покращення їх відносин з батьками, нами були запропоновані різні форми роботи з дітьми та їх батьками.

З цією метою були проведені заняття, інсценування казки, перегляд мультфільмів, ігри з батьками та дітьми в I та II половину дня в закладі дошкільної освіти.

Проведена робота сприяла подальшому розвитку моральних якостей дітей старшого дошкільного віку та їх відносин з батьками. Використання практичних вмінь сприяло розширенню знань дітей про товариськусть, умінню будувати дружні стосунки між дітьми, знаходити способи залагодити різний конфлікт, підтримувати товариша, ділитися, співпереживати. У дітей розвивалися почуття обов'язку.

Результати контрольного етапу показали позитивний вплив проведеної роботи на рівень розвитку моральних якостей дітей старшого дошкільного віку та їх сімейних відносин. Також можна зауважити, що створення відповідних педагогічних умов в закладі дошкільної освіти позитивно впливає на розвиток моральних якостей дітей старшого дошкільного віку та корегує відношення батьків до їх дітей.

Для покращення та закріплення результатів нашої роботи, ми розробили практичні рекомендації для батьків та вихователів, щодо морального виховання дітей старшого дошкільного віку.

ПОРАДИ БАТЬКАМ

Одним із завдань батьків – є створення в дитини впевненості в тому, що її люблять і про неї піклуються:

1. Ніколи, ні при яких умовах у дитини не повинні виникати сумніви у батьківській любові. Сама природна і сама необхідна з усіх обов'язків батьків – це ставлення до дитини в будь-якому віці любовно й уважно.

2. Вселення дитині почуття, що її люблять і про неї піклуються, не залежить ні від часу, що приділяють дітям батьки, ні від того, виховується дитина вдома чи дитячому саду. Не пов'язано це і з забезпеченням матеріальних умов, з кількістю вкладених у виховання матеріальних витрат. Більш того, не завжди видима дбайливість інших батьків, численні заняття, у які включається з їх ініціативи дитина, сприяють досягненню цієї самої головної виховної мети.

3. Глибокий постійний психологічний контакт із дитиною – це універсальна вимога до виховання, яка в однаковій мірі може бути рекомендована всім батькам, контакт необхідний у вихованні кожної дитини в будь-якому віці. Саме відчуття і переживання контакту з батьками дають дітям можливість відчутти й усвідомити батьківську любов, прихильність і турботу.

4. Головне встановити діалог з дитиною – це спільний потяг до загальної мети, спільне бачення ситуацій, спільність у напрямку дій. Мова йде не про обов'язків збіг поглядів і оцінок. Найчастіше точка зору дорослих і дітей різна, що цілком природно при розходженнях досвіду. Однак першорядне значення має сам факт спільної спрямованості до вирішення проблем. Дитина завжди повинна розуміти, якими цілями керуються батьки в спілкуванні з нею. Дитина, навіть у найменшому віці, повинна ставати не об'єктом виховних впливів, а союзником у загальному сімейному житті, навіть її творцем. Саме тоді, коли дитина бере участь у загальному житті родини, розділяючи всі її цілі та плани, зникає звичне виховання, поступаючись місцем справжньому діалогу. Найбільш істотна

характеристика діалогічного спілкування, що виховує, полягає у встановленні рівності позицій дитини і дорослого. Досягти цього в повсякденному спілкуванні з дитиною дуже важко. Звичайно стихійно виникаюча позиція дорослого – це позиція «над» дитиною. Дорослий має силу, досвід, незалежність – дитина фізично слабша, недосвідчена, цілком залежна. Всупереч цього батькам необхідно постійно прагнути до встановлення рівності. З цього приводу звертаючись до батьків, Я. Корчак писав: «Наївна думка, що, наглядаючи, контролюючи, повчаючи, прищеплюючи, викорінюючи, формуючи дітей, батько зрілий, сформований, незмінний, не піддається впливу середовища, у якому виховує і дітей» [67,с.156]

5. Рівність позицій у діалозі складається з необхідності для батьків постійно вчитися, бачити світ у самих різних його формах очима своїх дітей. Контакт із дитиною, як вищий прояв любові до нього, варто будувати, ґрунтуючись на постійному, безустанному бажанні пізнавати своєрідність її індивідуальності. Усім батькам варто дуже добре зрозуміти, що кожне таке висловлення, яким би справедливим по суті воно не було, якою би ситуацією не викликалося, робить серйозну шкоду контакту з дитиною, порушує впевненість у батьківській любові. Необхідно виробити для себе правило не оцінювати негативно дитину, а критикувати тільки невірну здійснену дію чи помилковий, необдуманий вчинок. Формула істинної батьківської любові, формула прийняття – це не «люблю, тому, що ти гарний», а «люблю, тому що ти є, люблю такого, який є».

ПОРАДИ ВИХОВАТЕЛЕВІ

Пропонуємо комплекс заходів для ефективних умов формування моральних почуттів дітей та їх сімей. У вихованні дітей істотну роль звичайно відіграє вихователь. Організовуючи роботу з батьками, він керується законом України про дошкільну освіту, де визначене місце і сім'ї, зокрема її обов'язки :

1. Сім'я зобов'язана сприяти здобуттю дитиною освіти у дошкільних та інших навчальних закладах або забезпечити дошкільну освіту в сім'ї відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти.

2. Відвідування дитиною закладу дошкільної освіти не звільняє сім'ю від обов'язку виховувати, розвивати і навчати її в родинному колі.

3. Батьки або особи, які їх замінюють, несуть відповідальність перед суспільством і державою за розвиток, виховання і навчання дітей, а також збереження їх життя, здоров'я, людської гідності [52, с.259].

4. Сім'я це соціальний і виховний інститут: визначальні фактори формування особистості дитини; вплив соціального і культурного рівня батьків на виховання дітей; родинні традиції, звичаї, свята та їх вплив на дитину; мікроклімат сім'ї, умови для розвитку і виховання дітей; охорона здоров'я, і фізичний розвиток дитини; режим дня, психічний розвиток дитини;

індивідуальні особливості дитини та їх урахування.

5. Спілкування батьків з дітьми – необхідна умова формування особистості старшого дошкільника: роль спілкування у встановленні довірливих стосунків між батьками і дітьми; педагогічний такт у спілкуванні урахування вікових та індивідуальних особливостей, інтересів, потреб дітей, зміст і форми спілкування.

6. Спільна діяльність батьків і дітей як умова всебічного розвитку дитини: роль діяльності в розвитку і вихованні дітей; сімейні обов'язки та доручення; спільна суспільно-корисна діяльність; зміст і види спільної діяльності батьків і дітей – інтелектуальна, трудова, патріотична, природоохоронна, естетична, спортивна, милосердна; оцінка результатів діяльності дитини, її стимулювання.[56, с. 102]

7. Для того, щоб організувати ефективні форми роботи з батьками необхідно, насамперед, вивчити кожну сім'ю окремо. До змісту вивчення сім'ї входить: моральний клімат сім'ї; ставлення до батьків та інших членів сім'ї, їх освіта; погляди на виховання, матеріальні можливості; положення

дитини в сім'ї, сімейний контроль за поведінкою дитини, ефективність впливу сім'ї і правильність методів виховання; основні тенденції сімейного виховання і відповідної поведінки дитини в сім'ї (допомога батькові і матері, слухняність, вседозволеність, неспроможність батьків); організація в сім'ї навчальної праці (допомога і контроль батьків, потреба в ній).

8. У роботі з батьками пропонуємо звертатися до наступних форм спільної діяльності:

- батьківські збори;
- бесіди (колективні, групові, індивідуальні);
- прес-конференції з проблем морального виховання в сім'ї;
- усні журнали;
- диспути;
- дискусії;
- лекторії та університети;
- зустрічі за «круглим столом»;
- конференції з досвіду сімейного виховання;
- перегляд фільмів та педагогічні теми;
- дні відкритих дверей;
- відкриті уроки для батьків;
- презентація матеріалів, журналів, газет про родинне виховання;
- оформлення куточків для батьків;
- презентація матеріалів газет про родинне виховання;
- оформлення куточків для батьків;
- турнір з актуальних проблем сімейного виховання;
- консультації-практикуми;
- батьківські посиденьки;
- підготовка тематичних папок з конкретної проблеми для батьків;
- конкурси, виставки; вироби сімейних кулінарів, родинних ремесел, сімейних колекцій.

ВИСНОВКИ

Встановлено, що у сучасній літературі науковці трактують моральні якості й почуття як сукупність об'єктивних вимог у вигляді моральних принципів, норм, що виражають суспільну необхідність. З психологічної точки зору характеризує ставлення особистості до людей і визначає її як системну якість, завдяки сформованості якої людина стає здатною усвідомлювати віддалені наслідки своїх вчинків, у неї розвивається висока сензитивність до моральних ситуацій.

Встановлено, що в процесі виховання моральних почуттів необхідно враховувати особливості дітей старшого дошкільного віку, які пов'язані з розвитком емоційних почуттів. Враховуючи особливості, засобами виховання моральних почуттів (відповідальність, товарицькість,) в дітей старшого дошкільного віку можна вважати доручення, трудову діяльність, сюжетно-рольові ігри тощо.

На кожному періоді розвитку суспільства мораль, так як і традиції, і політика, є найважливіший етап людських взаємин і людської поведінки. Відповідно погляду людської свідомості становлення особистістю є її моральний розвиток який був започаткований у запам'ятовуванні нею системи, уявлень, оцінок, норм що оперують її поведінкою.

Певний внесок у вивчення моралі зробили представники філософської антропології (зокрема, один з її основоположників М. Шелер, а також А. Гелен, М. Ландман, Е. Ротхаккер, Е. Хенгстенберг). Відштовхуючись від ідей Августина і Б. Паскаля, М. Шелер протиставляє логіці інтелекту логіку почуття. Цю логіку він розглядав як інтенціональний акт пізнання осягнення цінностей. У сучасній етичній науці моральні почуття стають об'єктом більш-менш систематичного вивчення приблизно з 60-х років ХХ ст. До цього часу вони розглядалися переважно в рамках загальної і педагогічної психології.

Моральне виховання дитини передбачає розвиток якостей, що проявляються під час спілкування дитини з однолітками та іншими, як:

доброта; готовність допомогти, підтримати; співчуття; товарицькість, уміння ділитися з іншими. Непростою є залежність морального і соціального розвитку дошкільника. Так, дитина, якій властиві високі моральні почуття (чуйність, працелюбність, відповідальність, толерантність), може виявитися недостатньо комунікабельною, зазнавати труднощів у стосунках з однолітками, не вміти виявити лідерські або організаторські здібності, може бути безпорадною, пасивною, стривоженою у новій соціальній ситуації. Це пояснюється як типом її особистості, так і звуженістю досвіду спілкування з різними людьми, дефіцитом стикання з різноплановими ситуаціями, які потребують уміння ризикувати й швидко приймати самостійні рішення, обмеженістю життєвих вражень.

Педагог має знати, механізми, за допомогою яких він здійснює соціально-моральне виховання і навчання дошкільника, є груповий вплив і контроль. На дитину впливають батьки, родичі, друзі, знайомі, чужі люди. Вони контролюють та регламентують її поведінку, висловлюють свої судження, впливають на вироблення бажаних і небажаних для людського оточення орієнтацій, цінностей, якостей. Часто дорослі бувають непослідовні у своїх оцінках на адресу малюка, припускаються суб'єктивності, потрапляють у залежність від власного настрою, використовують оцінні судження, як «батіг» та «пряник». Така поведінка дорослих дезорієнтує дитину, гальмує процес формування соціальних орієнтацій. Ось чому вкрай важливо ставитися до використання соціальної шкали оцінювання як набору оцінок, розташованих у напрямі від вищої до нижчої: від тих, що схвалюють і заохочують певні моральні дії, до тих, що карають за небезпечні. За цією шкалою будь-який вияв соціальної поведінки дошкільника розглядається як такий, що відповідає - не відповідає моральній нормі.

Загрозливою сучасною проблемою стало питання насилля над дітьми у ранньому дитинстві в сім'ї. Як наслідок, у педагогічній науці з'явилися та набули актуальності такі поняття, як «права дитини» та «захист дитинства».

Нинішній підхід до становлення прав сучасної дитини націлений не те, щоб зупинити або не дати розповсюдженню насильства до дитини, чи просто байдужість здійснену відносно неї. В той же час, було виявлено, що найкраще і сприятливе оточення для розвитку дитини та її виховання є сім'я.

Завдання виявляється в тому, щоб сучасні родини були забезпечені різною фаховою допомогою та посиленою підтримкою, для того щоб зменшити стрес у дітей, та попередити майбутній небезпеці та шкоді дитини.

У зв'язку з цими і іншими факторами у наш час діти дошкільного віку не мають змоги гармонійно, морально розвиватися з боку сім'ї та її оточення. У цих дітей руйнуються важливі цінності людського життя.

У період сьогодення на задній план відходять такі моральні чесноти як: доброта, чуйність, співпереживання, доброзичливість, любов.

Завдання педагогів, вихователів допомогти дітям і їх сім'ям відбирати кращі надбання майбутнього і відсіювати непотріб від щирих дитячих сердець.

Метою експериментальної роботи стало виявлення моральних почуттів у дітей старшого дошкільного віку під час ігор в умовах закладу дошкільної освіти, вдома з батьками та між однолітками.

Експериментальна робота впроваджувала: виявлення рівня розвитку моральних якостей а саме: сформованості дружніх взаємин у дітей старшого дошкільного віку під час ігор; розробити і апробувати систему роботи щодо створення умов розвитку моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку під час ігор; виявити динаміку впливу проведеної роботи на покращення розвитку моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку під час ігор, занять, інсценування в ході контрольного експерименту.

Аналіз і обробка отриманих даних експерименту проводилися на основі комплексного дослідження проведеного наступними діагностичними методиками, що були підібрані відповідно до зазначених показників рівня сформованості моральних якостей товаришкості, тактовності, миролюбності та почуттів відповідальності у дітей старшого дошкільного віку.

Перша методика передбачала бесіду з дітьми «Чи товариська я дитина», що проводилася в індивідуальній формі, та мала на меті виявити рівень сформованості уявлень і суджень дітей про дружні взаємини дітей з однолітками, вміння співпереживати, співпрацювати.

Друга методика обстеження дітей старшого дошкільного віку на рівень розвитку моральних якостей ми взяли сюжетно-рольову гру «Дитячий садок», що мало на меті налагодженню дружніх стосунків між дітьми, що обрали певні ролі, розвитку у дітей грати за власним задумом та доводити почату гру до кінця, виховувати почуття гуманізму, товарищкості, відповідальності та поваги до праці дорослих.

Третя методика Шкала самоповаги М. Розенберга. Опитувальник складався з однієї шкали. Створювався і використовувався як одновимірний, хоча проведений пізніше, аналіз чинника виявив такі моральні почуття як: самоприниження і самоповага. Показники по опитувальнику пов'язані з такими моральними почуттями як – депресивним станом, тривожністю, гнівом, агресією, почуттям міжособистісної безпеки, самовладанням, стриманістю, відношенням до випробовуваного його батьків.

Четверта методика «Опитування батьківського відношення (ОБВ)А. Варга, В. Століна» проводилася на матерях дітей. Батьківське відношення базується на почуттях і вчинках дорослих людей стосовно дітей. Із психологічної точки зору батьківське відношення – це педагогічна соціальна установка стосовно дітей, що включає в себе раціональний, емоційний і поведінковий компоненти, що разом можна об'єднати в такі моральні якості, як почуття відповідальності по відношенню до дітей.

Після проведення досліджень, було виявлено нагальну потребу в проведенні систематичної роботи з формування моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку та проведенні роботи з батьками, на покращення їх відносин з дітьми.

Для покращення умов для формування моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку та покращення їх відносин з батьками, нами були запропоновані різні форми роботи з дітьми та їх батьками.

З цією метою були проведені заняття, інсценування казки, перегляд мультфільмів, ігри з батьками та дітьми, в I та II половину дня в закладі дошкільної освіти.

Проведена робота сприяла подальшому розвитку моральних якостей дітей старшого дошкільного віку та їх відносин з батьками. Використання практичних вмінь сприяло розширенню знань дітей про товариську, умінню будувати дружні стосунки між дітьми, знаходити способи залагодити різний конфлікт, підтримувати товариша, ділитися, співпереживати. У дітей розвивалися почуття обов'язку.

За результатами контрольного етапу дослідження прослідковується позитивний вплив розробленої і адаптованої системи роботи на рівень розвитку моральних якостей дітей старшого дошкільного віку та їх сімейних відносин. Також можна зауважити, що створення відповідних педагогічних умов в закладі дошкільної освіти позитивно впливає на розвиток моральних якостей дітей старшого дошкільного віку та корегує відношення батьків до їх дітей. Нами розроблені практичні рекомендації для батьків та вихователів щодо морального виховання дітей старшого дошкільного віку.

Отже, для підвищення відношення в батьків до дітей старшого дошкільного віку та оптимізації формування ефективного засвоєння моральних почуттів дітей у сучасній сім'ї, необхідно направити діяльність педагогів та батьків щодо виховання дітей злагоджено та поступово, зважаючи на всі потреби та вікові можливості дітей старшого дошкільного віку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонов А. Социология семьи. Москва: ИНФРА-М, 2014. 640 с.
2. Апресян Р.Г. И.Кант и этика морального чувства. Иммануил Кант: наследие и проект. [Под ред. Н.В. Мотрошиловой]. Мjcrdf: Канон+; Реабилитация, 2007. С. 259-271.
3. Базовий компонент дошкільної освіти (2021): <https://ezavdnz.mcfr.ua/book?bid=37876>.
4. Бех И.Д. Психологические основы нравственного развития личности: Автореф. д-ра психол.наук (19.00.07). Киев, 1992. 43 с.
5. Богуш А. М. Методика навчання української мови в дошкільних закладах: навч. посібник. Київ: Вища школа, 1993. 327с.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови. [Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. 1736с.
7. Вишневський О. Концепція демократизації українського виховання. Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні. Педагогічні концепції. Київ: Школяр, 1997. С. 78-122.
8. Геник С.М. Усе починається з родини. Івано-Франківськ: Сіверсія ЛТД, 2008. 725 с.
9. Гончаренко С. У. Педагогічні закони, закономірності. Сучасне тлумачення. Рівне: Волинські обереги, 2012. – 192 с.
10. Горбунова Н. Театралізована діяльність дошкільників. *Дитячий садок*. 2005. №38. С. 3–15.
11. Григорчук Т., Іова В., Красномовець Л. Веселкове дитинство: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2012. 180с.
12. Грінберг Л.Г. Сутність та специфіка моральної культури. Під. ред.В. Жямайтісу. В., 1981. С. 58.
13. Декарт Р. Избранные произведения. Москва: Госполитиздат, 1950. С. 429.
14. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посібник. Київ: Академвидав, 2004. 352 с.

15. Докуніна О. Виховання молодших школярів у сучасній українській сім'ї. *Початкова школа*. 2010. №6. С. 6-12.
16. Дробницький О. Г. Структура морального сознания. *Вопросы философии*. 1972. №6. С.51-62.
17. Духовно-моральне виховання дітей дошкільного віку: 2-ге вид., доп. і перероб. Київ, 2011.164с.
18. Закон України про дошкільну освіту *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001, № 49, С.259-266.
19. Історія української школи і педагогіки: хрестоматія. [Упорядник О.О. Любар; за ред. В.Г. Кременя]. Київ: Т-во «Знання», 2013. 766 с.
20. Калуська Л.В. Дивокрай. Тернопіль: Мандрівець, 2006.
21. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання: навчальний посібник. Київ: Вища школа, 2007. 394 с.
22. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання: навчальний посібник. Київ: Вища школа, 2007. 394 с.
23. Коваленко А. У країні хлопчиків і дівчаток. *Дошкільне виховання*. 2013. №1. С. 20-23.
24. Козлова С., Куликова Т. Дошкільна педагогіка. Москва: Издательский центр "Академия", 2001. 416с.
25. Коломинский Я. Л. Психология детского коллектива. Минск 1984. 239 с.
26. Комарова Т. С. Трудовое воспитание в детском саду. Москва. 2008. 247 с.
27. Кононко О. Л. Я сам. Київ: Рад. школа, 1983. 123 с.
28. Кононко О.Л. Виховуємо соціально компетентного дошкільника: навч –метод. пособ. до Базової прогр. розв. дитини дошкільного віку «Я у Світі». Київ: Світич, 2009. 208с.
29. Копієвська Л. В. О. Сухомлинський про виховання моральної краси. *Дошкільне виховання*. 2003. №9. С. 5 – 6.

30. Корнієнко С. Родинне дозвілля у початкових класах: Навчально-методичний посібник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000.
31. Кошелева А. Д. Эмоциональное развитие дошколят: учебное пособие для студентов. Москва: Академия, 2003. 176 с.
32. Кравченко Н. Ставлення батьків до проблеми виховання дітей дошкільного віку. *Початкова освіта*. 2009. №12. С.3-5.
33. Кулагина И. Ю., Колюцкий В. Н. Возрастная психология: Полный жизненный цикл развития человека. Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. Москва: ТЦ Сфера, 2004. 464 с.
34. Куниченко, О. В. Особенности воспитания нравственного поведения старших дошкольников средствами мультипликационных фильмов Волгоград. 2015. 223 с.
35. Лисенко Н. В., Кирста Н.Р. Педагогіка українського дошкілля: навчальний посібник у 3 ч. Київ: Видавничий дім «Слово», 2010. 360 с.
36. Лозинська Є.Ф. Українське народознавство дітям дошкільного віку. Львів: «Оріяна – Нова». 2008. 234 с.
37. Лохвицька Л. В. Програма з морального виховання дітей дошкільного віку «Скарбниця моралі». Тернопіль: Мандрівець, 2014. 128 с.
38. Луцик Д. Ідеали сім'ї у творчості класиків педагогічної думки в Україні і сучасна українська сім'я: монографія. Дрогобич, 2012. 132с.
39. Люблинская А.А. Воспитателю о развитии ребенка. Москва: Просвещение, 1972. С.58-94.
40. Максименко С.Д. Емоційний розвиток дитини. Київ: Мікрос СВВ. 2003. 220 с.
41. Малахов В.А. Етика: курс лекцій. Київ: Либідь, 1996. 304с.
42. Машовець М. А. Педагогічні умови наступності у трудовому вихованні дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки». Київ, 1994. 26 с.

43. Моральне виховання дітей дошкільного віку. [Під ред. Нечаєвої В.Г.]. Київ: Радянська школа, 1976. С. 23-132.
44. Навчальний посібник.[Заг. ред. Поніманська Т.І.] Київ: Академвидав, 2006. 456 с.
45. Назаренко А. Сім'я і дошкільний заклад. *Дошкільне виховання*. 1995. № 8. С. 11.
46. Неприцька О.К. Д. Ушинський про сімейне виховання (вибрані матеріали з творів). *Обдарована дитина*. 2002. №6. С.24-28.
47. Ніколенко Д. Ф. Педагогічна дошкільна психологія. Київ: Наукова думка, 1979. 191 с.
48. Островська А.Ф. Сімейне виховання дошкільників. Київ: Радянська школа, 1997. С. 50-102.
49. Пиаже Ж. Избранные психологические труды. Москва: Просвещение, 1969. 659 с.
50. Пиаже Ж. Психология интеллекта. Избранные психологические труды. Москва: Просвещение, 1969. С. 55- 232.
51. Поніманська Т. І., Дичківська І.М. Дошкільна педагогіка. Практикум : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл., спеціальність «Дошкільне виховання». Київ: Видавничий дім “Слово”, 2004. 352
52. Програма з духовно-морального виховання дошкільників:навчально- методичний посібник.[Укладачі: Скрипник В. В., Сучок В. Є.]. 2014. 85 с.
53. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». [Заг. ред. О. В. Низовської]. Львів, 2011. 256с.
54. Програма розвитку дітей дошкільного віку «Впевнений старт». Тернопіль: Мандрівець, 2012. 104 с.
55. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. Москва, 1946. 705 с.
56. Руденко Т. П. Молода сім'я в сучасній Україні : соціально-філософський аналіз : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос.

наук : спец. 09.00.03. – соціальна філософія та філософія історії. Київ, 2004. 21 с.

57. Семчук С. І. Морально-духовне становлення особистості в контексті впливу комп'ютерних технологій. *Науковий вісник мелітопольського державного педагогічного університету*. №1. 2014. 225 с.

58. Стельмахович М. Г. Сім'я і родинне виховання в Україні з найдавніших часів ХІХст. *Рідна школа*. 1992. № 3-4. С.88.

59. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічного розвитку особистості. Вибрані твори: в 5-ти т. Т.1. Київ: Радянська школа, 1976. 166 с.

60. Сучасна українська сім'я [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://www.novaera.te.ua/article_view.php?article=566.

61. Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики: словник. Житомир. 2014. 416 с.

62. Турчин М.Я. Сутність моральних почуттів як регулятивних механізмів життєдіяльності людини. Стаття, 2019р. 12с.

63. Філософія. Підручник. [За заг. ред. Горлача М., Кременя В., Рибалка В.]. Харків: Консум, 2000. 672с.

64. Фоменко Е.В. Формування національної свідомості дітей. Харків: «Основа», 2009. 261с.

65. Харчев А. Современная семья и ее проблемы. Москва: Статистика, 2012. 224с.

66. Хатчесон Ф. Исследование о происхождении наших идей красоты и добродетели. Москва: Искусство, 1973. 540 с.

67. Чернега Н.С. Морально-етичне виховання дітей дошкільного віку. Адаптована програма щодо морально-етичного виховання дітей дошкільного віку. Сквиря: Джерело, 2009. 40с.

68. Шефтсбери Э. Моралисты. Эстетические опыты. Москва, 1975. 375 с.

Додатки

Додаток А

Контрольна група «Барвінок»

1. Соколюк Андрій
2. Квач Марія
3. Гезик Максим.
4. Гринь Олександр
5. Кухар Марина
6. Марченко Катерина
7. Русанівська Адель
8. Протас Ілона
9. Пограничний Тимофій
10. Кохан Андрій
11. Кизь Артем
12. Нечитайло Максим
13. Кобрак Рустам
14. Сайра Міша
15. Вовчак Дарина
16. Приступа Сергій
17. Клімов Петро
18. Озерський Вадим
19. Кулинич Марія
20. Римчук Аліна
21. Гура Дарина
22. Рогод Меланія
23. Кувала Дмитро
24. Древаль Анна
25. Руденко Ангеліна
26. Малишкін Назар
27. Цар Ілона
28. Крицан Кароліна
29. Григорович Дарія
30. Король Людмила

Додаток Б

Експериментальна група «Дзвіночок»

1. Рубан Олексій
2. Ємець Анна
3. Руденко Ангеліна
4. Ющенко Андрій,
5. Глебова Вікторія
6. Филь Тимофій
7. Дзюба Ліза
8. Богданова Данієла
9. Богданов Арсен
10. Дубовик Кіра
11. Рудик Владислав
12. Коваль Олексій
13. Дунай Ілона
14. Гетьман Анна
15. Горб Євген
16. Дейнега Любова
17. Корик Любова
18. Колсун Єва
19. Петько Софія
20. Курок Кирил
21. Майбора Анна
22. Купирук Кирил
23. Степка Марія
24. Черненко Марія
25. Супрун Анна
26. Сіра Альона
27. Москаленко Софія
28. Шутко Назар
29. Курко Кирил
30. Самохін Руслан

Додаток В

1. Блок

- Що таке дружба?
- Чи є у тебе товариші, друзі?
- Скільки їх?
- За що ти їх називаєш друзями?
- Чи були у вас такі ситуації, коли друг прийшов тобі на допомогу? Розкажіть про них.
- А чи було таке, щоб друг тебе зрадив? Як ви почувалися в такій ситуації?
- А ти сам(а) ніколи не зраджував(ла) свого друга?

2. блок

- Яка в твого друга улюблена пора року?
- Чи є в нього улюблені тварини?
- Як він любить одягатися?
- Яка хороша риса є у твого друга?
- Які книги йому подобаються найбільше?
- Яку музику він любить найбільше?
-

3. Блок

- Як ви гадаєте, що саме людина шукає в друзях?
- Які риси характеру ви найбільше цінуєте в другові?
- Чи можливі суперечки та незгоди між друзями?
- Про які риси характеру друга йдеться в прислів'ях: «Не той друг, що лащиться, а той, що печалиться», «У пригоді пізнавай приятеля»?

Додаток Д

14 Сюжетно-рольова гра
«Дитячий садок»

Мета: Розширити уявлення дітей про зміст трудових дій співробітників дитячого саду. Викликати у дітей бажання наслідувати дії дорослих. Виховувати дружні взаємини у грі між дітьми.

Ролі: Лікар, медична сестра, вихователь, музичний працівник, фізкультурний керівник, няня, кухар, прала.

Ігровий матеріал: Ляльки з набором одягу, меблі, посуд, дрібні іграшки, швабри, відра, ганчірки, фартухи, халати, пральна машина, тазик, підставка для сушіння білизни, прасувальна дошка, праски, плита, набір посуду для кухаря, продукти, пилосос, музичні інструменти.

Хід гри: Вихователь приймає дітей, розмовляє з батьками, грає з дітьми, проводить заняття. Фізрук проводить ранкову зарядку, фізкультуру. Молодший вихователь стежить за порядком у групі, надає допомогу вихователю в підготовці до занять, отримує їжу... Муз. керівник проводить муз. заняття. Лікар оглядає дітей, слухає, робить призначення. Медсестра вимірює температуру, зростання, зважує, робить щеплення, перевіряє чистоту груп, кухні. Кухар готує їжу, видає її помічникам вихователя. Праля пере білизну, сушить, гладить, акуратно складає, видає чисту няні.

Додаток Ж

Опитування батьківського відношення (ОБВ) А. Варга, В. Століна

Тестовий матеріал

- 1. Я завжди співчуваю своїй дитині.
- 2. Я вважаю своїм обов'язком знати все, що думає моя дитина.
- 3. Я поважаю свою дитину.
- 4. Мені здається, що поведінка моєї дитини значно відхиляється від норми.
- 5. Потрібно довше тримати дитину в стороні від реальних життєвих проблем, якщо вони його травмують.
- 6. Я відчуваю до дитини почуття розташування.
- 7. Хороші батьки захищають дитину від труднощів життя.
- 8. Моя дитина часто неприємний мені.
- 9. Я завжди намагаюся допомогти своїй дитині.
- 10. Бувають випадки, коли знущальне ставлення до дитини приносить йому велику користь.
- 11. Я відчуваю досаду стосовно своєї дитини.
- 12. Моя дитина нічого не доб'ється у житті.
- 13. Мені здається, що потішаються над моєю дитиною.
- 14. Моя дитина часто робить такі вчинки, які, крім презирства, нічого не заслуговують.
- 15. Для свого віку моя дитина трошки незрілий.
- 16. Моя дитина спеціально поводить себе погано, щоб досадити мені.
- 17. Моя дитина, як губка, вбирає в себе все погане.
- 18. При всьому старанні моєї дитини важко навчити хорошим манерам.
- 19. Дитину слід тримати в жорстких рамках, тоді з нього виросте порядна людина.
- 20. Я люблю, коли друзі моєї дитини приходять до нас у дім.
- 21. Я беру участь в іграх і справах своєї дитини.
- 22. До мого дитині липне все погане.
- 23. Моя дитина не доб'ється успіху в житті.
- 24. Коли в компанії знайомих говорять про дітей, мені трохи соромно, що моя дитина не такий розумний і здібний, як мені б хотілося.
- 25. Я шкодую своєї дитини.
- 26. Коли я порівнюю свою дитину з однолітками, вони здаються мені дорослішим і з поведінці, і з судженням.
- 27. Я з задоволенням проводжу з дитиною весь свій вільний час.
- 28. Я часто шкодую про те, що моя дитина росте і дорослішає, і з ніжністю згадую його маленьким.
- 29. Я часто ловлю себе на ворожому ставленні до дитини.
- 30. Я мрію про те, щоб моя дитина досяг всього того, що мені не вдалося в житті.

- 31. Батьки повинні пристосовуватися до дитини, а не лише вимагати цього від нього.
- 32. Я намагаюся виконувати всі прохання моєї дитини.
- 33. При прийнятті сімейних рішень слід враховувати думку дитини.
- 34. Я дуже цікавлюся життям своєї дитини.
- 35. У конфлікті з дитиною я часто можу визнати, що він по-своєму правий.
- 36. Діти рано дізнаються, що батьки можуть помилятися.
- 37. Я завжди зважаю на дитиною.
- 38. Я відчуваю до дитини дружні почуття.
- 39. Основна причина капризів моєї дитини - егоїзм, упертість і лінощі.
- 40. Неможливо нормально відпочити, якщо проводити відпустку з дитиною.
- 41. Найголовніше, щоб у дитини було спокійне і безтурботне дитинство.
- 42. Іноді мені здається, що моя дитина не здатний ні на що хороше.
- 43. Я поділяю захоплення своєї дитини.
- 44. Моя дитина може вивести з себе кого завгодно.
- 45. Я розумію засмучення своєї дитини.
- 46. Моя дитина часто дратує мене.
- 47. Виховання дитини - суцільне нервування.
- 48. Суворі дисципліна в дитинстві розвиває сильний характер.
- 49. Я не довіряю своїй дитині.
- 50. За суворе виховання діти потім дякують.
- 51. Іноді мені здається, що я ненавиджу свою дитину.
- 52. У моєму дитині більше недоліків, ніж переваг.
- 53. Я поділяю інтереси своєї дитини.
- 54. Моя дитина не в змозі що-небудь зробити самостійно, а якщо й зробить, то обов'язково не так.
- 55. Моя дитина виросте непристосованим до життя.
- 56. Моя дитина подобається мені таким, яким він є.
- 57. Я ретельно стежу за станом здоров'я моєї дитини.
- 58. Нерідко я захоплююся своєю дитиною.
- 59. Дитина не повинна мати секретів від батьків.
- 60. Я невисокої думки про здібності моєї дитини і не приховую цього від нього.
- 61. Дуже бажано, щоб дитина дружила з тими дітьми, які подобаються його батькам.

КЛЮЧ

Шкала 1 - питання 3,4, 8, 10, 12,14, 15, 16, 18,20,24,26,27,29,37, 38, 39, 40, 42,43,44,45, 46, 47, 49, 52, 53, 55, 56, 60. **Шкала 2** - питання 6, 9, 21, 25, 31, 34, 35, 36. **Шкала 3** - питання 1,5,7, 28, 32, 41, 58. **Шкала 4** - запитання 2, 19, 30, 48, 50, 57, 59. **Шкала 5** - питання 9, II, 13, 17,22,28, 54,61.

Додаток Е

Шкала самоповаги М. Розенберга.

Інструкція до тесту: “Визначте, наскільки ви згодні або не згодні з приведеними нижче твердженнями, використовуючи для цього наступну шкалу” :

- А) повністю згоден
- Б) згоден
- В) не згоден
- Г) абсолютно не згоден.

Тестовий матеріал опитувальника:

1. Я Відчуваю, що я гідна людина, принаймні, не менше ніж інші.
2. Я завжди схильний відчувати себе невдахою.
3. Мені здається, у мене є ряд добрих якостей.
4. Я здатний дещо робити не гірше, ніж більшість.
5. Мені здається, що мені особливо нічим гордитися.
6. Я до себе добре відношуся.
7. В цілому я задоволений собою.
8. Мені б хотілося більше поважати себе.
9. Іноді я відчуваю свою даремність.
10. Іноді я думаю, що я у всьому не хороший.

Додаток 3

Тема: Інсценізація казки «Хіба страшний у лісі вовк?»

Мета: Сприяти бажанню дітей брати участь у театралізованій грі.

Формувати артистизм, засоби емоційної виразності. Активізувати навички мовленнєвого спілкування дітей. Виявляти художньо-творчі здібності. Виховувати почуття взаємної приязності, дружби. Підтримувати позитивні емоції дітей.

Сценарій казки

Дійові особи:

Ведуча – вихователь, казкарка, Червона Шапочка, мама Червоної Шапочки, вовк, коза, семеро козенят, троє поросят, дід, баба, колобок, ведмідь, лисичка, звірята до казки «Рукавичка»

Хід вистави

Ведуча: Добрий день моя малеча, рада бачити Вас знову.

І сьогодні, знов, до речі, я прийшла не випадково.

Принесла для діток казку, ви послухайте будь-ласка!

Вам усім вона відома, дівчинка пішла із дому,

Шапочку червону взяла, до бабусі поспішала.

Ви впізнали, що за казка, підкажіть мені будь-ласка...?

Відповіді дітей

Дійсно, поведемо мову, про ту Шапочку Червону.

Лунає музика

За горбочком, під дубочком, на краю села,

У хатинці гарній, білій, мама з донькою жила.

Якось вранці господиня пиріжечків напекла,
Поскладала їх у кошик, й доню кличе із вікна..

Мама: Доню, доню, де ти мила? Я спекла усе й зварила,
Тож гостинець цей від нас, понесеш ти до бабусі,
Не барися, уже час, і швиденько, бо дивлюся,
до обіду іде днина, поспішай моя дитино!

Виходить Червона Шапочка

Червона Шапочка: Добре мамо, не журіться, я хутенько все віддам,
Бо прудкі у мене ніжки, одна тут – а друга там!

Червона Шапочка іде

Ведуча: І дівчатко ухопило, в руки ту корзинку,
Попрощалося, і в лісі, зникло за хвилинку.
По стежині, по рівненькій, он собі стрибає,
А щоб було веселіше, пісеньку співає!

Пісенька Червоної шапочки

(на мотив пісні Зимові сонячні зайчики А. Олейникова)

1. *Я сьогодні вранці встала, вмила своє личко*

Усміхнулась, потягнулась, заплела косички

Адже якщо тобі сонце, посміхнулося в віконце

Не лежи і не чекай, у дорогу вирушай

Приспів: Як чудово жити в світі, гайда мандрувати діти

В мене шапочка червона, до пригоди я готова

В мене шапочка червона, до пригоди я готова

Як чудово жити в світі, гайда мандрувати діти

Ведуча: Наша дівчинка знайома так співала й танцювала, що аж в лісі заблукала.

Червона Шапочка: Ау, Ау, де це я не розберу

Ведуча. А у лісі тім дрімучім жив був вовк ну дуже злючий.

Хоч біди іще немає, Вовк неподалік блукає. Ти, дівчинко, утікай, Злого Вовка обминай

Вовк: Ой, який же я голодний,

бо не снідав ще сьогодні.

Пахне пиріжком смачним...

Може, зараз попоїм?

ууууууууу

Ведуча: Шапочко, біжи скоріше— Вовк пиріжки хоче з'їсти!

Червона шапочка. Утікає

Ведуча: Бігла дівчинка по лісі

Опинилась на узліссі

Там хатиночка маленька, вся біленька, чепурненька

В тій хатинці чути сміх, пісня, музика лунає, Ну ж бо хто там проживає?

З хатинки виходить коза.

Коза

Мої діточки, козеняточка,
 Ви найкращі у світі маляточка!
 Я для вас, я для вас на базар піду,
 Найсмачнішу капусточку вам знайду.

А ви вдома тихо сидіть,
 Двері міцно-міцно замкніть!

Вовка сірого сюди не пускайте!
 Віддаю ключі вам ось, тримайте!

Козенята: Добре, матусю, добре!
 Йди собі, за нас не хвилюйся!.

Козенятко: Добре, матусю, добре!
 Йди собі, за нас не хвилюйся!

Козенятко: Добре, матусю, добре!
 Йди собі, про нас не турбуйся.

Ведуча. Тільки матуся у лісок, а козенята у танок

Танець козенят (Рок-н-рол)

Червона Шапочка. Привіт козенята,

Козенята: Привіт

Червона Шапочка Я до бабусі поспішала,
 та у лісі заблукала.

Сірий вовк за мною біг

Я не чую своїх ніг.

Підкажіть мені козенята

Де моєї бабусі хата?

Козенята. Не боїмося ми нікого,
Навіть, навіть вовка злого Ме-Ме

Вовк (виходить) Чую пахнуть пиріжки, ще й маленькі козлики УУУУУ

Всі розбігаються

Ведуча: Біжить Шапочка по лісі

Опинилась на узліссі

Сіла відпочити на пеньочок на хвилину, бачить таку картину

Жили собі у лісі поросята,
Три веселих, дружніх брати.

А звали смішно їх ось так

Нуф-нуф!

Ніф-ніф!

Наф-наф!

Ці брати-дуже веселі,

І не траба їм оселі.

Поросята грають в долоньки

Та недовго так було,

Кудись зникло все тепло.

Калюжі стали замерзати,

Зажурились поросята.

- Брр-рр-р ...

- Щоб не мерзнути, й не тремтіти,

Треба, братці, щось робити.

Взяти разом будувати

Теплу и Затишну нам хату.

- Ні-ні! Не будемо цим займатись,

Сонечко ще світить,

Будемо розважатись!

Червона Шапочка. Поросятка, вам привіт

Ви усе граєтесь,

Поросятко: Привіт Червона Шапочка, гайда з нами.

Червона Шапочка. Поспішаю до бабусі, та і вовка я боюся.

Пісня:

Ми рожеві поросята
 Дуже любимо співати
 Танцювати та кружити,
 Нам на світі добре жити
 Не страшний нам сірий вовк, сірий вовк
 Не розумний злющий вовк
 Злющий вовк, злющий вовк

Ведуча: А я сірий вовчок по лісі гуляє і на тих поросят пильно поглядає

Вовк Розігрався в мене апетит, то ж пообідаю я як слід УУУУ

Всі тікають

Ведуча Біжить Шапочка по лісі

Опинилась на узліссі

На горбочку бачить хатку

Там живуть дідусь і бабка

Шапочка не поспішає, на пеньку відпочиває

А в хатинці чудеса – місить бабка колобка

(під музику місить)

Поставила випікати, мусить дід ще почекати

Вийшов колобок на славу, запашний і бік рум'яний.

Дід

Поставимо на віконці, хай поніжиться на сонці.

Ведуча.

Колобок з вікна спустився, по стежині покотився

А на зустріч йде зайчиха – рада колобка зустріти

Зайчиха

Ой, невже це колобок, рум'янесенький бочок,
Що ти робиш тут у лісі?

Колобок

Ти мене що хочеш з'їсти?

Ведуча

Та зайчиха посміхнулась і довкола оглянулась

Зайчиха

Бачиш, за лісом поля, там городина моя
Бери кошик з овочами і неси до діда й баби
І привіт їм передай, а у мене купа справ.

Ведуча

Покотився колобок далі по стежині
А на зустріч йде ведмідь, з кошиком на спині
Наш ведмедик бізнесмен, бджолами займався
Та з медком духмяним на базар зібрався
Як побачив колобка миттю стрепенувся
З бізнесмена в мецената – враз перетворився

Ведмідь

Колобочку, колобок, ось бери ось цей медок
Та неси своїм стареньким та потіш їх солоденьким.
Ти привіт передавай, а у мене купа справ.

Ведуча

Покотився колобок далі по стежині

А на зустріч лиска йде й вудочку свою несе.

Лиска

Ось так зустріч, колобок, ти що мене боїшся?

Колобок

Привіт, хотів би знати я чи хочеш мене зісти?

Лисиця

То все казки, що ми лисиці їмо колобочків

Ми любим рибку, а тому я орендую ставочок

Тож можем рибку половити, щоб старим уху зварити

А я поспішаю, справ багато маю.

Ведуча

Тут на зустріч колобку йде Шапочка Червона

Ч.Ш Привіт, Колобок,

Колобок Привіт

Ч.Ш Я до бабусі поспішала, та у лісі заблукала

Сірий вовк за мною біг,

Я не чую своїх ніг

Колобок: Чую, він сюди спішить...

Утікаєм, я побіг.

Ведуча. Стало в лісі холодати

Вже й зима вдягла у шати і дерева і ялини

Бачить Шапочка в долині

Це не гриб і не травичка

Це звичайна рукавичка

Рукавичка
невеличка

на снігу собі лежить.
 Раптом мишка
 тишком-нишком
 з нірки вилізла й біжить

— Ну й хатинка!
 Ну й дивинка!
 Відгукнися — хто тут є?
 Тільки голосу з хатинки
 щось ніхто не подає.

Влізла мишка в рукавичку
 і сама в ній стала жить.
 Раптом зайчик-
 побігайчик
 з-під ялиночки біжить.

— Ну й хатинка!
 Ну и дивинка!
 Відгукнися — хто тут є? —
 Чує зайчик: Із хатинки
 хтось там голос подає:

— Є тут мишка-гострозубка.
 Ну, а ти хто?
 Що за гість?
 — А я зайчик-
 побігайчик
 довгі вуха, куций хвіст!

Вліз і зайчик в рукавичку,
 стали вдвох у хатці жить.
 Раптом білка —
 стриб із гілки!
 Та по стежечці біжить.

— Ну й хатинка!
 Ну й дивинка!
 Відгукнися — хто тут є? —
 Чує білочка: з хатинки
 хтось там голос подає:

— Є тут мишка-гострозубка,
 є тут зайчик—куций хвіст!

— А я білка—тепла шубка,
невеличка я на зріст!

Влізла й білка в рукавичку,
стали втрюх у хатці жить,
Глядь, поглядь, аж ось лисичка
попід соснами біжить.

— Ну й хатинка!
Ну й дивинка!
Відгукнися —хто тут є? —
Чує лиска: із хатинки
хтось там голос подає:

— Є тут мишка-гострозубка,
є тут зайчик—куций хвіст,
є тут білка—тепла шубка.
Ну, а ти хто? Що за гість?

—Хто ж не зна мене, лисичку,
і вигадливу, й метку? —
Влізла й лиска в рукавичку,
примостилась у кутку.

Ще й кабан прибіг ікластий,
і куниця, й їжачок.
Тут і голці ніде пласти!
Скільки сміху й балачок!

Рукавичка
невеличка
на снігу собі лежить.
А з барлогу
на дорогу
вийшов заспаний ведмідь

— Що за зборище зібралось?
Що за хата?
Хто тут є?
Хто здіймає сміх та галас,
зовсім спати не дає?

— Є тут мишка-гострозубка,
є тут зайчик—куций хвіст,

є тут білка—тепла шубка,
то малесенька на зріст.

Ще й лисиця є, сестриця,
і вигадлива, й метка,
є кабан, їжак, куниця.
Ну, а хто це нас ляка?

— Я ведмідь, я хочу спати,
сміху-жартів не люблю!
Сяду я на вашу хату
всіх вас разом роздавлю!

Червона Шапочка. Ти ведмедю не кричи

Краще із звірятами
Мені допоможи
До бабусі я ішла,
Пісеньку співала
Вовка налякалась
Так тікала що аж заблукала

Вовк.

— Я добрий вовк,
Я щирий вовк!
Душа у мене —
Чистий шовк!
В мене очі меткі,
В мене ніжки прудкі.
В мене зубки гострі.
Я можу йти! Я хочу йти
До казок у гості!
Я ж зовсім не страшний.
Лиш голодний і сумний.

Ведуча.

А й справді малята

Хіба вам страшно?

Вовчок у казках нас зовсім не лякає

Він нам порадами допомагає

Безпечної поведінки

Вовчик нас навчає

І про небезпеку у казках попереджає.

Не ходіть самі до лісу, як Червона Шапочка,

Не впускайте в дім чужих, як козенята лапочки

Дбайте дружно про свій дім, не так як поросята

І не спілкуйтеся з чужими,

Так вчать казок багато.

Дякуємо вовчику за твої повчання,

І від наших діточок, отримай частування

Казкарка

Вони цікаві, мудрі та повчальні.

Та кожен з нас дорослий, чи малий,

Казки читає-дуже вони гарні.

Казка-це світ чарівний та незнаний,

Казка-це диво, сповнене краси.

Поринуть в казку-це ж бо так цікаво.

Це справді свято-радість для душі

Діти, ви скажіть, будь ласка, Вам сподобалася казка? Діти: Так!

Додаток И

Додаток К

Додаток Л

